

E MORRISSON

HAÇLILAR

KÜ 15

DOST

KÜLTÜR KİTAPLIĞI: 15

Cécile Morrisson

Ulusal Bilimler Araştırma Merkezi'nde yönetici olan Cécile Morrisson Bizans tarihi ve nümizmatik alanında çalışan bir uzmandır.

Morrisson, Cécile
Haçlılar
ISBN 975-298-178-X / Türkçesi: Nermin Acar
Temmuz 2005, Ankara, 143 sayfa
Kültür Kitaplığı: 15; Tarih: 5

Haçlilar

Cécile Morrisson

DOST

ISBN 975-298-178-X

Les Croisades
Cécile Morrisson

Birinci baskı, Temmuz 2005, Ankara

Türkçesi, Nermin Acar

Teknik hazırlık, Ferhat Babacan - DOST İTB
Baskı, Pelin Ofset Ltd. Şti.; Mithatpaşa Cad. No: 62/4, Kızılay/Ankara

Dost Kitabevi Yayınları
Meşrutiyet Cad. No: 37/4, Yenişehir 06420 Ankara
Tel: (0.312) 435 93 70 • Faks: (0.312) 435 79 02
www.dostyayinevi.com • bilgi@dostyayinevi.com

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ

"Croisade (Haçlı Seferi)" sözcüğü, ender görülen, geç yerleşmiş bir terimdir. Ortaçağ Latince'sinde, XIII. yüzyılın ortasından önce görünmez. Arapça karşılığı *hurub assalibiyya* (haç uğruna savaş) ise, ancak 1850 yılında ortaya çıkar. Haçlı Seferleri, Doğulular'ın gözünde, aslında uzun süre Franklar tarafından yürütülmüş savaşlar olarak kalmıştır. Her şeyden önce, hacı olan Franklar, kendilerini, "haç simgesiyle işaretlenmiş" (*crucesignati*) "İsa'nın askerleri" olarak görürler; "croisade" terimi daha sonra bundan türeyecektir. Ortaçağ metinleri, bunu, çoğu zaman, "Kudüs'e yolculuk" (*iter hierosolymitanum, via Sancti Sepulcri*) olarak ve XIII. yüzyılda, hareket daha düzenli hale geldiğinde, "geçiş" ("küçük", "büyük" ya da "genel") adıyla tanımlar. Bütün bu ifadelerde, hâlâ, gizli bir hac yolculuğu düşüncesi ağır basmaktadır: Joinville, hâlâ, "Haç için hac yolculuğu"ndan bahseder. XIV. yüzyılda, Batı, hukuken değilse de, fiilen Kudüs'ü fethetmekten vazgeçtiğinde, Haçlı Seferi "denizaşırı yolculuk" adını taşır. Biz, burada, *Haçlı Seferi* sözcüğüyle, H. E. Mayer ve J. Richard'ın yaptığı gibi, katılımcılarına ruhani ve cismani ayrıcalıklar veren ve İsa'nın Kudüs'teki Kutsal

Kabri kurtarmayı amaç edinen papa tarafından kararlaştırılmış askeri bir hac ziyaretini kastedeceğiz.

XV. yüzyıldan itibaren ve özellikle XVII. yüzyılda, Haçlı Seferleri'nin tarihini yazan yazarlar da, onu böyle tanımlamıştır: 1611 yılında Bongars, Haçlı Seferi'yle ilgili belli başlı Latince metinleri *Gesta Dei per Francos* adlı kitabında toplamış; 1682 yılında, Maimbourg, *Histoire générale des croisades*'ı (*Haçlı Seferleri'nin Genel Tarihi*) yayımlamış ve yüzyılın ortasında, Bizanslı tarihçilerin külliyatı Haçlı Seferleri döneminin Yunanlı yazarlarını tanıtmıştır. Ancak, bu yayınlardan, her zaman tatmin edici biçimde yararlanılamamıştır. Bongars'ın belki de büyük bir hayranlık duyduğu Haçlı Seferleri, Th. Fuller (*History of the Holy Wars*, 1639-1647) ve Voltaire (*Essai sur les mœurs*, 1756) tarafından tam tersi bir duyguyla çözümlenmiştir. "Haçlı Seferi" terimi, o dönemde, herhangi bir nedenle Kilise tarafından desteklenmiş olan savaş ve bağnazlık gösterisiyle eşanlamlı hale gelir. XIX. yüzyıl, Doğu ülkelerine ve Ortaçağ Hıristiyanlığı'na duyulan yinelenmiş bir ilgiyle, dar anlamıyla yeniden değerlendirdiği Haçlı Seferleri'ni daha fazla destekler. Bu seferler hakkında, Latince, Yunanca ve Arapça kaynaklar aynı anda kullanılarak yazılmış ilk "modern" tarih kitapları, Almanlar'dan gelir (Wilken, 1807 ve Sybel, 1841). Fransa'da, Michaud'nun, Fransızlar'ın Doğu'daki kahramanlıklarını destekleyen *Histoire des croisades*'ına (1829), Avrupalı, Yunan, Arap ve Türk vakanüvislerin seçmelerinden oluşan bir *Bibliothèque des croisades* eşlik eder, ve bunları, anıt niteliğindeki *Recueil des historiens des croisades*'ın (1841-1906) yazılarının Akademi'nin sorumluluğunda yayımlanması iz-

ler. Yüzyılın sonunda, Doğu Latin Derneği'nin *Archives*'inde, başka pek çok belge ve *Revue*'sünde, Alman ve Fransız okullarından çıkmış yeni eleştirel araştırmalar yayımlanır. Bu araştırmalar sayesinde, XX. yüzyıl pek çok senteze girişebilmiştir: R. Grousset'nin, Fransızlar'ın Suriye'deki varlığına ilişkin göndermelerin etkisinde kalmış olan sentezi (1934-1936), S. Runciman'ın, daha objektif ve daha az Avrupalı sentezi (1951-1954) ve son olarak, Pennsylvania Üniversitesi tarafından girişilmiş kolektif Tarih (1969-1989).

Bu çalışmaların çoğu, Haçlı Seferleri'nin tarihiyle, dolaylı ya da dolaysız biçimde bunun sonucu olan "Latin Doğu" devletlerinin tarihini birbirine karıştırır. Biz, burada, bunları birbiriyle ilişkilendiren bağları görmezlikten gelmeksizin, Haçlı Seferleri'nin tarihi ve bunların esas amacı olarak kalan, Suriye-Filistin Haçlı devletlerinin tarihiyle yetinmeyi tercih ettik. Ostia Kardinali'nin (y. 1260) denizaşırı Haçlı Seferi (*transmarina*) dediği şey, ona göre, Avrupa'daki Kilise düşmanlarına karşı yürütülen "cismarine"* Haçlı Seferi'yle aynıdır. Biz, burada, aynı zamanda, özellikle yarattığı çatışma nedeniyle, Kutsal Topraklar'dan başka amaçlara yönelen şu sapmalara da değindik. Eskiden önemsenmemiş olan bu Avrupa bakışı, bugün Haçlı Seferleri konusunda "çoğulcu" bir görüşe sahip Anglosaksonlar tarafından savunulmaktadır (J. Riley-Smith, E. Siberry, N. Housley). Dahası bu kişilere göre, Haçlı Seferleri XVIII. yüzyıla kadar devam etmiştir.

* Denizin beri yakasında. (ç.n.)

I. Bölüm

HAÇLI SEFERİNİN NEDENLERİ

I. Haçlı Seferi'nin vaaz edilmesiyle ortaya çıkan kolektif coşku, hareketin öncüsü Papa II. Urbanus'u bile şaşırtmıştır ve bugün bizi hâlâ şaşırtmaktadır. Yaklaşık otuz yıldır, Haçlı Seferleri'nin başlangıcı sorununu ele alan pek çok araştırma, çoğunlukla, diğer sebepleri ayrı tutup incelediği şeye öncelik vererek, bu seferlerin başlıca nedenlerini ortaya koymuştur. Öncelikle, haklı olarak, XI. yüzyılın sonundaki *toplumsal ve ekonomik* koşulların altı çizilebilir: nüfus artışı, işlenebilir toprakların yokluğu, para ekonomisi ve mübadelelerin artışı, İtalyanlar'ın Akdeniz'e yayılmaya başlamaları. Bu koşullar, bazı Batılılar'ı (kısmen topraksız soylular, maddi ve manevi olarak daha iyi bir yaşam arayışındaki yoksullar) Doğu'ya iten hareketi kısmen açıklar ve olanaklı kılar. Bu koşulları görmezlikten gelemesek de, burada bunları işlemeyeceğiz. Bu coşkunun Haçlı Seferi biçimini almasını açıklayan özel faktörleri değerlendirmeyi tercih edeceğiz. Öncelikle, *uzak nedenler*: Kudüs'e yapılan hac yolculuğu ve diğer yandan,

Sarazenler'e karşı "haklı" savaşlar doktrini ve uygulaması. Haçlı Seferi fikri, bu iki geleneğin buluşmasından doğar. Onu başlatmak için, bir bakıma, bir katalizör gerekir; *yakın neden ya da bahane*, Doğu'nun derin cahilliğiyle desteklenmiş, Türkler tarafından ezildikleri sanılan Doğu Hıristiyanları'na yardım götürme düşüncesi.

I. – Uzak nedenler

1. Kudüs'e yapılan hac yolculuğu. – Haçlı, Ortaçağ metinlerinde, uzun süre, hacı (*peregrinus*), Kudüs'e yolculuk yapan kişi olarak kalmıştır. Kutsal Topraklar'a yapılan hac ziyareti, dolayısıyla, Haçlı Seferleri'nin temel nedenlerinden biridir ve neredeyse tamamen onu tanımlar. "Ulusların ortasına yerleştirilmiş" (Ezekiyel 2, 2), "halkların anası" (Mezmurlar 87, 5), "Tanrı'nın kenti", "kutsal dağ", dünyevi Kudüs, Hıristiyanlar için hâlâ manevi dünyanın merkezini oluşturmaktadır. Burası, bu İbrani geleneğine, Origenes'in dediği gibi, İsa'nın izlerini arama arzusu eklendiğinde daha da kutsallaşır: İsa'nın doğduğu mağara, çarmıha gerildiği Golgota Tepesi, mezarı, Konstantinos döneminde yeniden keşfedilirken ve orada bazilikalar inşa edilirken, Gerçek Çarmıh, her şeyden değerli kutsal kalıt, bir tapım nesnesi haline gelir. Bununla birlikte hac yolculuğu hiçbir biçimde zorunlu değildir: Aziz Yeremya, bunu dini bir eylem olarak görür, ancak zorunlu olmadığını da kabul eder: hatta Aziz Augustinus'a göre bu zararlıdır; İmparatorluk sarayının bazı kadınlarını Kutsal Topraklar'da kalmaya iten moda, Yunanlı

rahiplerin sert eleştirilerine maruz kalır. Ancak dindarları Filistin'e götüren akım bunlardan etkilenmez. Roma dünyasının sonu, bundan doğan güvensizlik ve Araplar'ın fethi de bu hareketi durdurmaz; zayıflamış da olsa, VII. ve VIII. yüzyıllarda devam eder. Yolculuğun zorlukları, artık haccın tinselliğinin bir parçasıdır. Malını mülkünü elden çıkardıktan sonra, ermişlerin yaşamöykülerini kaleme alan dindar yazarların, çoğunlukla, İbranilerin Vaat edilen toprağa doğru yürüyüşüyle, hatta İsa'nın Çilesi'ne ortak olmayla özdeşleştirdikleri bir arayış içinde, acı çekmeye ve ölmeye hazırdır. Hac yolculuğu, VII. yüzyıldan itibaren, kilise kefaretleri arasında yer alır ve İrlanda Kilisesi'nin kefaret kitapları, bu ibadetin, Kelt misyonerlerin etkinliğinin geçerli olduğu kıtaya yayılmasına katkıda bulunur. Hoş görülebilir bir karışıklıkla, resmi cezalara rağmen (Chalon konsili, 813), haccın günahları sildiği fikri yayılır. Tanınmış tövbekâr hacıların ilki, IX. yüzyılın ortasında yaşayan bir Fransız soylu, Fromond'dur; onu, Normandiya Dükü Şeytan Robert ve Anjou Kontu Foulques Nerra gibi, en ünlüsü, büyük günahlarının kefareti olarak Kutsal Topraklar'a birçok kez gitmiş olan daha başka pek çok kişi izler. XI. yüzyılda, gerçekten de, hac, kargaşalar yaratıp, Kilise'nin Latin Hıristiyan dünyası içinde sağlamaya çalıştığı barışı bozanlara ceza olarak verilir.

X. yüzyılın sonundan itibaren, Akdeniz'deki barış ortamı da, bir yandan büyümeye devam eden hac hareketine yardımcı olur. Provence (972) ve Girit'te (961) Müslüman korsanlığının sona ermesi, Doğu Akdeniz'in Bizans donanması tarafından denetlenmesi, Macaristan'ın Hıristiyanlaştırılması, Bizans otoritesinin Bulgaristan'dan Kuzey Suriye'ye

yayılması, Fatımilerin vergi karşılığında hacılara her tür özgürlüğü tanıdığı Kutsal Topraklar'a giden kara ve deniz yollarını daha az tehlikeli kılar. Halife El Hâkim tarafından emredilmiş ve Kutsal Kabri'n yıkılmasıyla (1009) sonuçlanmış –Yahudilere de yöneltilmiş– olan zulüm, istisnai bir episoddan başka bir şey değildir; zaten bunun hemen ardından, Fatımiler ile Bizans arasında bir anlaşma yapılır ve kutsal mekân restore edilir. Hıristiyan dünyası bu durumdan etkilenir, ancak sadece, zorla din değiştirmeye ya da Avrupa'ya yerleşen ve uğursuz olayın sorumlusu olarak görülen birkaç Yahudi cemaatinin katliamına tepki gösterir.

XI. yüzyılın başında, dünyevi Kudüs'ün kaderi pek önemli değildi; çoğu hacı için, burası sadece, semavi Kudüs'ün, duası kabul edilen Autunlu Liébaut gibi, ahret mutluluğuna hemen kavuşmak için son nefesin verilmek istendiği yerin kusurlu bir suretiydi. 1033 yılına doğru, İsa'nın ölümünün bininci yılına yaklaşıldığında, "dünyanın her yerinden büyük bir kalabalık, Kurtarıcı'nın Kudüs'teki mezarına yönelmeye başladı. Bunlar ilk önce alt tabakanın, sonra orta sınıfın insanları oldu; ardından, en güçlüler, krallar, kontlar, markiler, yüksek rütbeli papazlar geldi; son olarak da... pek çok kadın; en yoksullarla en soylular yan yanaydı..." "Çoğunun arzusu ülkelerine dönmeden ölmekti" (Raoul Glaber).

XI. yüzyılda Kudüs'te çok sayıda manastırın kurulması, yeniden canlandırılmış bir hayatı Kutsal kentte sona erdirme arzusunu somutlaştırır.

Halkın yatışması, hacıların Doğu'ya akınını engellemez ve hareket düzenli bir hal alır; yol üstünde ve Kudüs içinde,

genelde Cluny Manastırı rahipleri tarafından kurulup işletilen hacı konaklarının sayısı artar. Silahlı bir maiyetle birlikle yolculuk eden önemli kişileri, kimi zaman bu eskortun himayesinden yararlanan bir hacı topluluğu izler; bu gruplar, hiyerarşik düzenleriyle, kimi zaman gerçek seferleri andırır. Normandiya Dükü Robert yüzlerce insanı, Alman Piskopos Bambergli Günther ise, 1064 yılında, büyük olasılıkla binlerce kişiyi, yanında götürür. Maddi ve manevi yoksunluk içinde, silahsız yapılan bireysel hac yolculuğu, bir güç, hatta zenginlik gösterisiyle birlikte gerçekleştirilen kolektif bir işe dönüşür. Çoğu zaman olduğu gibi, Konstantinopolis (İstanbul) üzerinden geçerken görülen Bizans zenginliği, gerçekten de onunla rekabet etme ya da olabilirse, bir cesaret gösterisiyle üstünlüğünü kanıtlama gibi naif bir arzu uyandırır. Yoksullar hac yolculuğunu, seçilmemiş, zorunlu kılınmış, ama beklentiler nedeniyle biçim değiştirmiş bir çilecilikle sürdürseler de, savaşçılar bunu dini bir eylem kadar bir macera gibi de görmüşlerdir.[1] Ancak sayıları giderek artan hacı gruplarının zenginliği Bedevilerin iştahını kabartınca, Hıristiyanlar, 1065 yılında Ramla yakınındaki Almanlar gibi, zaman zaman, kilise vakanüvislerinin anlattıklarından daha az hoşnutsuzlukla silahlarını kullanmak zorunda kalırlar. Kısa süre sonra, silah kullanımı, Kilise tarafından da kutsanacaktır.

1) X. yüzyılın sonundan itibaren Doğu'ya gelen İskandinav askerler, yolculuklarının tek amacı değilse de, sonu olan Kudüs'e hac ziyaretine başlamadan önce, Kiev prensleri ve Bizans imparatorlarının hizmetinde birkaç kuruş para biriktirmeyi düşünüyorlardı.

2. İnançsızlarla savaşmanın yasallığı. – Gerçekten de, Matta 26, 52 ("kılıç çekenlerin hepsi kılıçla ölecek") ve II. Korintliler 10, 4 ("savaşımızın silahları insansal silahlar değildir") gibi iki metin gereği, silahlara başvurmayı yasaklayan ilkel Hıristiyan geleneğinin aksine, Batı Kilisesi, IV. yüzyıldan itibaren, haklı bir savaş kuramını dile getirmiştir. Önceleri Aziz Paulus'un öğretisine bağlı olan Aziz Augustinus, tinsel silahların ikna edemediği sapkınlarla savaşmanın zorunluluğunu kabul etmek zorunda kalmış ve savunma amaçlı savaşın yasallığını kabul etmişti. Daha sonra, savaşçılara cennet ödülleri vaat edilerek, haklı savaştan kutsal savaşa gidilecekti. IX. yüzyılda, Roma, Macarlar'ın, Normanlar'ın ya da Sarazenler'in akınlarına maruz kaldığında, papalar, "Hıristiyan yurdunu" savunacak "bir İsa ordusu" kurmaya çalışacak ve VIII. Johannes, Frank piskoposlara "paganlar ve inançsızlarla kahramanca savaşanların, Katolik inancıyla öldükleri takdirde, sonsuz yaşamın huzuruna kavuşacağı" teminatını vereceklerdi (878).

Kilise, X. yüzyılın sonunda ve XI. yüzyılda, şövalyeye, haydutlarla savaşarak barışı savunma ve güçsüzleri koruma ülküsünü önererek, askeri toplumun geleneklerini Hıristiyanlaştırmaya çalışır. Dini bayram günlerinde savaşa ara verme uygulaması ve belli yerlerde, belli bir süre için bu ülküye uyulmasını sağlamakla yükümlü barış hareketleri, Fransa'nın güneybatısına yayılır ve Narbonne konsili "bir Hıristiyan'ı öldüren kişinin, İsa'nın kanını dökmüş sayılacağı"nı ilan eder (1054). Hıristiyan ülkelerde, düzeni ve adaleti korumak, sınırlardaysa Sarazenler'le savaşmak amacıyla, papalığın himayesi altında, Kilise hizmetinde silahlı

bir eylem düzenlenir. 1063 yılında, II. Alexander, "Hıristiyanlara işkence eden ve onları şehirlerinden kovanlara" karşı savaş açar ve özellikle savaşçıların günahlarının bağışlanacağını söyler. Bu amaçla Aragon'un yardımına çağrılmış Fransız şövalyeler (özellikle Bourgogne'lular), uzun süreli başarılar elde edemezler. Yeniden fetih, her şeyden önce kendi ordularıyla birlikte Kastilya Krallığı'nın eseridir, ama bu seferlerin sonuçları İspanya sınırlarının ötesine geçer: Kilise, Müslümanlar'a karşı girişilen savaşları destekleme ve Compostela'nın hac yeri olarak gelişmesinden yararlanarak, Fransızlar'ı bu savaşlara çekme alışkanlığı edinir. Dolayısıyla bu seferler, bir bakıma, soyluların Clermont Konsili'nin çağrısına cevabını hazırlamıştır.

Öte yandan, Kilise'nin desteğine karşılık olarak, bu sınır krallıklarının hükümdarları, birer "Aziz Petrus yandaşı" olmuştur: örneğin Aragon kralı ve 1063 yılında, Sicilya Kontu Ruggero. Kutsal savaş, böylece, imparatorluğa karşı savaş halinde olan papalığa, vasallar ve koruyucular sağlayacak bir politikanın gerekli aracı olarak görülebilmiştir. Bu politikanın mirasçısı olan II. Urbanus da, aynı biçimde Doğu'da ona boyun eğecek yeni bir toplumsal tabaka yaratmayı düşünmüş olabilir – ama bu konuda elimizde bir kanıt yoktur.

3. XI. yüzyılın sonunda zihinlerdeki Doğu imgesi. –

Papanın –itiraf edilmiş ya da edilmemiş– tasarıları, Doğu'nun değerinin bilinmemesiyle açıklanır. Bu bakımdan, papa, döneminin Bizans ve Müslüman dünyası hakkındaki bilgisizliğini paylaşır. XI. yüzyılın Bizans uygarlığı ve Psellos'un

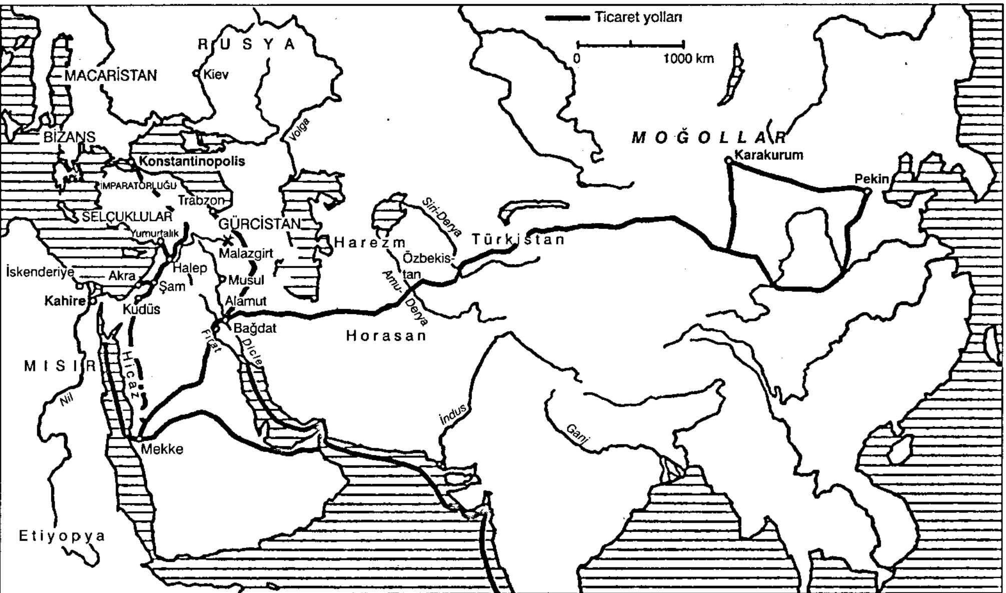
felsefi kültürüyle, örneğin, sadece Aristoteles'in yapıtının birkaç parçasını bilen Aurillac'lı Gerbert'in kültürü arasında dağlar kadar fark vardır. Kültürlüler arasında bile, bir parça Yunanca bilen çok azdır. Bizans bilimi Batılılar'a göre kurnazlıktır; zengin ve kısmen gelişmiş bir halkın, savaş sanatı karşısındaki isteksizliği de, gevşeklik olarak görülür. Güney İtalya'daki ilk başarılarından güç alan Normanlar, kurnaz, ama özellikle zengin ve korkak Yunanlı imgesinin yayılmasına katkıda bulunacaklardır. Bizans'ın, Haçlılar'ın daha sonra imparatorluğa karşı alacağı tavrı kısmen açıklayacak olan çekicilikleri ve zayıflıkları, Batılılar'ın kafasında şimdiden böyle belirmiştir.

Batı Hıristiyan dünyası, henüz Müslüman Doğu'dan habersizdir: Hacıların *seyahat kitapları* ya da öyküleri, Müslüman coğrafyacıların yapıtlarıyla kıyaslanamaz; bunlar, o anki durumdan çok, Kutsal Kitap anılarıyla uğraşırlar. Aynı biçimde, kilise yazarları da Sarazenler'in, Hıristiyan dünyasıyla çatışmasından çok, Kutsal Kitap tarihi içindeki yeri ve İsmail'den gelen soylarıyla ilgilenir. Müslüman İspanya'da, Arap kültürü ve galiplerin dininin yarattığı çekiciliğe tepki olarak, IX. yüzyılın bazı Hıristiyanlar'ı, Muhammed'i tensel zevklerin kölesi olmuş bir yalancı peygamber olarak betimleyip, İslamiyet'i kıyamet terimleriyle yorumlarlar; İslam dininin Yunanlılar ve Franklar üzerindeki egemenliğini ve zaferini de, tanrısal bir ceza ve bir kıyamet alameti olarak görürler. Müslüman dünyasından daha uzak olan Kuzey Fransa'da, Sarazenler eskatolojik öğretiye bu kadar doğrudan girmez; kuşkusuz Paschase Radbert (y. 865), Matta 24'e ilişkin yorumunda, onlardan, eskiden Hıristi-

yanlar'a ait olan bölgelerde zorla boyun eğdirilmiş olan, toprağa hâkim olmayı amaçlayan savaşçılar olarak bahseder. Bununla birlikte, onları, İncil'i hiç bilmeyen paganlarla bir tutmaz; Deccal'in habercileri olarak da sunmaz. Belli bir görüş birliğinin bilincinde olan Jean Damascène gibi, onları, daha çok, sapkınlar olarak görür. Ama *La Chanson de Roland*, inançsızları, sahte tanrılara (Muhammed, Apollon ve Tervagan) ve onların putlarına tapan gerçek paganlar olarak gösterir. Bu klişeler, vakanüvislerin "Kudüs Tapınağı"nda (Mescidi Aksa) bulunan antikrist Muhammed'in heykelini de betimlediği I. Haçlı Seferi döneminde daha da geniş bir alana yayılmıştır. Şu halde, denilebilir ki, Haçlı Seferi, bilgisizlikten çirkin bir çarpıtmaya geçişi kolaylaştırmıştır.

II. – Yakın nedenler

1. Haçlı Seferleri'nin başlamasında Bizans'ın rolü: Bir yanlış anlama. – Batılılar, Haçlı Seferleri'nin arifesinde, Bizans'a yabancı değillerdir: Bu "barbar" topluluğun içindeki etnik ayrımları çoğu zaman hesaba katmayan Yunanlı yazarlar, onlardan Franklar ya da arkaizm kaygısıyla –Normanlar kadar Fransızlar'ı da kapsayan– Keltler diye bahseder. Bunlar, XI. yüzyıl boyunca, Bizans için, Latin Batı'nın insan gerçekliğini neredeyse tek başına temsil edecek duruma gelmiştir. Gerçekte, hangi kökenden olursa olsun, Kudüs'e giden hacılar Konstantinopolis'te uzun süre kalmaz; İtalyan (Venedikli ya da Amalfili) tüccarlar, 1082 yılında

Harita 1. – Haçlılar döneminde Yakındoğu ve Orta Asya

altın bulla* tarafından Venedik'e tanınmış ticari ayrıcalıklara rağmen, barışçı etkinlikleri henüz genel bir düşmanlık yaratmayan küçük bir koloniden başka bir şey değildir. Sadece Normanlar, Bizans tarih bilincinde, düşman ya da paralı asker gibi belirsiz unvanla ayrıcalıklı bir konuma sahiplerdir. XI. yüzyılın başında, Güney İtalya'ya girmiş olan ilk Normanlar, Gargano Tepesi'ndeki Saint-Michel'e hac ziyaretine gitmektedirler. Önce Lombard prensleri, sonra Bizanslı bir general tarafından hizmete alınmış olan bu paralı askerler, kısa süre sonra kendi politikalarını yürütmeye başlarlar. Bari'nin alınmasından (1071) sonra, Güney İtalya'nın tamamı artık onlara aittir. Toprakları elinden alınmış olan Bizans, o zaman eski düşmanlarından yardım ister. 1074 yılında, Roberto Guiscardo'yla imzalanan ittifak, sadece muhtemel bir saldırı tehdidini ortadan kaldırmayı değil, aynı zamanda önemli bir görev ve ücret vererek, Norman askerlerin olası hizmetlerini sağlamayı da amaçlamaktadır (Bizans ordusunun nitelikli kanadını oluşturan Norman askerler, yüzyılın ortasından itibaren, Ermenistan'da, Selçuklu akınlarına karşı sınırın savunulmasında kullanıldığına göre, uzun süredir takdir edilmiş olan hizmetler). Ağır silahlarla donatılmış olan bu şövalyelerin, bu "demir gibi adamlar"ın ünleri büyüktür: Hatta cesaretleri ve hücum anındaki bağlılıkları, onları yenilmez savaşçılar kılmaktadır. Bir diğer ayırt edici özellikleri de disiplinsizliktir: "Para kazanma düşüncesi" –ödenmemiş ücret için diyelim– ve macera tutku-

* Bütün Hıristiyanlığı ilgilendiren bir konuda yazılmış ve üzerinde papalığın mührü bulunan resmi mektup. (ç.n.)

suyla, bütün paralı Norman komutanları isyana katılırlar. Daha az gelişmiş Batı'dan gelen askerler açısından anlaşılabilir olan bu "açgözlülük", 1081-1085 yılları arasında, Yunanistan'a karşı yöneltilmiş Norman saldırısı sırasında da, imparator tarafından kullanılır. Guiscardo, imparatorun kışkırtmasıyla başlatılmış bir ayaklanma nedeniyle İtalya'ya çağırılırken, Yunanistan'da kalan oğlu Bohémond'un pek çok teğmeni, yüksek ücret vaatlerine kanıp Bizans tarafına geçer. Şu halde, Bizans İmparatorluğu'nun, XI. yüzyılın ortasından itibaren, Batılı paralı asker toplama deneyimi kazandığını söyleyebiliriz.

Dış ya da iç tehditlere --Selçuklu Türkleri'nin 1067 yılından itibaren Küçük Asya'ya girmesi, Sırp ve Hırvat isyanları, Peçenekler'in ya da Kumanlar'ın Tuna'nın berisindeki akınları– karşı koyabilmek için, imparatorluk bu nitelikli birlikleri kurmasına izin verecek düzenli bir kaynak sağlama ihtiyacı duyar. Tek çaresi Batılı devletlere başvurmaktır: 1090 yılına doğru, Konstantinopolis üzerinden yaptığı Kudüs yolculuğundan dönen Flandre Kontu Friesland'lı Robert, I. Aleksios'a beş yüz şövalye göndermeye söz verir; bu şövalyeler, Türkler'le ve daha sonra Peçenekler'le olan savaşında Aleksios'a gerçekten yardım edeceklerdir. Özellikle, VII. Mikhael Dukas'ın hükümdarlığından itibaren (1071-1078), öyle görünüyor ki, papalıktan, Batılı şövalyeleri imparatorluğun hizmetine gitmeye teşvik etmesini isteme fikri ortaya çıkmıştır. 1074 yılında, papa ile VII. Mikhael Dukas arasında yapılan bir elçi değişiminin ardından, Papa VII. Gregorius, bazı Aziz Petrus *yandaşlarına*, paganların "neredeyse Konstantinopolis'e kadar ülkeyi yakıp yıktıkları

ve binlerce Hıristiyan'ı koyunlar gibi katlettikleri" "Hıristiyan İmparatorluğu"nun yardımına koşmaları çağrısında bulunur. Yardım talebi duyulur, ancak yanlış yorumlanır ve alakasız bir yanıta yol açar. VII. Gregorius, gerçekte, Kilise'nin çıkarlarını savunmayı imparatora bırakarak, Doğu Hıristiyanları'nın yardımına göndermek üzere, başında kendisinin bulunacağı ve amacı ya da ödülü İsa'nın mezarı olacak bir sefer tasarlamıştır. Ne ki, daha sonra, imparatorlukla olan kavga, bu tasarıdan vazgeçilmesine, hatta VII. Gregorius'un, Yunanistan'a müdahalelerini onayladığı Normanlar lehindeki papalık politikasının tersine dönmesine yol açar. 1089 yılında, Papa II. Urbanus ile I. Aleksios Komnenos arasında yeniden görüşmeler başlar; papa, İmparator IV. Heinrich'e, diğeri de Normanlar'a karşı olmak üzere, birbirlerinin desteğini sağlamaya çalışır. Papa, sonraki yıllarda, iktidarını sağlamlaştırmayı başarır, Roma'ya geri döner ve Piacenza'da bir konsil toplar (1095); bu konsilde bir Bizans elçisi Doğu Kilisesi'nin savunulması için Batılı savaşçıların yardımını ister. Papa, bir vaazla, "birçok kişiyi bu yardım isteğini karşılamaya ve paganlarla savaşan imparatorun... yardımına koşacaklarına ant içmeye çağırır."

Kuşkusuz, Bizans onları Haçlı Seferi'ne çağırmamıştır. Araplar'la ve daha sonra Türkler'le yapılan savaş, kutsal bir savaş değildir, amaç yalnızca imparatorluğu savunmaktır. Ne ki, bu paralı asker talepleri, reformcu papaların kafasında bir Doğu seferi fikrinin oluşmasına yardımcı olur. Gerçekte Selçuklular'ın fethi Haçlı Seferi'ni gerektirmiyordu: Suriye Hıristiyanları "kurtuluş" istemiyorlardı. Batı'dan gelen hacılar Filistin'deki Türkler'den pek şikâyetçi değil-

lerdi; deniz yoluyla gelerek Küçük Asya'daki sıkıntıları da yaşamıyorlardı. Şu halde, diyebiliriz ki, Bizans'ın sorumluluğu, paralı asker taleplerini desteklemek için ortaya attığı kanıtlardaydı: Hıristiyanlar arası dayanışmadan bahsediliyor ve uzdilli bir abartıyla, Küçük Asya'daki dindarların gerçek acıları, hatta Yunanlılar'ın Latinler için ne kadar önemli olduğunu bildikleri Kutsal Topraklar'daki varsayımsal zulümler anlatılıyordu. Olup bitenlerin tam olarak farkında olmayan Batı'da da, Bizanslı elçiler tarafından anlatılmış olaylar ve zor durumda kalınış birkaç hacı tarafından yayılmış haberler, Haçlı Seferi'ne çağrının başlıca kanıtını oluşturdu.

2. II. Urbanus'un Clermont'daki çağrısı ve I. Haçlı Seferi'nin ilanı. – Piacenza Konsili'nden altı ay sonra, 1095 yazından bu yana Fransa'da bulunan II. Urbanus, Clermont'da özellikle Fransız piskoposların katılacakları ve önceki gibi, esas olarak kilisenin disiplin sorunlarını ele alması gereken bir konsil toplar. 18 ve 26 Kasım 1095 tarihleri arasında kabul edilen kararlar, laikler tarafından papaz çömezlerine verilen unvan ve din sömürücülüğüyle ilgilidir ve önceki konsil kararları yeniden değerlendirilir. Sadece iki karar, dolaylı ya da dolaysız biçimde, Haçlı Seferleri'ni ilgilendirir: Birincisi, o zamana kadar sadece bölgesel düzlemde kabul ettirilmiş olan tanrısal barışı her Kilise'nin alanına yayar; ikincisi, Tanrı'nın Kilisesi'ni kurtarmak için Kudüs'e gidecek olan herkese tam bir af –yani günahların hafifletilmesi değil, bağışlanması için verilmiş cezanın bağışlanacağını– vaat eder. II. Urbanus, konsili sona erdirirken, şehrin dışın-

daki bir alanda toplanmış papazlardan ve laiklerden oluşmuş bir kalabalığın önünde bir vaaz vermiş olmalı. Bu çağrının daha sonraki yankısı ve Haçlı Seferleri'nin başarısı konuyla ilgili anlatıları çeşitli derecelerde etkilemiştir, ama II. Urbanus'un söylevinin başlıca temaları, en yakın ilişkileri, Foucher de Chartres ve anonim bir yazarın I. Haçlı Seferi'yle ilgili anlatıları sayesinde öğrenilir. Papa, Doğu Hıristiyanları'nın sıkıntılarından bahsettikten sonra, Batı Hıristiyanları'ndan kardeş kavgalarını bırakmalarını, düşmanlıklarını unutmalarını, paganlarla savaşmak için birleşmelerini ve Doğu'daki kardeşlerini kurtarmalarını ister. Hacıları yollarda bekleyen acıları ve sıkıntıları gizlemeden, Matta'nın (16, 24) sözlerini tekrarlayarak ("Ardımdan gelmek isteyen kendini inkâr etsin, haçını alıp beni izlesin"), dünya nimetlerine sırt çevirmeye ve fedakârlığa çağırır. Bu çağrıyla kendinden geçmiş olan kalabalık, "Tanrı bunu istiyor" çığlıkları atarak, papalık temsilcisi olarak seferin başına getirilmiş Puy piskoposu Adhémar de Monteil'in ardından, "haçlarını almaya" davranmış ve Kudüs'e gideceklerine ant içmiş olmalı. Yeminlerinin simgesi olarak, ilk gönüllüler, omuzlarına, onlara *cruce signati* dedirtecek olan kumaştan bir haç diktirecektir.

Haç sadece dünya nimetlerine sırt çevirmenin sembolü değil, aynı zamanda, bazı ayrıcalıklarla donatılmış yeni bir silahlı hacı topluluğuna aidiyetin de simgesiydi.[2] II. Urbanus böylece, örgütlü ve etkili bir ordu oluşturacak olan şövalyelerin yola çıkmasını kolaylaştırmak istemiş ve akıldışı bir

2) Bkz. IV. bölüm.

coşkunun sonuçlarını sınırlandırmaya çalışmıştır: Papaz çömezleri piskoposlarının onayı olmadan ya da dindarlar bir papaz çömezinin tavsiyesi olmadan ya da evli bir adam karısının onayı olmadan yola çıkamaz, ama bir kez yemin edildi mi, geri dönülemez ve yeminini yerine getirmeyen kişi aforoz edilir. Haçlı Seferi, 1 Aralık'tan itibaren, büyük olasılıkla konsilden önce projeden haberi olan, Toulouse ve Provence Kontu Raimond de Saint-Gilles'in desteğiyle güçlenir. II. Urbanus sekiz ay daha Fransa'da kalır; Limoges, Angers, Aquitaina ile Languedoc'ta verdiği vaazlarla Haçlı Seferi'ne çağırır. Flamanlar'a mektuplar yazar; Loire Vadisi'nde Robert d'Arbrissel'e, Normandiya'da, İngiltere'de ve Cenova'da başka papazlara vaazlar verdirtir. Özellikle gelmiş olduğu çevreye, Loire'ın güneyindeki Fransız soylulara seslenir. Ne ki, 1096 yazında, yola çıkış için saptanan tarihte, askerler bu çerçeveyi büyük ölçüde aşarlar: Provence'lılara, Fransız ve Champagne'lı şövalyeler ve Normandiya Dükü Robert ile Blois Kontu Etienne tarafından yönetilen grupla birlikte, Aşağı Lotharingia Dükü Godefroi de Bouillon, kardeşi Boulogne'lu Baudouin ve Kral I. Philippe'in kardeşi Vermandois Kontu Hugues katılır. Bu Dogu yolculuklarının haberini alan Bohémond da Haçlı Seferi'ne katılmaya karar verir ve küçük bir orduyla Adriyatik'i geçer.

Dolayısıyla, başarı, anlaşılması güç biçimde, papanın beklentilerinin ötesine geçmiş gibidir. Maddi koşulların ve şövalye ülküsünün XI. yüzyıl boyunca geçirdiği evrim, II. Urbanus'un çağrısının yankısını güçlendirmiş olmalı. Önce paralı askerler ve şimdi Haçlılar olarak Doğu'ya gidiş, barış hareketi ve vasal ilişkilerinin sıkılaşmasıyla macera fırsat-

larının sınırlandığı bir zamanda, soy engelini aşmanın yollarından biridir. Ayrıca şövalye (*miles*, burada *miles Christi* olur) bu şekilde İsa'nın ve Kilise'nin hizmetinde vasal olarak görevini yerine getirmiş de olur. Şu halde, Haçlı Seferleri'nin feodal düşünceyle Hıristiyan ilkelerini birleştirdiği söylenebilir. Clermont'taki söylevin daha geç versiyonlarında ya da *excitatoria*larda, Haçlı Şövalyeleri'nin bilincini coşturan temalar görülür: Franklar'ın seçilmiş kavim olması, Kudüs ile "süt ve balın aktığı" Vaat Edilmiş Topraklar'ın çağrıştırılması. Haçlılar, kendilerini İsa'nın mirasçıları kılacak bir ödüle güvenerek (Kolossaililer, 3, 24), Batı'nın dar ve yoksul alanını terk ederler. Tanrısal ödül, gerçekte, maddi yararları ortadan kaldırmaz.

Clermont'da yapılan çağrı, böylece, halk arasında geniş bir yankı bulur. Keşiş Pierre adı, kitlelerin önünde verilmiş bu Haçlı Seferi vaazına bağlı kalır, ama o, resmi tarihi beklemeden, şurada burada, Kudüs'e doğru yola çıkan grupların başına geçen "peygamberler"den sadece biridir. "Baronlar"ın, üstelik, savaşçı da olmayan pek çok kişiyi içeren hiyerarşik ve örgütlü Haçlı Seferleri'nin yanında, bir tür "ilkel" Haçlı Seferi ortaya çıkar. Zaman bu toplu göçe uygundur, çünkü yaklaşık on yıldır bir dizi doğal afet, kıtlık ve salgın hastalık, Ren kıyıları ve Fransa'nın kuzeyinde hayatı altüst etmiştir. Halkın galeyanına, birbirlerini Kudüs'e gitmeye çağıran laiklerin bulaşıcı coşkusuna, alametler eşlik eder.[3] Ve bu Kehanet Kitabı'nın imgelerinden (9, 1-12) etkilenmiş pek çok kişi, sahip olduğu bir iki parça eşyayı düşük fiyata

3) Bkz. V. bölüm.

elden çıkarıp, öküzlerle çekilen yük arabalarına karılarını ve çocuklarını bindirerek, kafalarında geri dönüş fikri olmadan yola çıkar.

Nisan 1096 tarihinden itibaren, Yoksul Gautier, ve daha sonra, Keşiş Pierre yönetiminde, Fransa'nın kuzeyinden ve Ren Nehri kıyılarından yola çıkan gruplar, birkaç ay sonra Konstantinopolis'e varır; özellikle ilk gruplar fazla zorlukla karşılaşmaz. En ciddi şiddet eylemleri, başlangıçta Ren Kıyısı'ndaki Yahudi cemaatlere saldıran, onları din değiştirmeye zorlayan ya da özellikle Speyer, Worms, Mainz ile Köln'de, bazı piskoposların karşı çıkmalarına rağmen onları katleden Germen gruplardan gelir. Yol üstünde yağma ve soygunlarına devam eden bu grupların çoğu, Bizans'a varamadan, Macar Birlikleri'nce ortadan kaldırılmış ya da dağıtılmıştır. Haçlı Seferi vaazı, kıyamet ve ahret temalarını, dünyanın sonunu haber veren, Yahudiler'in din değiştirmesi temasıyla birleştirerek, istemeden de olsa, Kilise tarafından kınanmış olan Yahudi düşmanlığı ateşinin canlanmasına katkıda bulunur. Halk, o zaman, Yahudiler'i Haç'a küfreden İsa düşmanları olarak görmeye başlar. Haçlı Seferi, o ana kadar nispeten özümlenmiş ve hoş görülmüş olan Batı Yahudileri'nin hukuki ve fiili statüsünün zayıflamaya başladığına işaret eder.

II. Bölüm

I. HAÇLI SEFERİNDEN III. HAÇLI SEFERİNE: KUTSAL TOPRAKLAR'DA LATİN DEVLETLERİNİN KURULMASI VE SAVUNULMASI

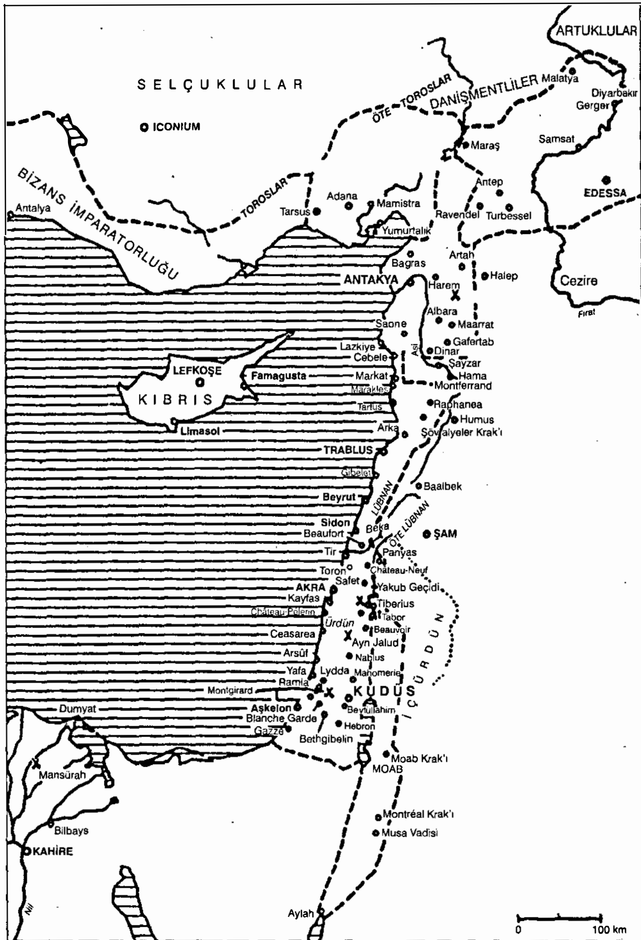
I. – I. Haçlı Seferi ve I. Aleksios Komnenos

Ayrı ayrı yolculuk eden ve silahsız sivillerle dolu feodal gruplardan oluşmuş bir Haçlı Seferi, onu, laik bir önder ve bir papalık temsilcisinin yönetimi altında birleştirmek isteyen papanın arzularını karşılamıyordu. Peçenekler'i yenen, Smyrna (İzmir) emiri Çaka Bey'den kurtulan ve Nikaia'ya (İznik) yerleşmiş Rum Selçuklu Sultanı Kılıç Arslan'la barışçı ilişkiler içinde olan Bizans İmparatoru'nun isteklerini ise daha da az karşılıyordu. Haçlıların gelişi imparatorluğa ciddi erzak sağlama ve gözetim sorunları getirmişti. Olaylardan yirmi yıl kadar sonra yazan, ama kuşkusuz babası imparator I. Aleksios'un düşüncesini anlatan Anna Komnenos "yoksul hacılar"ın içtenliğinden kuşku duymaz, ama daha az barış yanlısı arzuları olan baronlardan kuşkuludur. Ger-

çekten de, on beş yıl önce istilacı olarak geldiği yerde, Bohémond'u Haçlı kıyafetleri içinde yeniden görünce korkuya kapılmamak elde midir? Bununla birlikte, I. Aleksios, gerekli erzakı hazırlatmış ve barış anlaşmalarına uymaları koşuluyla, onların geçişini kolaylaştıracağına söz vermiştir.

İlk olaylar, genellikle yiyecek ihtiyacını karşılayamayan ve Konstantinopolis'in banliyösünde yağmaya ve soyguna zorlanan "yoksul" Haçlılar'dan gelir. Anna Komnenos'a göre, Yoksul Gautier ve Keşiş Pierre birlikleri, Ağustos 1096 tarihinde, Asya yakasına geçirilmek isterler. Önce Hıristiyan köylerini yakıp yıkarlar, Türk topraklarına saldırırlar; bu sırada büyük kayıplar da verirler (Ekim 1096), hayatta kalanlar da Bizans gemileriyle Konstantinopolis'e götürülürler. Aynı dönemde, ilk birlikler büyük zorluklarla karşılaşmadan başkente gelmektedir, çünkü bunların sayıları azdır. Daha büyük birlikler söz konusu olduğunda, örneğin Toulouse Kontu Raimond ile ona muhafızlık eden paralı Peçenek askerleri arasında, Bohémond ile ona yiyecek vermeyi reddeden Kastoria sakinleri arasında olaylar çıkmış ve bu olaylar, Konstantinopolis'te öncü birlikler tarafından başlanmış görüşmelerin ve bunların içinde geliştiği koşulların belli belirsiz haberleri yola çıkan son birliklerin kulağına ulaştıkça artmış olmalı.

İlk önce, Vermandois Kontu Hugues, Aleksios'un bütün Haçlı Seferi önderlerinden istediği sözü, zorlanmadan ona vermişti: Türk istilasından önce Bizans'a ait olan bütün toprakları imparatorluğa geri vermek, Doğu'da fethedilecek diğer toprakları imparatorun derebeyi olarak korumak ve ona bağlılık yemini etmek. Şu halde, imparator, Haçlılar'ın

Harita 2. – Haçlı devletleri (işaretli sınırlar, söz konusu devletlerin XII. yüzyılın ilk yarısında ulaşmış oldukları azami sınırları göstermektedir)

işbirliğini sağlamak için Batı geleneklerini kullanıyordu: Ancak Germen İmparator'un Vasalı Godefroi de Bouillon başka bir hükümdara ant içmeyi reddeder. Ona boyun eğdirmek için yiyecek yardımını kesmek gerekir. İsa'dan başka bir efendiye hizmet edemeyeceğini ileri süren Raimond de Saint-Gilles ise, imparatorun hayatına ve şerefine dokunmayacağına yemin etmekle yetinir. Bohémond'a gelince, istenen sözü memnuniyetle verir, ancak karşılığında, kendisine Küçük Asya'daki imparatorluk ordularının ve dolayısıyla Haçlı Seferleri'nin komutanlığını verecek bir görevle, Doğu'nun hizmetine atanmayı ister. Bu istek, Norman önderin, imparatorluk hizmetinde büyük bir paralı asker olma ve daha sonra, gerekirse, bu şekilde edinilmiş zenginliği ve gücü kendi yararına kullanma niyetini göstermektedir.

Mayıs 1097 tarihinde, düşüncede olmasa bile uygulamada, tamamı Küçük Asya'da toplanmış diğer Haçlı Seferi önderleri, imparatorun paralı askerleri gibi davranırlar. Nikaia kuşatılır, Kılıç Arslan yönetimindeki yardım birlikleri bozguna uğratılır ve 19 Haziran'da, Türk garnizonu, şehri, Bizanslılar'a teslim eder. Aleksios'un Haçlılar karşısındaki yüce gönüllülüğüne rağmen, kurnazlığına karşı homurtular yükselmeye başlamıştır; inançsızlara gösterdiği hoşgörü gizli anlaşma olarak nitelenir. Ne ki, resmi ilişkileri bozulmuş değildir ve Haçlılar, bir Bizans birliğiyle birlikte doğuya doğru ilerlerler. 1 Temmuz'da, Dorylaion'da (Eskişehir) Kılıç Arslan karşısında kazanılan zafer, ordunun, açlık ve susuzluk çekerek, bir sürü atını kaybederek ve başlarına gelen felaketlerden Yunanlı rehberleri sorumlu tutarak güçlükle ilerlediği Anadolu'nun yollarını açar. Herakleia'da, Daniş-

mentliler'i ve Kappadokia emirini yenen Haçlılar, Toros Dağları'ndan geçip Kilikya'ya varırlar, XI. yüzyılın ortasından itibaren buraya yerleşmeye başlamış olan Ermeniler tarafından iyi karşılanırlar. 20 Ekim'de, dört aylık bir yürüyüşten sonra, Antiokheia (Antakya) önlerine gelirler.

1085 yılına kadar Bizans şehri olan Antiokheia'nın kuşatılması, I. Haçlı Seferi'nin seyrinde önemli bir dönüm noktasıdır: Haçlılar'ın ilk toprak tutkuları o zaman açığa çıkar ve Bizans'la olan ilişkileri tamamen bozulur. Bohémond'un yeğeni Tancred ile Boulogne'lu Baudouin, Kilikya'da, Tarsus ve Mamistra müstahkem mevkilerini kendi hesaplarına ele geçirir, ama daha sonra, anlaşmazlıklar nedeniyle buraları terk ederler. Baudouin, daha sonra, Yukarı Fırat bölgesine gider. Ravendel ve Turbessel müstahkem mevkilerini ele geçirir ve bu yerleri, yurtluk olarak, ona rehberlik etmiş olan Ermeni yol arkadaşlarına bırakır; Türk himayesini zayıflatmak isteyen Ermeni Thoros tarafından Edessa'ya (Urfa) çağırılan Baudouin, onun evlatlığı ve mirasçısı olur. Tam zamanında çıkan bir ayaklanma sayesinde ondan kurtulur (Mart 1098). İlk Haçlı devleti, Edessa Kontluğu kurulmuştur. Kendisine ait olan bu kenti, Bizans'a geri vermesi söz konusu değildir.

Antiokheia kuşatmasının, Bohémond'un kendi çıkarına kullandığı zorlukları da aynı sonuca ulaşacaktır. Kent, bir Cenova donanmasının taşıdığı silahlarla, Kasım ayında ablukaya alınır. Ne ki, kış yiyecek ikmalini giderek zorlaştırır: önce Şam'dan, daha sonra da Halep'ten Antiokheia'nın yardımına gönderilen ordular karşısında kazanılan zaferlere rağmen (Aralık 1097 ve Şubat 1098), kuşatmacıların morali

çok bozuktur. Birçok kişinin ayrıldığı görülür: Keşiş Pierre Blois Kontu Étienne'e ve Aleksios'un, Haçlılar'a yardım etmek yerine Türkler'le birlikte dolap çevirdiğinden kuşkulanıldığı için, Bohémond tarafından, hayatına göz konduğuna inandırılan Bizanslı bir öndere varıncaya dek pek çok kişi... Bizanslılar'a duyulan hınçtan yararlanan Bohémond, şehre ilk önce girerse ve imparator onu teslim almaya bizzat gelmezse, şehrin kendisine bırakılacağı sözünü almayı başarır. Şehri savunanlardan birinin işbirliğiyle, gerçekten de, 3 Haziran günü, peşinde diğer Haçlı gruplarıyla Antiokheia'ya girer, ancak bir anda kendilerini kuşatılmış bulur, kaleden ayrılmamış olan Türkler ile Musul emiri Kürboğa yönetimindeki büyük yardım birliği arasında sıkışıp kalır. O zaman, bütün ordunun galibiyet konusunda karamsarlığa düşmesini önlemek ve prenslere, "Antiokheia'yı terk etmemeye ve genel bir onay olmadan oradan çıkmamaya" ant içirmek için bir dizi aldatmaca ve Kutsal Mızrak kalıntısının keşfi gerekir. Ne ki, şehrin kısa sürede kaybedileceğine inanıp kaçanlar, bir yardım birliğinin başında şimdiden Philomelion'a (Akşehir) varmış olan Aleksios'a katılırlar. Karamsar ilişkileri, Haçlı Seferi'nden yararlanarak elde edilmiş yakın dönemdeki fetihleri (Symirna, Ephesos, eski Lydia'nın bir kısmı ve Sardeis) koruma isteği ve Kürboğa'yla boy ölçüşme kaygısı, Aleksios'u geri dönmeye iter. İkinci koşul sağlanır ve Haçlı Ordusu'nu Kürboğa'ya karşı zafere (28 Haziran) götüren Bohémond, Antiokheia'yı elde eder. Sadece Raimond de Saint-Gilles, bağlılıktan olduğu kadar kıskançlıktan da, imparatorun haklarına saygı duyulmasını sağlamaya çalışır. Aleksios onlara yardım etmediği için, diğerle-

ri kendilerini vaatlerinden bağışık sayarlar. Haçlılar'la Bizans'ın arası bozulur.

II. – Haçlılar'ın bölünmüş düşman karşısındaki başarıları

1. Yakındoğu'nun bölünmesi. – Haçlı Seferleri'nin ilk başarısı, XI. yüzyılın sonunda Yakındoğu'nun bölünmüş olmasıyla açıklanır. Bu bölgeler o zaman iki büyük grup arasında paylaşılıyordu: Güneyde, Kahire'nin Fatımi halifeliği, Filistin'in bir bölümü ve Mısır toprakları üzerinde uzanıyordu, ama Yakındoğu'nun geri kalanı Selçuklular'a aitti. Maveraünnehir'in kuzeyinden (Türkistan) gelen ve X. yüzyılın sonuna doğru, önce İran Prenslikleri'nin hizmetindeki paralı askerler, sonra Horasan'ın efendileri olan Sünni misyonerlerce İslam'a döndürülen bu göçmen Türkler, sapkın mezhepli (Şiiler) İranlı vezirlerin himayesinde bulunan Bağdat'ta, Abbasi halifesini "özgürlüğüne kavuştururlar" (1055). Selçuk'un torunu Tuğrul Bey, böylece, kendisine İslam dini adına ve halifenin hizmetinde bir iktidar sağlayan ve Sünni mezhebini egemen kılma görevini veren *sultan* unvanını alır. XI. yüzyılın sonunda, ardıllarının zamanında, Selçuklu İmparatorluğu, Fatımiler'in elinden kısmen alınmış olan Suriye ve Küçük Asya'dan İran'a kadar uzanır. Türkmenler'in Anadolu'ya akınları, Alparslan'ın Manzkert'te (Malazgirt) IV. Romanos'a karşı zaferi (1071) ve Bizans'taki iç savaşlar, Türkler'in Bosphorus'a (İstanbul Boğazı) kadar gelmesine olanak tanır.

Melikşah'ın ölümünü (1092) izleyen hanedan kavgaları, Selçuklu İmparatorluğu'nun, iktidarın *atabeglere* (küçük yaştaki şehzadelerin naipleri) ait olduğu bir dizi rakip prensliğe bölünmesiyle sonuçlanır. Küçük Asya'da, Kılıç Arslan, önce Nikaia'da olan başkenti, Haçlıların zaferinden sonra Iconium'a (Konya) taşınan ve Rum (Bizanslıların kendilerine verdikleri adla "Romalı") denen bağımsız bir sultanlığın hükümdarıdır. Anadolu'nun doğusunda, bir dizi Türkmen prenslik Rum Sultanlığı'nı birleştirme çabalarına karşı koyar: Kappadokia'daki Danişmentliler, Haçlılar'ı durdurma mücadelesinde ona çok geç katılır ve XII. yüzyıl boyunca onun rakipleri olarak kalırlar.

Yukarı Mezopotamya (Diyarbakır), Musul'daki Türk beyine hiçbir zaman boyun eğmemiş olan diğer Türkmen grupların bölgesidir; bu grupların en önemlisi olan Artuklular, farklı devletler arasında ikili oynayarak XV. yüzyıla kadar özerk kalacaklardır. Melikşah'ın kardeşi Tutuş tarafından fethedilen Suriye hızla bölünür: Tutuş'un oğulları Rıdvan, Halep Sultanı; Dukak ise Şam Sultanı olur; Tripoli (Trablusşam), Apameia ya da Şehrizor'da yerel *kadılar* bağımsızlaşır. Son olarak, Selçuklular tarafından Kuzey Suriye'den, hatta Filistin'den kovulmuş olan Fatımiler, Kudüs'ü ele geçirmiş olan Türk önderin elinden burayı geri almak için Haçlı Seferi'nden yararlanırlar.

Bu siyasi bölünmelere, dini ve etnik bölünmeler de eklenir: Sünni Türkler, genelde sapkın mezhepli (Şii ya da İsmaili) ya da Hıristiyan bir Arap halkına egemen olan, az nüfuslu, askeri bir sınıftan farklı değildir. Hıristiyanların az sayıda olduğu Kuzey Suriye'de, ilk Haçlılar'ın gelip yerleşmesinde

Ermeniler büyük bir rol oynar; onlara rehberlik eder, bilgi verir, yiyecek ve silah sağlar, hatta Edessa'da olduğu gibi, bazen onları davet ederler. Suriye'nin geri kalanında, Hıristiyan azınlıklar (Ortodokslar, Melkiler ve özellikle monofizitler) *dhimma*[1] rejimi altında yaşarlar. Fatımi yönetiminde, Koptlar (monofizitler) hâlâ önemli görevlerde yer alırlar. Selçuklular, hiçbir zaman Haçlılar'ı çağırmamış olan Filistinli Hıristiyanlar'ın yaşam koşullarını kötüleştirmemişlerdir. Dolayısıyla, Haçlı Seferi, Müslüman Yakındoğu'da, dini görünümüyle değil, X. yüzyılın sonunda, İmparator Nikephoros Phokas ve İmparator I. Ioannes Tzimiskes'in Suriye'de yürüttüğü seferler gibi, askeri bir sefer olarak algılanmıştır. Franklar'ın gelişi, Müslüman Doğu'nun çevre bölgelerinin karmaşık politik oyununa bir partner daha sokmaktan farksızdır.

2. I. Haçlı Seferi ve ilk fetihler (1099-1125). – Antiokheia alınır alınmaz, Haçlılar'ın yerleşimiyle ilgili ilk sorunlar ortaya çıkar. Toulouse Kontu Raimond, Kasım 1098 tarihine kadar, Bizans İmparatoru'nun haklarına saygı gösterilmesini isteyerek, Bohémond'un fethini elinden almaya çalışır. Yazın Antiokheia'da herkesi kırıp geçiren bir salgın sırasında, Papalık Temsilcisi Adhémar de Monteil ölür; komşu bölgelere dağılan Haçlı komutanları, güneyde yer alan Lazkiye, Maarrat gibi müstahkem mevkileri ele geçirir ya da Kilikya'da kazandıkları konumlarını sağlamlaştırırlar.

1) Bkz. V. bölüm.

Baron konseyinin Antiokheia ve komutanlık konusundaki tereddütleri, ordunun geri kalanını kızdırır ve Raimond de Saint-Gilles'i yola çıkmaya zorlamak için, onun fethettiği Maarrat surlarını yıkmaya iter. 13 Ocak 1099 tarihinde, ordu, sonunda Kudüs'e doğru yola çıkar; bölgedeki Arap emirler tarafından rahatsız edilmeden, Asi Irmağı boyunca ilerler. Kıyıya varan Haçlılar, Tartus'u ve Marakle'yi ele geçirir, ancak Raimond, halk baskısı nedeniyle, gelecekteki kolonilerinin merkezi yapmayı düşündüğü Arka'yı kuşatmaktan vazgeçmek zorunda kalır. Yafa'ya kadar kıyıyı takip eden Haçlılar, 6.Haziran'da Beytüllahim'e girer, ertesi günü de Kudüs önlerine varır. Kuzeyi dışında, dar koyaklarla çevrilmiş olan şehir, güçlendirilmiştir ve Mısır'dan yardım beklemektedir; suları, odunları, hatta silahları olmayan kuşatmacılar şehri almaya yetecek kadar kalabalık da değildir. Neyse ki, Samiriye'ye yapılan bir sefer ve bir Cenova donanmasının Yafa'ya gelişi, onlara araçların yapımı için gerekli malzemeyi sağlar. Bir dizi arındırıcı perhiz, şehrin etrafında ve Zeytinlik Dağı'ndaki bir tören alayı, Haçlı Seferi'ne, hac ziyareti anlamını ve orduya, saldırgan ruhunu yeniden kazandırır. İki gün süren zorlu bir saldırının sonunda, 15 Temmuz'da şehir alınır:

"Şehre giren hacılar, Sarazenler'i Süleyman Tapınağı'na kadar kovalayıp öldürüyorlardı... Öyle bir katliam yapıldı ki, bizimkiler, ayak bileklerine kadar kanların içinde yürüyorlardı... Haçlılar kısa süre sonra kentin her yerine girmeye, buldukları bütün altınları, gümüşleri, atları ve katırları almaya, değerli eşyalarla dolu zengin evleri yağmalamaya başladılar. Daha sonra, bizimkiler, sevinçle, mutluluktan

ağlayarak, Kurtarıcımız İsa'nın Mezarı'na tapınmaya gittiler ve ona olan borçlarını ödediler."[2]

Üç yıl süren yoksunluktan sonra, dinsel bir coşku içinde dürtülerin serbest bırakılmasının sonu, bu katliama varır. El Hâkim'in zulümlerinden çok daha şiddetli eylemlerle, Kudüs'ün alınması, İslamiyet için Hıristiyan hoşgörüsüzlüğünün simgesi olacaktır.

Haçlılar içinse, bu hem hac ziyaretinin yerine getirilmesi, hem de bu ziyaretin İsa'nın mezarını korumaya dönüştürülmesi anlamına gelir. Gerçekten de, amaçlarına ulaşmış, Kutsal Topraklar'da ibadetlerini yapmış ve Ürdün Irmağı'nın sularında yıkanıp arınmış bazı hacılar, yeminlerini yerine getirdiklerine içtenlikle inanarak, bunu takip eden aylarda tekrar Batı'ya doğru yola çıkarlar ve oraya Hıristiyanlığın zaferinin müjdesini götürürler. Rahipler ve kendisi gibi Haçlı komutanları tarafından zayıf karakterli Toulouse Kontu Raimond'a tercih edilerek prens seçilmiş olan Godefroi de Bouillon, Kilise'nin yeni devlet üzerindeki üstün haklarını saklı tutan, *Kutsal Kabrin Koruyucusu* unvanını alır. Diğer prenslerin yardımı, onun Aşkelon'daki (Askalon) Mısır ordusuna saldırmasına (Temmuz 1099) ve böylece devletinin ayakta kalmasını sağlamasına da izin verir. Ancak Eylül ayında, kısa süre sonra Celile'nin de eklendiği yeni fetihlerini (Kudüs, Yafa, Lydda (Lod), Ramla, Beytüllahim, El Halil) savunma mücadelesinde, üç yüz şövalye ve birkaç bin piyadeyle yalnız kalır. Haçlı "yerleşimleri", o dönemde, sadece, tehlikeli biçimde birbirinden ayrı bulunan –Kudüs

2) I. Haçlı Seferi'nin anonim hikâyesi.

ile Antiokheia ve Edessa arasında 700 km vardır– ve Batı'yla iletişim kurmalarının tek yolu olan denize zar zor kavuşan birkaç şehirden ibarettir.

Batı'da Haçlı Seferi vaazları devam eder ve Kudüs'ün alındığı haberi yeni grupları yola çıkmaya teşvik eder; aynı dönemde, Papa II. Paschalis yeminlerini yerine getirmemiş olanların aforoz edilmesine karar verir, Blois Kontu Étienne ile Vermandois Kontu Hugues gibi firarileri, bu amaçla tekrar Kudüs'e gönderir. Çoğu zaman bin kişiyi aşan birden fazla ordu kurulur: Milano Başpiskoposu'nun etkisiyle, diğer grupları beklemek yerine, 1101 baharında Konstantinopolis'e varınış olan Lombardlar, Aleksios'un kendilerine rehber olarak vermiş olduğu Raimond de Saint-Gilles'in tavsiyelerini dinlemez ve Danişmentliler tarafından yakalanıp hapsedilmiş olan Bohémond'u kurtarma umuduyla Kuzey Anadolu'ya giderler. Halys'in (Kızılırmak) doğusunda, düşman topraklarında, Türkler'le Halep Sultanı Rıdvan'ın birleşmiş orduları tarafından kuşatılan Lombardlar'ın neredeyse hepsi katledilir. Aynı biçimde, Nevers Dükü II. Guillaume, Aquitaine Dükü IX. Guillaume ve Bavyera Dükü IV. Welf tarafından yönetilen ordular, Herakleia yakınlarında birbiri ardına ortadan kaldırılır. Aralarında birlik olmadığından, I. Haçlı Seferi'nde olduğu kadar kalabalık olan "artçı Haçlılar", Türkler'in geçici birliği karşısında Anadolu'da başarısızlığa uğrarlar.

Kutsal Topraklar'a yardım, artık ancak deniz yoluyla gelebiliyor ve İtalyan kentlerinden sağlanıyor ya da gönderiliyordur. Cenova donanmalarının Antiokheia'nın ve Kudüs'ün alınmasına şimdiden büyük katkıları olmuştur. 1100

yılında, yüz yirmi gemiyle birlikte gelen Pisa Başpiskoposu Daimberto, Yafa'nın güçlendirilmesine yardım eder. Ne ki, sahip olduğu ordu özellikle kendi tutkuları için gereklidir: Kendisini Kudüs patrikliğine getirtmiş, Antiokheia prensliği ve Kudüs krallığı üzerindeki egemenliğini kabul ettirmiş, hatta kutsal şehrin dörtte birinin, Yafa'nın bir kısmının ve sonunda tamamının kendisine verilmesini sağlamıştır. Belki de, bu, Godefroi'nın, donanmalarıyla kısa süre önce Hayfa'yı ele geçiren Venedikliler'e vaat ettiği nüfuzu, fetihlerine yardım edecekleri her şehrin üçte birini ve önemli ayrıcalıkları dengelemek içindir. Godefroi'nın öldüğü yıl, fetih, ülkelerinin geleneği gereği onun yerine geçmesi için çağrılan kardeşi I. Baudouin'in (1100-1118) üstüne kalır. Baudouin, Edessa kontluğunu kuzeni Bourglu Baudouin'e bırakarak oradan ayrılır ve 1100 yılının Noel'inde, Beytüllahim'de, patriklik tarafından *Kudüs Kralı* ilan edilir. Cenovalılar'ın yardımıyla, 1101 yılında, Arsûf ve Caesarea'yı, 1104 yılında, Akkâ'yı alır; 1105 yılında, Ramla'da, Şam atabegi tarafından desteklenen yeni bir Fatımi saldırısını püskürtür; son olarak, Norveç Kralı Sigurd'un kraliyet donanmalarının yardımıyla, 1109 yılında Beyrut'u, 1110 yılında da Sidon'u ele geçirir.

Konstantinopolis'ten dönmüş, Tartus'u almış (1102), Bizans'ın yardımıyla, Trablusşam'ı karadan abluka altına almak için Mont-Pelerin kalesini kurmuş (1103) ve Cenovalı Hugues Embriaco'yla birlikte Gibelet'yi (Cebail) ele geçirmiş olan Toulouse Kontu Raimond'un temelini attığı gelecek, *Trablus Kontluğu*'nun önemli şehirlerini fethetmek için de Cenova donanmalarının desteği gerekmiştir. Trab-

lusşam, 1109 yılında, karada başka Haçlı prenslerinin ordularının yardımıyla, Raimond'un oğlu Bertrand tarafından yönetilen yeni bir Cenova ve Provence donanması tarafından başarıyla kuşatılmıştır.

Toulouse Kontu Raimond'un mirası sorunu, daha sonra bütün baronların, I. Baudouin tarafından yönetilen bir oturumla, Trablusşam surlarının altında toplanmasına yol açar. Bir orta yol bulmak pahasına (kontluğun iki talip arasında, yani Antiokheia Vasalı Guillaume Jourdain ile Kudüs Vasalı Bertrand arasında paylaştırılması), barış sağlanır ve şehir alınır. Kısa süre sonra, Guillaume Jourdain'in öldürülmesi, bundan böyle tek hükümdar olan Kudüs kralının dolaylı yararına, Trablus Kontluğu'nun Bertrand'ın yönetimi altında birleştirilmesine izin verir. *Diğer Haçlı prensler arasında hakem rolü oynayan I. Baudouin*, gerektiğinde, diğer devletlerin savunulması için bütün Frank Suriyesi'nin hizmetine sunacağı manevi bir otorite kazanır.

Antiokheia ve Edessa Kontlukları, gerçekte Kudüs Krallığı'nınkinden çok daha karmaşık bir iç ve dış evrime maruz kalır. Özgürlüğüne kavuşur kavuşmaz, Musul atabegi ve Mardin emiri tarafından tehdit edilen Edessa Prensi Baudouin'le birleşmiş olan Antiokheia Prensi Bohémond, Harran yakınlarında yenilgiye uğrar (1104). Baudouin esir alınır. Halep Sultanı Rıdvan, Artah'ı ve Antiokheia ovası üzerindeki pazarı yöneten başka müstahkem bölgeleri geri alırken, Bizanslılar, Kilikya şehirlerini işgal ederler. Naipliği Tancred'e bırakan Bohémond, Hıristiyan davasına "ihanet eden" Bizanslılar'a karşı yürütülecek yeni bir Haçlı Seferi başlatmak üzere Batı'ya gider. Yunanistan'a yaptığı sefer, Dyrrachium (Draç)

önlerinde başarısızlığa uğrar ve I. Aleksios'la imzalanmış anlaşmada, Antiokheia'yı ona bırakmaya söz vermek ve düşmanlarına karşı yardım vaat etmek zorunda kalır (1108). Ne ki, Tancred bu anlaşmaya uymayı reddeder ve Bohémond'un yokluğunda, neredeyse kaybedilmiş bütün müstahkem mevkileri Bizanslılar'dan ve Cenovalılar'dan geri alır.

1105 yılında Türkler'in Harran'daki zaferi, Batı İran'ın ve Mezopotamya'nın yeni sultanı tarafından Franklar'a karşı başlatılmış *karşı saldırıları*n ilkidir: 1110 yılında, sultan, Musul atabegi Mevdut'u yeniden Edessa'ya gönderir. Kent, I. Baudouin'in getirdiği Frank ordular tarafından kurtarılır, ancak Fırat'ın doğusundaki halkların başka bir yere aktarılması gerekmektedir ve bu insanlar yolda katledilirler. 1113 yılında, Mevdut'un Kudüs Krallığı'na karşı yürüttüğü yeni bir sefer, Tancred ile Trablus Kontu Bertrand'ın Baudouin'e getirdiği yardımlar karşısında başarısız olur. Özellikle, Suriyeli prensler, Franklar'a karşı yürütülen savaşın, sultanın onları yola getirmesi için bir bahane olarak kullanılmış olmasından korkar: dördüncü seferinin sonunda, Mevdut, Şam'da, Atabeg Tuğtekin'in kışkırtması sonucu öldürülür; 1115 yılında, bir Irak ordusunun başına geçen yeni Musul atabegi, Franklar ile Suriyeliler'in koalisyonuyla karşılaşır. Tel Danît'te kurulmuş bir pusuda, ordusu, Antiokheia Prensi Roger tarafından ortadan kaldırılır. II. Gazi, 1119 yılında, kendi hesabına saldırılara devam eder, Halep'i ele geçirir ve Artah yakınlarında, Antiokheia ordusunu bozguna uğratır. Roger öldürülür. Ölenlerin sayısı o kadar çoktur ki, savaş alanına *ager sanguinis* denir. Edessa Kontluğu'nda I. Baudouin'in yerini aldıktan sonra, Kudüs tahtında da onun

yerine geçmiş olan II. Baudouin (1118-1131), naipliği üstlenmek ve pek çok sefer pahasına Antiokheia'nın savunulmasını sağlamak durumunda kalır. Kont Jocelin'in tutsak edildiği Edessa'ya yardıma gittiğinde, o da, Türkler'e esir düşer (1123).

Esir alınan prenslerin yokluğuna rağmen, *Haçlı Devletleri* varlığını sürdürür. Hatta XII. yüzyılın ikinci on yılında *yayılmanın doruğuna* ulaşırlar. Kuzeyde, Edessa Kontluğu, en gelişmiş bölgelerinden bazılarını (Karkar, 1118) Türkler'e bırakmak zorunda kalmış olsa da, kuzeyde Samosata ve Maraş, güneyde Ravendel ve Turbessel kaleleriyle, Antiokheia Kontluğu'nun kuzey sınırını korur. Antiokheia Kontluğu, Kilikya'dan (1108 yılında, Bizanslılardan geri alınmış) kuzeyde Cebele'ye, güneyde Merkab'a kadar uzanır. İçeride ise, Halep'i tehdit eden ve çoğu zaman paylaşılamayan El-Atharib, Kefertab ve Maarrat kaleleriyle, "Asi Irmağı'nın ötesi"ndeki topraklara sahiptir. Kuzey prenslikleri, şu halde XIII. yüzyıla kadar, Anadolu Türkleri'yle Mezopotamya Türkleri arasındaki iletişimi engelleyen bir bariyer olmuştur.

Trablus Kontluğu, Tartus ile Gibelet arasındaki Lübnan kıyısını ve dağlık artülkeyi kaplar; bu stratejik konumu, 1109 yılından itibaren, Şamlılar'dan, Lübnan'la Antilübnan arasında bulunan zengin Beka Ovası'nın gelirlerinden pay almasına olanak verir. Latin Devletleri'nden meydana gelen bu kontluk, Kudüs Krallığı'yla kuzey arasındaki iletişimi güvence altına alır. Kudüs Krallığı, o dönemde, bütün Celile'yi ve Ürdün Irmağı çanağına kadar Yahudiye Yaylası'nı içine almaktadır. Güneyde, I. Baudouin, ırmağın ötesine

yerleşmeyi başarır: Çöl Bedevileri'nden haraç alır; Val-Moyse ve Montréal kalelerini kurar ve 1116 yılında, Kızıldeniz üstündeki Eilat limanını ele geçirir. Suriye ile Mısır arasındaki iletişimi bu şekilde kesen Kudüs kralı, çok önemli bir stratejik konum ve kervan ticaretine uygulanan vergilerle, hatırı sayılır kazançlar elde eder. Sur'un alınması (1125), Filistin kıyısı üzerindeki hâkimiyetini tamamlar. Sadece, Mısırlılar'ın elinde kalmış olan Aşkelon, güney sınırını hâlâ tehdit etmektedir. Haçlılar'ın kıyıya ve artülkenin bir kısmına yerleşmeleri, içerideki şehirleri deniz üzerindeki pazarlardan ve daha zengin olan bu bölgelerin onlara sağladığı olanaklardan yoksun bıraktıktan sonra, sonunda, bizzat bu şehirleri tehdit eder: Halep ve Şam, XII. yüzyılın ikinci çeyreğini kaplayan karmaşık siyasetin kilit noktaları haline gelir.

III. – İslam inisiyatifi ele alıyor (1125-1188)

1. Musul "Atabegleri" ve Franklar'a karşı kutsal savaş (1125-1145). – Franklar, bazı yerel grupların (özellikle Şam konusunda Haşhaşiler) işbirliğiyle, Halep ya da Şam'ı pek çok kez ele geçirmeye çalışırken, bizzat yayılmaları ve bazı şiddet eylemleri, bir protesto hareketine ve Müslüman Doğu'nun merkezini Batı'ya kaydıran askeri ve siyasi bir ayaklanmaya yol açar. Her şeyden önce, yurtluklarını korumaya çalışan Suriye prenslerinin ikircil tavrı, ittifaklarının sık sık yön değiştirmesi, sapkın mezheplilerin (ılımlı Şiiler, İsmaili Haşhaşiler, Mısır Fatımileri) Franklar'la işbirliğini ve hü-

kümdarların kayıtsızlığını kınayan halkın düşmanlığına yol açmış olmalı. Musul atabegleri, inançla ya da çıkarla, bu hareketten yararlanarak, Cezire'yi ve Suriye'yi Franklar'a karşı kısmen birleştirmeye gider. 1125 yılından sonra, Franklar tarafından kuşatılmış olan Halep, Musul'u yardıma çağırır, ama iki kenti kendi otoritesi altında birleştirmiş olan Atabeg Porsuk, Haşhaşiler tarafından öldürülünce, birlik, ancak 1128 yılında, onun ardılı Zengi tarafından kurulur. Zengi, 1130 yılından itibaren, Şam'ı, kendisiyle birlikte "kutsal savaşı sürdürmeye" çağırır; Hama'yı ve 1135 yılında, Halep'i tehdit eden, Asi Irmağı'nın ötesindeki kentleri ele geçirir. 1137 yılında, Mont-Ferrand'a sıkıştırılmış olan Kudüs Kralı Anjou'lu Foulques'tan (1131-1143) bu müstahkem bölgeyi ve Raphanea bölgesini teslim alır. II. İoannes Komnenos ve onun egemenliğini tanımak zorunda kalmış olan Antiokheia Frankları tarafından Halep'e ve Şehrizor'a karşı girişilmiş ortak sefer, müttefikler arasında birlik olmadığından başarısızlıkla sonuçlanır (1138) ve böylece Zengi, Asi Irmağı'nın ötesindeki müstahkem bölgeleri yeniden ele geçirir. 1139 yılında, Franklar'dan yardım isteyen Şam'ı kuşatır: Bir anlaşma imzalanmış ve Baniyas kalesi, yardımlarına karşılık olarak Franklar'a bırakılmıştır. Şam'la ittifak, Kudüs Krallığı'na bir süreliğine huzur getirir. Suriye'den püskürtülmüş olan Zengi, kendini Artuklular'la ve Musul çevresindeki Kürtler'le savaşmaya verir. Franklar'la ittifak kurmuş bir Artuklu'ya karşı yürütülen bir seferin sonunda, savunmasız bırakılmış olan Edessa'yı ele geçirir (1145). Bu fetih, Batı'da olduğu kadar İslam dünyasında da büyük yankı uyandırır ve ona "dinin savunucusu" unvanını kazandırır.

2. II. Haçlı Seferi'nin başarısızlığı (1148). – Antiokheia'dan gelen Ermeni piskoposlar ve diğerleri, gerçekten de, Batı'ya Edessa'nın alındığı haberini götürür ve oradan yardım isterler: Bu fetih, Haçlı Seferleri'nin başlamasının nedeni olmasa da, en azından vaazında öne sürülen başlıca kanıtlardan biri olur. İlk teşebbüs, daha çok, kısa süre önceki şiddet eylemlerinin kefareti olarak, Kudüs'e hacca gitmek isteyen Fransa Kralı VII. Louis'ye aittir; VII. Louis, papadan, o ana kadar etkisiz kalmış bir Haçlı Seferi bulla'sını yeniden ilan etmesini ister (1 Mart 1146). Bu görev, 31 Mart'ta, Vézelay'da, çok sayıda Fransız soylunun haçlarını almasını sağlayan, hatta III. Konrad'ı bir seferin başına geçmeye ikna eden (Speyer, 27 Aralık) Clairvaux'lu Bernard'a verilir. Almanya'da, Raoul adındaki Clairvaux'lu eski bir keşişin halk önündeki vaazı, Yahudiler'e karşı I. Haçlı Seferi'ndekiyle aynı şiddet eylemlerine ve aynı biçimde silahsız bir grubun yola çıkmasına yol açar.

Özellikle Almanlar'ın yürüttükleri Haçlı Seferi'nde, halk birliğinin disiplinsizliği ordunun Balkanlar'a geçmesiyle birlikte olaylara yol açar, ama Bizans karşısındaki en büyük sıkıntı, siyasi niteliklidir. I. Manuel, bu orduların, imparatorluğun içine girmesinden değil, babası II. İoannes gibi, özellikle, üstüne kendi hükümdarlığını kurmak istediği Antiokheia Prensliği'ni güçlendirmesinden ve dahası, Sicilya Kontu II. Ruggero'ya karşı birleşmiş Germen-Bizans ittifakını zayıflatmasından korkar. Gerçekten de, III. Konrad ve VII. Louis, 1147 sonbaharında, sırayla, onun kendilerinden istediği bağlılık yeminini etmeyi reddedince, II. Ruggero, Bizans ordusunu Haçlılar'ın gözetimi altına tutan koşullardan ya-

rarlanarak, Korfu'yu ve Kephallinia'yı (Kefalonya) ele geçirip Korinthos'u ve Thebai'yi yağmalar. Haçlı Seferi, şu halde, Norman saldırısına yardımcı olur ve Manuel'i, Rum sultanıyla bir anlaşma imzalamak zorunda bırakır. Bizans'ın desteği olmadan Küçük Asya'dan geçmek zordur; üstelik Fransızlar'la Almanlar birbiriyle anlaşamadıklarından ayrı ayrı yolculuk etmektedirler. Konrad'ın ordusu, Dorylaion'da bozguna uğratılır ve Manuel'le uzlaşan İmparator, Bizans gemileriyle Akkâ'ya varır; VII. Louis, kıyıyı takip eder, ama Maiandros (Büyük Menderes) Vadisi'nde saldırıya uğrayınca, silahsız sivilleri Attaleia'da (Antalya) bırakmak (bunlar orada Türkler tarafından katledilir) ve şövalyeleriyle birlikte Antiokheia'ya doğru yola çıkmak zorunda kalır. Haçlılar'la Bizans arasındaki ve Haçlılar'ın kendi aralarındaki bozuk ilişkiler, Haçlı ordularını yaklaşık dörtte üç oranında küçültür.

Haçlılar ile Doğu Frankları arasındaki anlaşmazlık da, Haçlı Seferi'ni, başarısızlığa götürmüş olmalı. VII. Louis, Antiokheia Prensi Raimond de Poitiers'nin teklif ettiği Halep seferini reddedip, Kudüs'te III. Konrad'la birleşir. Hac ziyareti, durumunu pek bilmedikleri Doğu Latin'i savunma gereğine üstün gelir. Yeminlerini yerine getiren bazı Haçlılar, tekrar Avrupa'ya doğru yola çıkarken, en ılımlı projeleri reddeden iki hükümdar, en savaşçı Kudüs baronları tarafından, tehlikeli bir Şam seferine sürüklenir, ancak tam tersine, İmadeddin Zengi'nin oğlu Nureddin Zengi'ye karşı, Şam'la anlaşmak zorunda kalırlar. Nureddin'in yaklaşmasıyla, geri kalan bölgelerin kuşatılması yarıda bırakılır. Karşılıklı güvensizlik ve bilgisizlik ortamında, II. Haçlı Seferi, askeri

olanaklarına rağmen, prenslerin hiçbir sonuç elde edemeden yerine getirdikleri bir hac yolculuğu olarak kalır.

3. Saldırılar ve karşı saldırılar: Nureddin Zengi'ye karşı savaş (1148-1175). – Musul atabegleri, şimdiden, Franklar'a karşı *cihat* (kutsal savaş) temasını kullanmış ve nüfuzlarını Suriye'ye yaymak için, bu savaşın gerekliliğinden yararlanmışlardı. İmadeddin'in ölümüyle, Halep'in ve Humus'un sahibi olan oğlu *Nureddin*, Edessa'nın –bir ara II. Jocelin tarafından geri alınmış (1146)– ve bütün kontluğun (1151) mülkiyetini kesin olarak üstüne alarak babasının politikasını sürdürür. 1149 yılında Raimond de Poitiers'yi yenerek, Antiokheia Prensliği'nin Asi Irmağı'nın ötesindeki son müstahkem mevkilerini (Apameia, Albara, Artah) ele geçirir. Bu zaferin verdiği cesaretle, kendisini, İslam'ın iç ve dış düşmanlarıyla savaşan tek *mücahidi* olarak görür: Sünni mezhebinin savunucusu olarak, Halep'teki Şiiler'e karşı önlemler alır, okullar (*medrese*) yaptırır ve *sufi* tarikatların kurulmasını destekler; aynı anda vaizler ve şairler de, sapkın mezheplilerin Franklar'la olan gizli anlaşmasını kınamaktadırlar. Bu şekilde göz konmuş olan Şam 1154 yılında, Baalbek 1155 yılında, Şehrizor da 1157 yılında ele geçirilir. III. Baudouin ve Flandre Kontu Thierry'nin seferiyse, ancak Harim'i geri almaya yarar (1158). Bütün Suriye, Nureddin'e aittir.

Bununla birlikte, Kuzey Suriye, bir süreliğine *Bizans etkisi altında bir dengeye* kavuşur. Kilikya'ya gelen (1158) I. Manuel, Ermeni Prens Thoros'u kendine boyun eğdirir. Antiokheia'da, Renaud de Châtillon, Kıbrıs'a yaptığı korsan

seferi (1153) için özür dilemek ve Bizans egemenliğini tanımak zorunda kalırken, III. Baudouin, bir yıl önce Manuel'in yeğeniyle evlenmesiyle ilk adımı atılan ittifak için pazarlığa oturur. Ne ki, müttefiklerin kötü niyeti, Halep'e karşı yapılması tasarlanan seferi başarısızlığa uğratır ve Manuel, tehdidi, Franklar'ı Bizans'ın etkisi altında tutan ve Selçuklular'ı durduran Nureddin'le bir barış anlaşması imzalar.

Kudüs, I. Amaury döneminde (1163-1174), Bizans'ın müttefiki olarak kalır ve Kral Amaury, Mısır'ın Suriye'yle birleşmesini önlemek için Mısır'a yerleşmeye çalışır. Fatımi halifeler adına devleti yöneten ve ikili oynayarak ayakta kalmaya çalışan vezirler, kimi zaman Suriyeliler'e, kimi zaman da Franklar'a başvurmaktadırlar. Şöyle ki, 1164 yılında, bir Frank seferi, Nureddin'in Kürt Komutanı Şirkuh ile yeğeni Salaheddin'i Bilbis'te sıkıştırır. Aynı dönemde, Nureddin, Antiokheia ve Trablus kontlarını esir alıp Harim'i ve Baniyas'ı ele geçirir: Şirkuh'un sadece geçici olarak geri çekilmesini sağlayan Amaury, Mısır'dan ayrılır. Şirkuh, 1167 yılında, tekrar Mısır'a gelir; Mısırlılar tarafından çağrılan Amaury de, onu, İskenderiye'de sıkıştırarak, artık Franklar'a bağlı olan ülkeyi terk etmek zorunda bırakır. Ertesi yıl, Amaury'nin yeni bir girişimi, Mısır üzerindeki denetimini artırmak şöyle dursun, Salaheddin'in önemli sonuçları olan bir müdahalesine yol açar. Haçlılar'ın, Bizans ordusunun da yardımıyla Dimyat üzerine saldırılarını püskürten Salaheddin, son Fatımi Halifesi Adit'in vezirliğine atanır, onun ölümünden sonra da, Nureddin'in komutanı olarak Fatımi egemenliğine son verip, Mısır'a Sünni geleneğini getirir (1169).

4. Salaheddin ve I. Kudüs Krallığı'nın sonu (1175-1188). – İktidarının doruğunda, en azından biçimsel olarak Mısır'ı ve Suriye'yi birleştirmeyi başarmış, Musul'u geri almış ve gerektiğinde Franklar'la ittifak kurmuş olan Nureddin, arkasında naiplik tartışmalarına yol açan küçük bir çocuk bırakarak ölür. Kendisini, Nureddin'in manevi mirasçısı olarak gören Salaheddin, Şam'ı, Humus'u ve Hama'yı alır; Mısır ve Suriye yönetiminin halifesinin hizmetine girer (1175). *Cihat* adına, Zengiler'in, 1176 yılında, onun, Halep'i almasını engelleyen Franklar'la işbirliği yapmasını kınar. Mısır donanmasının desteğiyle, Suriye kıyılarını tehdit eder ve Kudüs Krallığı'nın güneyine akınlar düzenler. 1180 yılında, bir ateşkes imzalanır, ama kral tarafından III. Laterano Konsili'ne sunulmuş yardım talepleri sonuçsuz kalır.

Aynı dönemde, Kudüs Kralı IV. Baudouin'in hastalığı ve ortaya çıkan miras sorunu[3] yönetici sınıfı iki cepheye böler: Anakraliçe Agnès, Prenses Sibylle ve bir Poitiers Şövalyesi olan kocası Gui de Lusignan'ı destekleyen saray çevresi ile tahtta daha deneyimli olan Trablus Kontu III. Raimond'u görmeyi tercih eden baronlar cephesi. Bu sırada, Salaheddin, 1185 yılında yenilenen ateşkesten yararlanarak, Halep'in ve Musul'un (1186) denetimini ele geçirir ve savaşı sadece Mısır ordularıyla yürütemeyeceğini ileri sürer: "Küçük Cezire" –Yukarı Mezopotamya– "direnişin merkezidir" diye yazar o dönemde halifeye, "ve ittifaklar ağı içindeki yerini aldığında, İslam'ın bütün askeri gücü, inançsızların ordularına karşı birleşebilecektir".

3) Bkz. soyağacı tablosu, s. 78.

Yürüttüğü politika sadece bu amaca hizmet eder: *Cihat* için gerekli olan askerlerin uygun biçimde toplanmasını sağlamak üzere aile fertlerini atabeg ve vali olarak atar; böylece Suriyeli, Kürt, Türkmen ve Mısırlı Memlûk askerlerden oluşan ve –büyük ölçüde, aralarında pek çok anlaşmanın imzalandığı (1173 yılında, Pisa'yla) İtalyanlar tarafından getirilmiş araç gereçlerle– yeniden kurulmuş bir donanma tarafından desteklenen kalabalık bir orduya sahip olur. 1179 yılında Selçuklu sultanıyla, I. Manuel'in ölümünden sonra Bizans'la (1181) ve Kıbrıs'ta İsaakios Komnenos'la ittifak yaparak, Franklar'ı yalnız bırakmayı başarır. Myriokephalon'da Selçuklular'a yenilmiş (1176), Sırplar'ın, Macarlar'ın ve özellikle Sicilyalı Normanlar'ın saldırısına uğramış (1185) olan Bizans, eski Latin müttefiklerinin yardımına koşamaz – artık koşmak da istemez. Bizans orduları Küçük Asya'ya çekilince, korumasız kalan Haçlı Devletleri, güneyde, karadan ve denizden saldırılara uğrar. Şimdiden, pek çok önemli sınır bölgesini (1179 yılında Yakub Geçidi) kaybetmiş olan ülkede, güvensizlik artar. Batı'dan istenen yardımlar, özellikle iktidar çevresindeki kavgalara müdahale etmek isteyen başarısız Haçlı Komutanı Philippe de Flandre yönetimindeki bir grup şövalyeyi Kutsal Topraklar'a yöneltir; Kudüs Patriği ve Hospitalier tarikatının başkanı ise Avrupa'dan sadece İngiltere kralının yardımlarını getirebilmiştir.

Dış desteklerden yoksun olan Kudüs Krallığı, kahramanlık, hatta sayı bakımından Salaheddin'in birlikleriyle kıyaslanabilen ordularıyla kendini savunabilirdi. Bunlar, *iktâ* (askeri hizmet karşılığında verilen toprak) sahibi olan pek çok askerin, uzun süren seferlere karşı olduğu, uyumsuz ve dene-

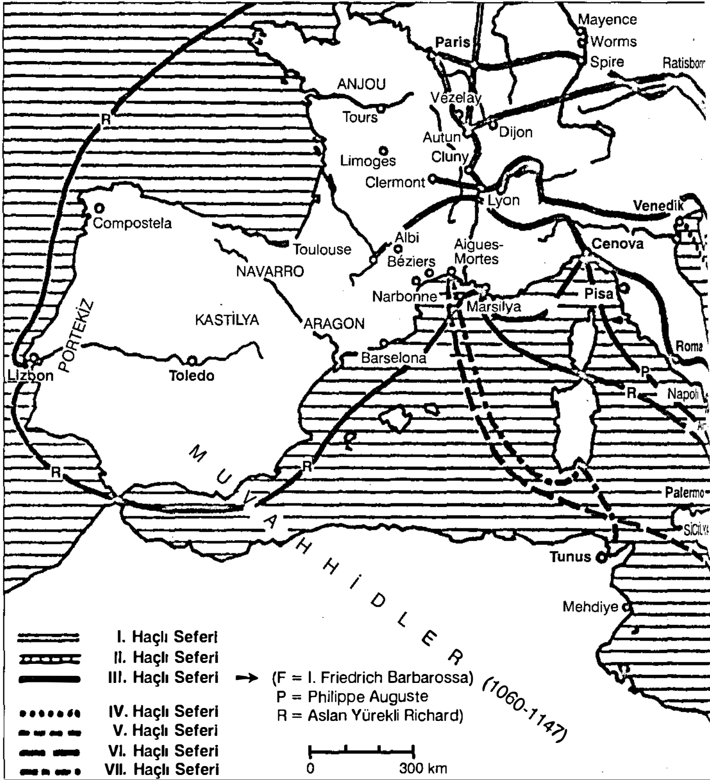
timsiz bir birlik oluşturuyordu. Ne ki, iç çekişmeler, Salaheddin'in saldırısını kolaylaştırdı: "Bu nefret ve bu küskünlük Kudüs Krallığı'nı kaybettirdi," diye yazar Surli Guillaume'un takipçisi. IV. Baudouin, Trablus Kontu Raimond'a, yeğeni V. Baudouin adına naiplik görevi vermişti (1185-1186), ama V. Baudouin ölünce, Prenses Sibylle ile kocası Gui de Lusignan, tapınak tarikatının başkanının desteğiyle tahta geçti. Bu duruma gücenen III. Raimond, Salaheddin'in desteğini istedi. İç savaşın eşiğine varılmıştı, ama 1185 yılında, Salaheddin'le dört yıllığına imzalanmış bir ateşkes, krallığı hâlâ koruyordu. Renaud de Châtillon, Salaheddin'e bir *casus belli* (savaş nedeni) sağlayacaktı: Daha önce, 1182 yılında, Arabistan'da, Mekke'ye giden bir kervana saldırmış, 1183 yılında Hicaz kıyılarını yağmalaması için bir filo göndermiş olan Renaud de Châtillon, 1187 yılının başında, Şam'a giden bir kervanın yolunu kesip soyar ve kralın buyruğuna rağmen, ganimetleri geri vermeyi reddeder. Kutsal savaş ilan edilir.

Krallık içinde de, o zaman, düzenli feodal askerlik hizmetini yapmakla yükümlü herkesi ve savaşacak yaşta olan bütün erkekleri toplayan bir çağrı yapılır (1.200 şövalye, 4.000 çavuş ve binlerce piyade). III. Raimond, Gui'ye ve Sibylle'e bağlılık yemini etmeye razı olur, ama son anda meydana gelen bu barışma eski düşmanlıkları unutturmaz: tapınak tarikatının başkanının kışkırtmasıyla, Gui, Raimond'un ihtiyatlı stratejisini reddeder ve kuşatılmış olan Taberiye'yi savunmak için, ordusunu Celile Yaylası'na sürer. Hattin'de kıstırılmış, sıcaktan bunalmış olan Frank orduları, en ağır bozgunlarından birine uğrar: Kralla birlikte aşağı yukarı

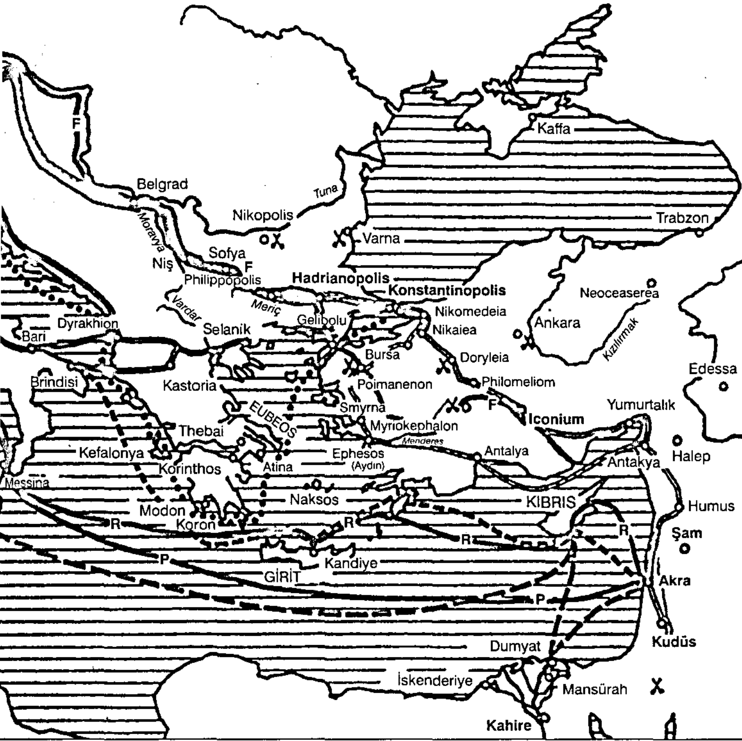
bütün şövalyeler esir alınır ve ancak fidye karşılığında ya da şatolarını devretmeleri koşuluyla serbest bırakılacaklardır; Renaud de Châtillon ve iki yüz Tapınak ve Hospitalier şövalyesi öldürülür, çavuşlar ve piyadeler katledilir ya da köle olarak satılır. Boşaltılmış iç bölgeler, Salaheddin ve teğmenlerine birbiri ardına teslim olurken, sınırdaki kaleler, Château-Neuf, Safed, Beauvoir, Moab Kerak'ı* ve Montréal Kerak'ı daha uzun süre, bazıları 1189 yılına kadar direnir. Salaheddin, kimilerinin aşırı bulacakları bir yücegönüllülükle, bu kaleleri savunanların ve içinde oturanların Sur'a sığınmalarına ve oradan Batı'ya geçmelerine izin verir. Kudüs'te, kuşatmaya altı gün direndikten sonra, Balian d'Ibelin, onurlu bir teslim anlaşması elde etmeyi ve 30.000 Bizans sikkesi karşılığında nüfusun üçte birini tutsaklıktan kurtarmayı başarır (2 Ekim 1187). Böylece Latinler, 1099 yılında burada yaşanmış şiddet eylemlerine benzer eylemlere maruz kalmadan, Kudüs'ü boşaltırlar.

Sonbaharda, Salaheddin, ayrıca, pek çok kıyı bölgesini (Akkâ, Toron, Sidon, Beyrut, Aşkelon) ele geçirir, ama beklenmedik bir anda, Konstantinopolis'ten gelmiş Monferrato Markisi Corrado tarafından savunulan Sur'u almayı başaramaz. Bu başarısızlık yüzünden hayal kırıklığına uğrar ve kışın yaklaşmasıyla endişeleri artmış olan Doğulu askerler, Salaheddin'in ordusundan ayrılırlar. 1188 yılında, küçülmüş ordusuyla, Salaheddin Kuzey prensliklerine saldırır: Bir Sicilya donanması Trablusşam'ı kuşatmasını

* Kerak *(muhafaza)*: eski adı İbranice'de "Kırık Çömlekler Duvarı", Moab dilinde ise "Kırık Çömlekler Kenti" anlamına gelir. (ç.n.)

engeller; kuşatma altına alınan Antiokheia da sekiz aylık bir ateşkes imzalar. Haçlı yerleşimleri, o dönemde, Kudüs Krallığı'nda Sur ve Beaufort, kuzeyde ise Trablusşam, Şövalyeler Kerak'ı (Kalat-ül-Hüsn), Antiokheia ve Margat ile sınırlıdır.

Harita 3. – Haçlıların izlediği yollar (XII-XIII. yüzyıllar)

IV. – III. Haçlı Seferi ve bir "statüko"nun yerleşmesi (1187-1193)

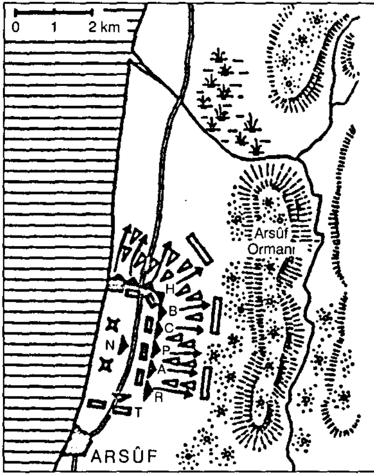
1187 yazından itibaren, Roma'ya ulaşan ilk felaket haberleri, papayı, barış ve Haçlı Seferi çağrıları yapmaya iter;

vaaz verme görevi, bu kez, papalık temsilcisi Henri d'Albano'ya ve Batılı prensler için yazılmış mektuplarla birlikte, Monferrato Markisi Corrado tarafından gönderilmiş Sur başpiskoposuna bırakılır. Silahsız sivillerle dolu büyük kalabalıkları değil, iyi örgütlenmiş feodal orduları yan yana getiren bu yeni Haçlı Seferi'nde, hükümdarların inisiyatifi çok önemlidir. Sicilyalı Guillaume, hiç vakit kaybetmeden Yunanlı Amirali Margarit'i çağırır ve onu, elli kadar gemi ve iki yüz şövalyeyle birlikte Doğu'ya gönderir; bu gemi desteği, Sur, Trablusşam ve Margat'ın savunulmasına, Franklar'a ait son müstahkem mevkilerin silah ve adam ihtiyacının karşılanmasına olanak tanır. 1189 yazında, Danimarkalı, Friesland'lı, Saksonyalı askerlerin, Flaman, Fransız ve İngiliz şövalyelerin yardımıyla, Gui de Lusignan, Akkâ'yı kuşatmaya girişir.

1188 yılından itibaren, Batılı büyük hükümdarlar sefere çıkmaya başlamıştır. Siyasi kariyerinin sonunda –İtalya'da ve Almanya'da barış hüküm sürer, Welfe muhalefeti bastırılmıştır–, İmparator I. Friedrich Barbarossa, Haçlı Seferleri'nin en güçlü ordularından birinin (bazılarına göre, 100.000 kişi ve belki de, en az 20.000 şövalye) başına geçip yola koyulur. Ön görüşmelere rağmen, Bizans İmparatorluğu'nun içinden geçiş, önceki Haçlı Seferleri'nin yarattığı olaylarla ilgisi olmayan gerçek düşmanlıklara yol açar: Friedrich, Philippopolis'i (Filibe) ve Andrianopolis'i (Edirne) almış, Konstantinopolis üzerinde ilerlemektedir. Baskı altında kalan İsaakios Angelos, barış anlaşmasını imzalamak ve ordunun Asya'ya geçişini güvence altına almak zorunda kalır. Anadolu içindeki zorlu yolculuk, Iconium'da Türkler'e karşı

kazanılmış zaferden sonra (Mayıs 1190), Friedrich'in, Kilikya içinden geçerken boğulmasıyla neredeyse sona erer. Yolda karşılaşılan zorluklarla, sonra Antiokheia'da baş gösteren salgın hastalıkla şimdiden tükenmiş olan ordu, önderinin ölümüyle birlikte iyice cesaretini yitirip dağılır: Akkâ kuşatmasına, Friedrich von Schwaben'le birlikte, sadece birkaç yüz şövalye katılır.

1188 yılından itibaren, Fransa ve İngiltere kralları da haçlarını alırlar, ama yeni bir çatışma yola çıkmalarını geciktirir. Ne ki, 1190 yılında, Philippe Auguste ve Aslan Yürekli Richard, Cenova'ya ve Marsilya'ya gitmek üzere Vézelay'dan ayrılır; kışı Sicilya'da geçirirler. Kıbrıs'ta, 1184 yılında adayı ele geçirmiş olan İsaakios Komnenos, fırtınanın kıyıya sürüklediği Haçlılara kötü davranır. Richard, 1192 yılında buranın kralı olacak olan Gui de Lusignan'ın yardımıyla adayı ele geçirir. Böylece Haçlı Seferi, yakın bir üs ve ihtiyaçlarını karşılayacak bir kaynakla beklenmedik biçimde güvence altına alınmış olur. Philippe'in, daha sonra da Richard'ın gelişi, iki yıldır devam eden ve pek çok insanın yaşamına mal olan Akkâ kuşatmasını sona erdirir: 12 Temmuz 1191 tarihinde, kent teslim olur. Philippe Auguste, Fransa'ya döner; Richard, Haçlı Seferleri'nin tek önderi olarak kalır. Otoritesi, Kudüs Krallığı'nın hanedan sorununu çözmesine izin verir: Karısı Sibylle'in ölümünden sonra, Gui de Lusignan, krallık görevini, şahsi olarak yerine getirmektedir. Kısa süre önce krallığın mirasçısı Isabelle'le (Sibylle'in kız kardeşi) evlenmiş olan Monferrato Markisi Corrado, Gui'nin egemenliğini tanımaya razı olur, ancak kendisini krallığın mirasçısı olarak kabul ettirir. Güçlü, ama

Harita 4. – Arsûf Savaşı (1191)
(Verbruggen'e göre, *De Krijgkunst in West. Europa*)

Aslan Yürekli Richard tarafından yönetilen ordu, kıyı boyunca ilerlemekte, Hıristiyan donanması da denizden onu takip etmektedir. Arsûf ormanı yakınlarında, birlik, Salaheddin'in ordusunun saldırısına uğrar. Düz sıra, hemen safları sıklaşmış bir kitleye dönüşür. Amansız bir saldırıyla, Müslümanlar'ı bozguna uğratırlar. "Saldırılar"ın, hemşehrileri bir araya toplayan birliklerin birbirine bağlılığı bu zaferde önemli bir rol oynar. Tapınak şövalyeleri "aynı babanın oğullarıymış" gibi çarpışır. Haçlı ordusunun safları, ortalarına atılan bir elmanın yere düşmesine izin vermeyecek kadar sıktır.

donanma tarafından ihtiyaçlarının karşılanması için kıyıda kalması gereken bir ordunun başında bulunan Richard, Kudüs'ü doğrudan geri almayı ümit edemez. Arsûf'ta (Eylül 1191) ve Yafa'da (Ağustos 1192) Salaheddin'e karşı kazanılmış zaferlere rağmen, Aşkelon'la iletişim, ordunun iç

bölgelere ilerlemeye devam etmesine izin vermeyecek kadar tehlikededir.

İki kez, Kudüs'ün yirmi kilometre ötesinde durmak zorunda kalır. Düşmanlıklar, Salaheddin'le görüşmeleri engellememiştir; Salaheddin'in, artık, sadece özel birlikleri ve seferde tutmakta çok fazla zorlandığı, Mısırlı ve Şamlı askerleri vardır. *Cihat* için gösterilen gayret, Kudüs'ün alınmasından sonra iyice azalmıştır. 2 Eylül 1192 tarihinde, üç yıllık bir ateşkes imzalanır; surları yıkılmış Aşkelon Salaheddin'e bırakılırken, Sur ile Yafa arasındaki kıyı boyu Franklar'ın elinde kalır ve hac özgürlüğü, Kudüs'e giden Hıristiyanlar için olduğu kadar, Mekke'ye giden Müslümanlar için de güvence altına alınır.

III. Haçlı Seferi, Frank Suriyesi'nin kaybedilmesini engeller ve Frank monarşisinin, destekleri karşılığında, o sırada önemli ayrıcalıklarla donatılmış olan İtalyan tüccarları hesaba katmak zorunda olacağı ikinci Kudüs Krallığı'nın kurulmasına katkıda bulunur. "Akkâ krallığı", kuşkusuz, belli belirsiz bir kıyı sınırına indirgennmiştir, ama savunulması, daha geniş olan önceki topraklardan daha kolaydır. Latin yerleşimleri kabul edilmiş bir koşuldur ve 1193 yılında ölen Salaheddin'in ardılları olan Eyyubiler, ateşkesleri bu koşulla yinelerler. III. Haçlı Seferi sayesinde oturmuş olan statüko, yaklaşık bir asır daha devam edecektir.

III. Bölüm

XIII. YÜZYIL HAÇLI SEFERLERİ: SAPMALAR VE ZAYIFLAMA

Kudüs'ün alınmasından sonra, Haçlı Seferleri'nin anlamı ya da en azından içeriği değişir: Kutsal Şehrin kurtarılması temel kaygı olmaya devam etse de, bu amacın gerçekleştirilmesi için artık her yol mubahtır. Gerçekçilik Haçlı Seferi'ni ele geçirir: Doğuşu ilahi bir iradeye bağlı olan maddi ve manevi macera, uzun uzadıya hazırlanıp örgütlenmiş siyasi ve stratejik bir eyleme dönüşür. İngiliz ve Fransız monarşileri tarafından hiç ilgilenilmese de (Aziz Louis pek çok bakımdan bir istisnadır), Batı şövalyeliğinin gelenekleri içinde yer alan ve XIII. yüzyılda daha sık görülen Haçlı Seferleri, hem bir rit, hem de artık somutlaşmış bir kurumdur. Bu sayede, askeri birliklere sahip olunabildiği için, Haçlı Seferleri'ni Kutsal Topraklar'daki Müslümanlar dışındaki diğer "inançsızlara" karşı kullanma eğilimi büyüktür: Haçlı Seferleri'nin maddi güçlerini bölüp manevi güçlerini çökerten bu sapmalar, nihai zayıflamasının nedeni olacaktır.

I. – IV. Haçlı Seferi'nin hedefinden sapması ve Yunanistan'da Latin Devletler'in kurulması

Bu yeni seferlerin ilki, babası I. Friedrich ve Sicilya krallığının mülklerinin mirasçısı olan (1194) ve dolayısıyla, Normanlar'ın Akdeniz'e ilişkin tutkularıyla birlikte, imparatorluk seferinin Mesih geleneklerini de sürdüren *İmparator VI. Heinrich tarafından tasarlanmış Haçlı Seferi*'dir. Hazırlıklar salt siyasidir: Kıbrıs ve Ermenistan prensleri, kraliyet tacı karşılığında onun hâkimiyetini tanır. VI. Heinrich, Bizans'ın Haçlı Seferi'ne katılmasını, sonra da yüksek bir yıllık vergi ödemesini ister; İmparator III. Aleksios Angelos (1195-1203), bunun için olağandışı bir vergi sistemi (*alamanikon*) getirmek ve imparatorluk mezarlarını soymak zorunda kalır. Haçlı Seferi'ne cezalandırma arzusu da eşlik eder: kardeşi Philipp von Schwaben'i, İsaakios Angelos'un kızı Eirene'le evlendirmiş olan VI. Heinrich, tahttan indirilmiş imparatorun intikamcısı rolünü üstlenir. Konstantinopolis seferini Kudüs'e yöneltmesi için, Bizans'ın ağır vergiler ödemesi ve papanın muhalefeti gerekir. İmparatorun önünden giden ilk birlikler, Sidon'u ve Beyrut'u geri alır ve böylece Akkâ ile Trablusşam arasındaki karasal bağlantılar yeniden kurulur (1197). Ne ki, VI. Heinrich'in ölümüyle birlikte ordu dağılır.

Friedrich Barbarossa'nınkinden sonra, VI. Heinrich'in Haçlı Seferi'nin de başarısızlığa uğraması, imparatorluğun bunalımından yararlanarak papalığın iktidarını yaymak isteyen, Katolik Kilisesi'nin ayrıcalıklarıyla donanmış hukukçu, yeni Papa III. Innocentius'un (1198-1216) *papalığa* bağlı

bir Haçlı Seferi başlatması için bahane olur. Papalık temsilcisi Pierre Capuano ile Neuilly-sur-Marne Katolik Papazı Foulques, Fransa'da başarıları giderek artan vaazlar verir; XII. yüzyıl çileci hareketlerinin kurucuları ve halk vaizleri arasında yer alan Foulques, lüks, fahişelik, tefecilik ile savaş ve ahlaki reform üzerinde durarak, mali sorunların daha önemli olacağı zamanlarda bile, Haçlı Seferleri'nin arındırıcı etkisini över. Gerçekten de, papa, Haçlı Seferi'ni finanse etmek için kilise gelirleri üzerinden % 2,5 oranında vergi alınmasına karar verir. Champagne Kontu Thibaud'u, o ölünce de Bonifacio del Monferrato'yu önderleri olarak seçmiş olan Champagne ve Flandre bölgesinin Haçlıları, tam yetkili temsilcilerini, 85.000 gümüş sikke karşılığında, 4.500 şövalye, 9.000 soylu süvari, 20.000 yaya çavuştan oluştuğu sanılan ordunun ve onun bir yıllık yiyeceğinin taşınması için Venedik'le bir anlaşma imzalamaya gönderir.

1202 baharı olarak saptanmış randevuda, Marsilya'dan gemiye binen Provence'lılar ve Bourgogne'lular tarafından şimdiden terk edilmiş olan Haçlılar, öngörülmüş insan sayısının üçte birine sahiptir ve Venedikliler'e zar zor 50.000 sikke ödeyebilirler. Haçlılar'a, Venedik'in Macaristan kralından Zara'daki (bugün Zadar) Dalmaçya limanını geri almasına yardım etmesi koşuluyla moratoryum verilir. Bu Hıristiyan şehrinin alınması (Kasım 1202) ordu içinde protestolara yol açar; papa, Venedikliler'i ve Haçlılar'ı aforoz eder, ama kısa süre sonra Haçlılar'ın cezasını kaldırır. O kış, genç Aleksios Angelos (IV.) Zara'ya gelir ve Haçlılar'dan, 1195 yılında III. Aleksios tarafından tahttan indirilip kör edilmiş

olan babası II. İsaakios'u yeniden imparatorluk tahtına oturtmalarını ister. Bu yardım karşılığında, yüksek paralar ödemeyi, Haçlı Seferleri'nin devamına katkıda bulunmayı ve Kiliseler'i birleştirmeyi vaat eder. Ordunun bir bölümünün ve papalık temsilcisinin karşı çıkmasına rağmen, tasarı kabul edilir: 1203 baharında, Haçlılar Korfu'yu alır ve Konstantinopolis'i kuşatırlar (24 Haziran 1203). 17 Temmuz'da, başkente yapılan ilk saldırıda, III. Aleksios kaçar; yeniden tahta oturan II. İsaakios, oğlu Aleksios'u iktidara ortak etmek zorunda kalır. Ne ki, sabırsızlıkları artan Haçlılar'a vermiş oldukları sözleri tutamazlar, Yunan halkının onlara karşı düşmanlığı artar ve bir halk ayaklanmasıyla birlikte devrilirler; bunun ardından, iktidara gerçek bir Latin karşıtı olan V. Aleksios Dukas geçer. Mart 1204 tarihinde, sefere bizzat katılan Dük Enrico Dandolo ile Haçlı baronları arasında imzalanmış bir anlaşma, Bizans İmparatorluğu'nun paylaşılmasına, Konstantinopolis saldırısının imparatorluğun mülkiyet hakkını onlara vermesi gerektiğine karar verir. 13 Nisan'da, şehir alınır ve yağmalanır. Olaylara tanık olan vakanüvis Niketas Khoniates, Sarazenler'in iyiliğini "omuzlarında İsa'nın haçını taşıyan" Latinler'in acımasızlığıyla karşılaştırır. Haçlı Seferi, Hıristiyanlık âleminin "şehirlerinin kraliçesini" yerle bir etmiş; Kiliseler ile Doğulu ve Batılı dindarlar arasındaki uçurumu kesin olarak derinleştirmiştir.

Haçlı Seferleri'nin kurbanı olan Yunanlı Hıristiyanlar'a göre apaçık ortada olan skandal, Batı bilincinde ancak yavaş yavaş ortaya çıkar. III. Innocentius, Kiliseler'in birleştirilmesi ve Latin İmparatorluğu'nun Kudüs'e yardım etmesi

vaatleriyle az çok haklı kılınmış olan oldubittiyi önce kabul eder, ama daha sonra, bunların boş vaatler olduğunu gördükten, 1204 seferinin kötü sonuçlarını ve taşkınlıklarını öğrendikten sonra, Haçlı Seferleri'nin hedefinden "sapması"ndan bahseden ilk kişi olur ve bunun için Venedikliler'i suçlar:

"Siz doğru yoldan yanlış yola saptınız ve Hıristiyan ordusunu da saptırdınız..., toplamakta onca zorlandığımız, yönetilmesi o kadar pahalıya mal olan ve sadece Kudüs'ü geri almaya değil, Mısır Krallığı'nın büyük bölümünü almaya hizmet edeceğini de umduğumuz böylesine kalabalık bir orduyu doğru yoldan saptırdınız."

Şu halde "sapma" kavramı modern tarih bilincinin yarattığı bir kavram değildir, bu bilinç, sadece, bunun sorumlularını bulmaya çalışır: Bir "tesadüf" kuramını destekleyen ve Villehardouin'in aktardığı gibi, olayların sıralanışını saptamakla yetinen tek tük kişilerin yanında, Haçlı Seferleri'nin kahramanlarından birinin ya da diğerinin bunu önceden tasarladığına inananlar çoğunluktadır.

IV. Haçlı Seferi'nin hedefinden sapmasındaki sorumluluk ve çıkarlar, yine de, hâlâ o kadar açık değildir; 1202 yılından itibaren, kayınbiraderi IV. Aleksios Angelos'u sarayında ağırlayan Philipp von Schwaben, papaya, "Yunan Krallığı"nın tahtına oturtulduğu takdirde, Bizans İmparatorluğu'nun Haçlı Seferi'ne yardım etmesini teklif eder; o dönemden itibaren, tasarıdan haberdar olan Haçlı önderi Bonifacio del Monferrato, iki erkek kardeşinin Doğu Bizans'la olan ilişkileri nedeniyle bunu destekler. Papa III. Innocentius da, Yunan Kilisesi'nin Roma'ya boyun eğmeyi

kabul etmesini ve imparatorluğun Haçlı Seferi'ne engel olmak yerine, ona yardım etmesini ister kuşkusuz, ama amaçlarına ulaşmak için zor kullanmayı düşünmez. Buna karşılık, Venedik'in rolü büyüktür: Planlı ya da değil, koşullardan çıkarına en uygun biçimde yararlanır. 1082 yılından bu yana, imparatorluk içinde –II. İsaakios ve III. Aleksios zamanında daha da yenilenmiş– önemli ticari ayrıcalıklara sahiptir. Ancak, kendisini, benzer ayrıcalıkların verilmiş olduğu Cenova'nın ve özellikle Pisa'nın rekabeti, Bizans'ın, onu desteklemediği zaman, engellemeye çalışmadığı korsanlığın yeniden şiddetlenmesi ve dahası Yunan halkının artan düşmanlığı nedeniyle tehdit altında hissetmektedir. 1171 ve 1182 yıllarında, Latin karşıtı ayaklanmalar sırasında, İtalyan tüccarlar ülkeden atılır ya da katledilirler. 1182 yılında Kıbrıs'ta, 1204 yılında Trabzon'da, Bulgarlar'ın, Valahlar'ın, Sırplar'ın ayrılması ve Yunanistan'da ya da Küçük Asya'da bazı "arkhonlar"ın* özerkleşmesinin gösterdiği gibi, imparatorluk parçalanmaktadır. Bu istikrarsız ortamda, durumu korumak, hatta iyileştirmek yararlı gibi görünebilir; Konstantinopolis'in fethi, kuşkusuz Venedik'in o döneme kadar yabancılara yasak olan Karadeniz'e özgürce girmesine izin verecektir. Sefere bizzat katılan Dük Enrico Dandolo, Haçlılar üzerinde bir baskı aracına sahiptir (Venedik'in alacakları). "Mirasçı hakkı"nın (IV. Aleksios, yasal mirasçı) savunulması, "Roma yasasına bağlı olmayan" şehrin cezalan-

* Bazı eski Yunan sitelerinde yüksek dereceli devlet memurlarına verilen unvan. Yunanistan'da krallığın zayıfladığı dönemde, sitelerde arkhonlar yönetime el koymuş ve krallara ait olan görevleri (adalet, savaş, mülki yönetim) üstlenmişlerdir. (ç.n.)

dırılması gibi bahaneler, Dandolo'nun Haçlı Baronlar'ın vicdanını rahatlatmasına yardım ederken, Bizans'ın maddi ve manevi –kutsal kalıtlar– zenginlikleri herkesin gözünü kamaştırmaktadır. Ekonomik determinizm sonuç olarak Venedik'i Konstantinopolis'e egemen olmaya iter: IV. Aleksios'un çağrısı bahane; Haçlılar manevra kitlesi olmuştur. Venedik olmasaydı, Haçlı Seferi hedefinden "sapmaz"; Haçlı Seferi olmadan da, Venedik Doğu'da imparatorluğunu kuramazdı.

IV. Haçlı Seferi'nden sonra kurulan bütün yerleşimler arasında en uzun süreli olanı Venedik İmparatorluğu olmalıydı. Yapılacak fetihlerin Haçlılar ile Venedikliler arasında yarı yarıya paylaşılması konusunda, 1202 yılında imzalanan anlaşmanın terimlerini kullanırsak, *partitio*, Latin İmparatorluğu'na toprakların dörtte birini verir, geri kalan dörtte üçün yarısı Venedik'in, diğer yarısı da "hacıların" olur. Seçilen imparator, Konstantinopolis'i, Trakya'yı ve Küçük Asya'nın kuzeybatısını, Bulgarlar'a (Andrianopolis bozgunu, 1205), İznik'teki Yunan İmparatorluğu'na (Poimanénon bozgunu, 1225) verir ve sonra her ikisine karşı (Konstantinopolis kuşatması, 1236) savunmakta en fazla zorlandığı toprakları alır. Yalnızca Konstantinopolis kentinin iyeliğine indirgenmiş olan Latin İmparatorluğu'nun ayakta kalması, o dönemde, sadece, rakiplerinin anlaşmazlığına, Batı'nın olası yardımlarına –ancak, IX. Gregorius'un Latin İmparatorluğu lehine yaptığı Haçlı Seferi çağrıları (1235 ve 1237) hemen hemen etkisiz kalır– ve özellikle Venedik donanmasının desteğine bağlıdır. Donanma gidince, Konstantinopolis neredeyse savaşmadan geri alınır (1261).

Makedonya'da, Bonifacio del Monferrato, 1222 yılında, Epeiros despotunun, 1242 yılında da, Nikaia İmparatoru İoannes Vatatzes'in ele geçirdiği *geçici Selanik krallığını* kurar. Attike ve Boiotia, Bourgogne'lu Otto de la Roche tarafından kurulmuş *Atina Dukalığı*'nı oluşturur. Dukalık daha sonra Katalanlar'ın (1311), sonra da Floransalı Acciaiuoli ailesinin (1387) eline geçecektir. Peloponnessos'ta, Geoffroi de Villehardouin'in –IV. Haçlı Seferi vakanüvisinin yeğeni– kurduğu, Fransızlar'a ait Mora ya da Akhaia prensliği, Anjou Hanedanı'nın egemenliğine girer (1267) ve XIV. yüzyıl boyunca, Mistra'dan başlayan yeni Bizans fetihleri karşısında geriler.

Venedik yurtluğu Haçlı Seferi'yle kazanılmış yerler arasında en uzun süreli olanıdır: Konstantinopolis'in bir mahallesinden başka, Messinia'nın güneyindeki Korone ve Modon limanları ve özellikle, XIV. yüzyıldan itibaren metropolün odun, buğday ve diğer tarım ürünleri ihtiyaçlarını karşılayan Girit'in tamamı ona aittir. Venedik, ayrıca, Negroponte'nin (Eğriboz adası ya da Euboia) senyörleri üzerinde ve adalara yerleşmiş, ama Venedik vatandaşlıkları sayesinde metropole hâlâ az çok bağlı olan birçok soylu aile üzerinde de egemenliğe sahiptir.

Venedik ve Frank Romanyası, kuşkusuz, Haçlı Seferleri'nin bir ürünüdür, ama daha sonra, ondan bağımsız biçimde gelişecektir; XIII. yüzyılda, Haçlı orduları, gerçekte, kendilerini iki amaca adar: temel amaçlar olmaya devam eden, Kutsal Topraklar'ın savunulması ve Kudüs'ün yeniden fethedilmesi. Avrupa'ya yapılan diğer bütün seferler, "Haçlı Seferleri'ne" benzetilecektir.

II. – Sistemli sapma: XIII. yüzyılın politik Haçlı Seferleri

XII. yüzyıl, İsa'nın mezarını korumaktan başka hedeflere yönelen Haçlı Seferleri'ne şimdiden tanık olmuştur. Başından beri, İspanya'da Müslümanlar'la savaşanlara, Haçlı Seferi ayrıcalıkları verilmektedir. Papa, 1147 yılında, Haçlı Seferi ayrıcalıklarını, –Doğu'ya giden bir Haçlı donanması Lizbon'un alınmasına yardım ederken–, Almeria'yı ele geçiren İspanyollar'a vererek genişletmiş ve, aynı biçimde, Almanya'nın kuzeyinde Sorablar'a karşı düzenlenmiş bir seferi kutsamıştır. Daha önce, Szczecin'de, bir Haçlı grubu Hıristiyan Slavlar'ın yaşadığı bir şehre saldırmaya çalışmış, ama surların üstündeki haçları görünce, dağılmıştı; Haçlılar, ancak, paganlarla savaşabilirlerdi.

Buna karşılık, XIII. yüzyılda, Haçlı Seferi ayrıcalıkları, Hıristiyan da olsalar, genel olarak "din", özel olarak papalık "düşmanları"na karşı yöneltilmiş her tür seferi kapsayacak şekilde genişletilmiştir. IV. Haçlı Seferi'nin hedefinden sapmasında, doğrudan sorumluluk, papaya değil, Venedik'e ait olsa da, Haçlı Seferleri'nin politik hedeflere sapmasında III. Innocentius'un rolü yadsınamaz. Innocentius, 1199 yılından itibaren, bir imparatorluk yandaşı aleyhinde Haçlı Seferi başlatacakmış gibi görünür. Özellikle 1207-1208 yıllarından itibaren, Fransa'da, silahları eline alan herkese, Kutsal Topraklar'a gidiyorlarmış gibi bütün günahlarının bağışlanacağı vaadinin yanı sıra, sapkınlardan alınmış toprakların iyeliğini de vererek, *sapkın "Albililer"*e (dualist bir öğretiyi savunan Katharlar) *karşı Haçlı Seferi* vaazları verdi-

rir. Fransa'nın kuzeyinden ve merkezinden bu şekilde toplanmış olan askerler, önce, Haçlı Seferi önderi olarak seçilen Simon de Montfort'un Béziers'i, Carcassonne'yi, ardından Albi ve Toulouse bölgesini fethetmesine ve vasalı Toulouse Kontu VI. Raimond'un yardımına gelmiş olan Aragon Kralı II. Pedro'ya karşı Muret Savaşı'nı kazanmasına yardım eder (1213). IV. Laterano Konsili, Simon de Montfort'un sapkın konttan alınmış topraklar üzerindeki mülkiyet hakkını onaylar ve Provence Markiliği'nin, küçük Kont VII. Raimond adına himayesini papaya emanet eder (1215). Bu sırada, konsil, Kutsal Topraklar'a yeni bir Haçlı Seferleri'nin hazırlığını yaptığı için, Languedoc'taki savaş, özellikle– paralı askerlerle, III. Laterano Konsili'nin (1179) sapkınlarla aynı biçimde aforoz ettiği çapulcu askerlerle devam eder... 1226 yılında, Kral VIII. Louis yönetimindeki Haçlılar, Avignon'u ve Provence'ı ele geçirir: Paris Anlaşması (1229), Languedoc'un ileri yıllarda Fransa'yla birleşmesini güvence altına alır. Haçlı Seferi, Capet Hanedanı'nın işine yarayacak ve hiçbir şekilde ortadan kaldırılamamış olan sapkınlıkla savaş Engizisyon'la birlikte devam edecektir.

III. Innocentius, ardıllarına örnek olmuş, Haçlı Seferi için rahiplerden gelir vergisi toplayan ilk kişi olarak ve "*ganimet olarak bırakma*" hakkından, yani papanın, sapkınlığı önlemeyecek olanların topraklarını, buraları ele geçirecek gayretkeş Katolikler'e verme hakkından bahsederek, ilerideki "*siyasi Haçlı Seferleri'nin*" önünü açmıştır. XIII. yüzyılın papaları, bu teorik ve pratik silahlarla, Haçlı Seferi'ni esas olarak siyasi bir amaçla kullanacaklardır: İmparatorluğun Güney İtalya'yı ve Sicilya'yı kontrol altına almasını ve Aziz Petrus'un kalıtını

kuşatmasını engelleyerek, papalığın bağımsızlığını sağlamak. 1229 yılından itibaren, II. Friedrich, Haçlı Seferi için Suriye'ye giderken, papa, rahiplerin gelirleri ve Albililer'e karşı yapılmış seferden kalan paralar üzerine uygulanan vergiyle finanse edilmiş bir orduyu onun üstüne salar; savaşçılara da, eksiksiz bir Haçlı Seferi ayrıcalığı değilse bile, günahlarının bağışlanacağını vaat eder. 1239 yılında, papayla imparator arasında yeniden başlayan savaş, gerçek bir Haçlı Seferi olur: Askerlere, Kutsal Topraklar'a gidiyorlarmış gibi ayrıcalıklar verilir; hatta bağlılık yemini etmiş olan Macarlar'dan, bu yemini, kilise propagandasıyla Deccal olarak betimlenmiş Friedrich'e karşı Haçlı Seferi'ne katılma yemini olarak değiştirmeleri bile istenir. IX. Louis, Mısır ve Suriye'deyken, savaş doruk noktasına ulaşır: Fransız birlikleri tek başlarına Kutsal Topraklar için savaşırken, IV. Innocentius (1243-1254) Almanları ve İtalyanları imparatora karşı Haçlı Seferi'ne çağırır. Ne ki, bu şekilde sağlanmış destekler geçicidir ve pek etkili değildir. Kalıcı bir başarı elde etmek için, III. Innocentius tarafından ortaya konan "ganimet olarak bırakma" uygulamasını sonuna kadar götürmek gerekecektir.

1254 yılında (ve 1263 yılında tekrar), Sicilya Krallığı, papalığın bütün Haçlı Seferi ayrıcalıklarını ve Kilise'nin mali desteğini vaat ettiği, IX. Louis'nin kardeşi Anjoulu Carlo'ya "ganimet olarak" verilir. Büyük Sicilya saldırısı sırasında (1268), Fransız prensin ordusuna yeni asker gruplarını getiren şey, sadece Toscana'ya karşı bir Haçlı Seferleri'nin vaaz edilmesi değildir, papa, ayrıca, İtalya'dan geçmesini engelleyecek olan herhangi birine karşı da özel bir Haçlı Seferi yapılmasını ister. Papalığa bağlı bir hükümdarın Sicil-

ya'ya yerleşmesi, siyasi Haçlı Seferleri'ne son vermiş gibidir; X. Gregorius (1271-1276) Kutsal Topraklar'la ilgilidir. Papanın ölümüyle, projeler suya düşer; Anjoulu Carlo, IV. Martinus'a rağmen Bizans'a yapılacak bir Haçlı Seferi için mali destek sağlamayı başarır. Ne ki, Sicilya ayaklanması (Vespri Siciliani, 1282), Anjou Hanedanı'nın adadaki hâkimiyetine son vererek bu planın gerçekleşmesini engeller. Ayaklanmalardan sonra, Palermo'da Sicilya kraliyet tacını giyen Aragon Kralı III. Pedro'ya karşı yeni bir Haçlı Seferi düzenlenir. Aragon, papalık yurtluğu olarak Fransa kralının oğullarından birine verilir ve krallıktan toplanan paralarla sefer finanse edilir. Aragon seferi Gerona önlerinde başarısızlığa uğrar (1285). Bu, büyük siyasi Haçlı Seferleri'nin sonuncusudur. Papa ile Fransa Kralı Güzel Philippe arasında daha sonraki kavgalarda, Haçlı Seferi ve sapkınlık suçlamaları, her iki tarafta da artık sadece vergi tahsilleri ve propagandalar için birer bahane olacaktır. Papalık siyaseti, bu durumda, kendi aleyhine dönecek araçlar bulmuş ve özellikle XIII. yüzyıl boyunca Kutsal Topraklar'ı pek çok insan ve para yardımından yoksun bırakmıştır.

III. – Kutsal Topraklar'a karşı Haçlı Seferleri ve ateşkesler (1198-1254): Eyyubiler'le bir arada yaşama

1. Ateşkesler. – Salaheddin ölünce, malları, kendi isteği üzerine, oğulları ile Kahire'de kendini sultan ilan ettirmeyi başarmış ve diğer Eyyubi prensler üzerinde ölünceye kadar

(1218) manevi bir otorite uygulayan erkek kardeşi Adil arasında paylaşılır. Bu prenslerin fiili bağımsızlığı, iç kavgaları, Suriye'nin gözle görünür biçimde parçalanması, bununla birlikte, XI. yüzyıldaki "Müslüman anarşisi"ne geri dönüldüğü anlamına gelmez: Adil döneminde, sonra oğlu ve ardılı el-Kâmil döneminde (1218-1238), Kahire sultanının mutlak üstünlüğü, aile dayanışması, Eyyubiler tarafından desteklenmiş Sünni mezhebinin etkisi ortak düşmanlara karşı birliğin sağlanmasına katkıda bulunur.

Ne ki, Haçlı devletleri artık tehlikeli düşmanlar değildir: Bir kıyı şeridine indirgenmiş, adam ve para bakımından yoksullaşmış olan bu devletler, kendi kuvvetleriyle bir hücum politikası yürütemez. Bir Haçlı ordusunun gelmesi, Mısır için daha ciddi bir tehdittir –bu da birçok kez söz konusu olacaktır–, ama kuşkusuz çıkarları, sultanı, kendisini pek rahatsız etmeyen Frank devletleriyle barış içinde yaşamayı sürdürmeye ve İtalyan tüccarlarla sıkı ticari ilişkilerini sürdürerek krallığının refahını güvence altına almaya iter (Salaheddin zamanında imzalanmış olan anlaşmalar yenilenir: 1207 yılında Pisa'yla, 1218 yılında Venedik'le. 1212 yılında, İskenderiye'de 3.000 Frank tüccar bulunmaktadır).

XIII. yüzyılın ilk yarısı, o halde, barışın savaşa üstün geldiği bir dönemdir: Kutsal Topraklar'daki şövalyelerin zamanlarını at üstünde geçirdikleri XII. yüzyıldan farklı olarak, XIII. yüzyılda, Suriye Frankları'nı zorla hücuma yöneltmek için Batı Haçlıları'nın gelmesi gerekir. 1198 yılında beş buçuk yıllığına, 1204 yılında altı yıllığına, 1212 ve 1229 yıllarında on yıl, beş ay, dört günlüğüne imzalanmış olan ateşkesler, çarpışmaların durdurulmasını güvence altına almakla

kalmaz, kimi zaman bazı tavizler de içerir: 1204 yılında Yafa'nın, 1229 yılında Kudüs ve başka müstahkem mevkilerin, 1240 yılında Safed ve Beaufort'un geri verilmesi gibi.

2. V. Haçlı Seferi (1217-1219). – Ancak, 1210 yılında, Adil, Tabor tepesinde, Akkâ ovasına hakim bir kale yaptırınca, III. Innocentius, bu olayı ileri sürerek, 1213 yılından itibaren yeni bir Haçlı Seferi için vaazlar vermeye başlar. Fransa ve İngiltere kralları arasında ve II. Friedrich ile imparator karşıtı IV. Otto arasındaki savaşlar, papanın, IV. Laterano Konsili'nde alınan önemli bir kararla düzene koyulmuş olan girişime el koymasını kolaylaştırır (1215). 1209 yılında Albililer'e karşı girişilmiş olan sefer nedeniyle, V. Haçlı Seferi'nde çok az Fransız vardır. Avusturya dükü ve Macaristan kralının birlikleri Tabor'u almayı başaramaz (1217). Macarlar, 1218 yılından sonra yeniden yola koyulur; bu sırada, Filistin'de kalanlar, Caesarea'yı geliştirip Karmel Dağı eteklerine Château-Pèlerin kalesini kurarlar. İlkbaharda, Friesland ve Ren Bölgesi'nden Haçlılar'ın gelişiyle, Mısır'ın gücünü zayıflatma ve Kudüs'ü daha kolay geri alma umuduyla, Dimyat'a saldırmaya karar verilir. Gerçekten de, 1218 sonbaharında İtalyanlar'dan, Fransızlar'dan, İngilizler'den ve İspanyollar'dan oluşan yeni Haçlılar'ın gelişi, kuşatmacıları güçlendirir ve Sultan el-Kâmil, Latinler'e, kuşatmayı kaldırmaları karşılığında, Kudüs Krallığı'nın, Maverai Ürdün dışındaki eski topraklarını geri vermeyi, hatta masrafları kendisine ait olmak üzere buradaki müstahkem bölgeleri kalkındırmayı teklif eder. Haçlı Seferi'ni ruhaniye olduğu kadar cismaniye de yöneltmek isteyen Papalık Tem-

silcisi Pelagius'un itirazı, Kudüs Kralı Jean de Brienne'in bu anlaşmayı kabul etmesini engeller. Dimyat'ın alınmasından sonra (5 Kasım 1219), papalık temsilcisi Haçlılar'ı Mısır'ın fethine sürüklemek ister; ordu Kahire üzerine yürür, ama Nil Irmağı bentlerinin yıkılması nedeniyle daha fazla ilerleyemez ve Mısır'ı boşaltmayı kabul etmek zorunda kalır; sekiz yıllık bir ateşkes imzalanır. "Papalığa bağlı" yeni Haçlı Seferi, papalık temsilcisi yüzünden başarısızlığa uğramıştır.

3. II. Friedrich'in (VI.) Haçlı Seferi (1228-1229). – Bu başarısızlıktan sonra, papa, artık, sadece, 1215 yılından sonra Haçlı Seferi'ne katılan II. Friedrich'e güvenir. 1220 yılında, Roma'da imparatorluk tacı giyen II. Friedrich, 1225 yılında, Kraliçe Marie ile Jean de Brienne'in kızları Isabelle'le evlenir ve titizlikle uygulanan feodal hukuk gereği, ancak verdiği sözlere aykırı bir biçimde, Jean de Brienne'in yerine geçerek Kudüs kralı olur. 1227 yılında yapılması kararlaştırılan Suriye seferi, hastalık nedeniyle ertelenir; bu son ertelemeyi bahane eden IX. Gregorius, imparatoru aforoz edip yasaklılar listesine alır. Ne ki, yine de, II. Friedrich, 1228 baharında Haçlı Seferi'ne katılır. O dönemde Harezmşahlar'ın güç birliği edip desteklediği Suriye Eyyubileri tarafından tehdit edilen Sultan el-Kâmil'le, şimdiden, Kudüs'le ilgili müzakerelere başlamıştır. Kudüs'e geldiğinde, durumun altüst olduğunu görür. Şam sultanı ölmüştür ve el-Kâmil, onun mallarını, Cezire'den gelen ve Şam'ı kendine ayırıp Filistin'i ona bırakan kardeşiyle paylaşabilecektir. Bununla birlikte, beş ay süren müzakerelerden sonra, II. Friedrich, el-Kâmil'le *Yafa Anlaşması*'nı imzalamayı başarır (11 Şubat

1229): Beytüllahim, Nasıra, Lod (Lydda) bölgesi, Ramla ve kuzeyde, Toron ve Sidon senyörlükleriyle birlikte Kudüs, Latin Krallığı'na verilir. Açık şehir olarak kalan Kudüs'te, Müslümanlar, Ömer Mescidi* (Rocher Katedrali) ve Mescidi Aksa'yla birlikte tapınağın arazisini elinde tutarken, Hıristiyanlar, Kutsal Kabri geri alırlar. 17 Mart'ta, II. Friedrich, patrikliğin ona vermek istemediği tacı kendisi alır. Kudüs Krallığı yeniden kurulur, ama öyle koşullarda kurulmuştur ki, iç sorunlar, kısa süre sonra onu yeniden yıkacaktır.

4. Filistin'de iç savaşlar ve Kudüs'ün kaybedilmesi (1229-1244). – XIII. yüzyılın ilk çeyreğinde, iç çatışmalar Kuzey Kontlukları'nı ciddi biçimde sarsmıştır. Trablus Kontu IV. Bohémond ile Ermenistan kralının yeğeninin oğlu tarafından uzun süre paylaşılamamış olan Antiokheia Prensliği, 1219 yılında, kesin olarak Trablus Kontluğu'na katılır. Buna karşılık, Kudüs Krallığı, Monferrato Markisi Corrado'nun dul karısı kraliçe Isabelle'in daha sonraki eşleri, Champagne Kontu II. Henri (1192-1197) ile Kıbrıs Kralı Lusignanlı Amaury (1197-1197) döneminde, sonra Isabelle'in kızı Marie'nin naipliğini (*bail*) üstlenen "yaşlı Beyrut senyörü" Jean d'Ibelin döneminde, sadece ufak tefek çatışmalara maruz kalmıştır (1205-1210). Marie o zaman, 1210-1212 yılları arasında kral olan, karısının ölümünden sonra ise kızı II. Isabelle'in naipliğini yapan (1212-1225) Jean de Brienne'le evlidir (bkz. soyağacı tablosu).

Krallığın II. Friedrich'in eline geçmesi ve onu, papalıkla ve Haçlı baronlarla karşı karşıya getiren çatışmaysa, tam

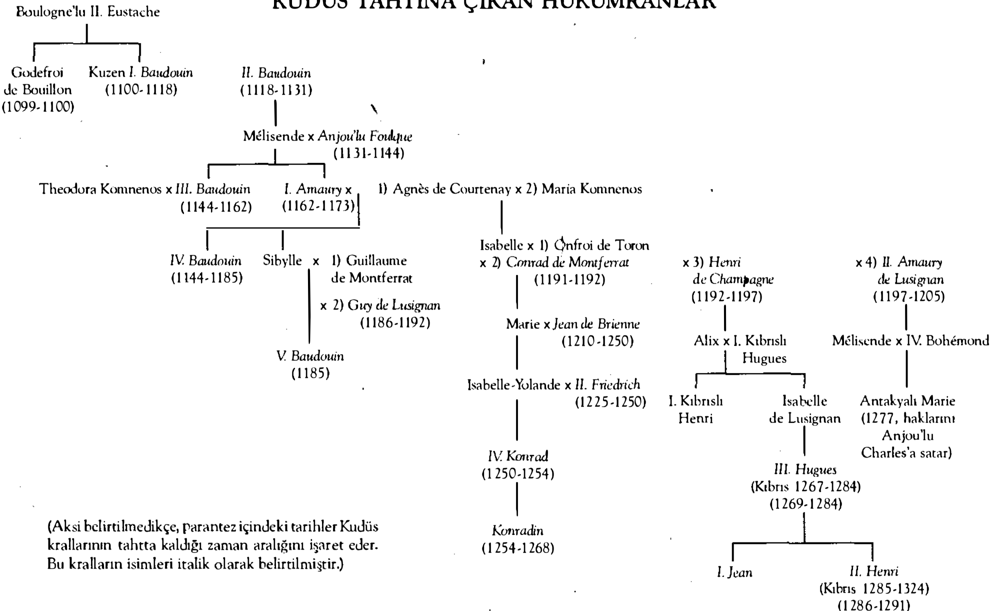
* Kubbetüssahra'ya verilen ad. (ç.n)

tersine, en ciddi dış tehlikelerin bile durduramadığı *aralıksız iç savaşlar* çağını başlatacaktır. Suriyeli baronların, özellikle de Tapınak Şövalyeleri tarafından desteklenen Kıbrıs Naibi Jean d'Ibelin'in, 1232 yılında Kıbrıs'ta yenilmiş, 1243 yılında Sur'dan kesin olarak atılmış imparatorluk temsilcisi, Mareşal Ricardo Filangieri'ye karşı yürüttüğü savaşların ayrıntısı, eserine, *İmparator Friedrich ile Senyör Jean d'Ibelin arasındaki savaşın hikâyesi* adını veren, Ibelin yandaşı, hukukçu Philippe de Novare'nin Anıları'nda anlatılır. Bu koşullarda Kutsal Topraklar'a gelen Haçlılar, iki tarafın ileri sürdüğü farklı siyasetler arasında tereddüt eder: 1239 yılında, Champagne Kontu IV. Thibaud, ateşkesin sona ermesiyle, Mısırlılar tarafından kısa bir süre işgal edilmiş olan Kudüs'ü geri alır ve Tapınak Şövalyeleri ile Ibelinler'in tavsiyesi üzerine, anlaşmaya varılamasa da, Şam'la, Celile'deki müstahkem mevkilerin geri verilmesi konusunda pazarlığa oturur. Buna karşılık, II. Friedrich'in yakını olan Cornwall'lı Richard, imparator ve Hospitalier Şövalyeleri gibi Mısır ittifakıyla yetinir: Sultan Salih Eyyubi'den (1240-1249), 1229 anlaşmasının yenilenmesini ve krallığı 1187 sınırlarına kavuşturan ek toprakların –Sidon, Taberiye ile birlikte Doğu Celile, Yafa ve Aşkelon bölgeleri– geri verilmesini ister ve bu isteğini elde eder. O gittikten sonra, Welfe Baronları, tam tersine, Salih Eyyubi tarafından tehdit edilen Şam sultanına yönelir ve ek toprakların iadesi için ondan söz alırlar.

Mısır Sultanı Salih Eyyubi, Moğollar'ın ilerlemesiyle Mezopotamya'dan püskürtülmüş olan Harezmşahlar'a çağrı yapar. Harezmşahlar, neredeyse savunmasız bırakılmış olan Kudüs'ü ele geçirir ve Mısır'dan gelen birliklerle birleşip,

Gazze'de, Frank-Şam ordusunu ortadan kaldırırlar (Harbiya savaşı, 12 Ekim 1244). Salih Eyyubi, Aşkelon ve Doğu Celile'yi geri alır (1247), Şam'ı ele geçirir ve Suriye'nin denetimi için, Halep beyi olan kuzeniyle birlikte savaşarak, Humus üzerinde egemenlik kurar. Eyyubi sultanı, öncellerinin politikasını sürdürmez: Aile dayanışmasından habersiz olan sultan, otoritesini kabul ettirmek için her yolu kullanır ve hem Suriye'deki akrabalarına, hem de Franklar'a saldırır. Eyyubi ordusunun geleneksel askerlerine –özgür Kürt askerler ve birlikleri, kendilerini kurmuş olan sultanların adını taşıyan köleler (memlûkler) (Salaheddin'in Salahiyesi, el-Kâmil'in Kâmiliyesi, vb)– güvenmeyen Salih Eyyubi, kışlaları Nil (Bahr ün Nil) üzerindeki er-Ravza adasında bulunan ve Bahriye üs-Salihiye adını verdiği bir Memlûk muhafız birliği kurar.

Salih Eyyubi, sonraki döneme hâkim olacak Memlûk yönetimini başlattığında, Suriye'deki Frank Devletleri bu toprak kayıpları nedeniyle giderek yoksullaşmış ve bölünmüş durumdadır. II. Friedrich'in oğlu IV. Konrad von Hohenstaufen, Kudüs kralı olur (1243), ama baronlar onun temsilcisine boyun eğmeyi reddeder ve naipliği dul Kıbrıs kraliçesine, sonra da oğlu I. Henri'ye verirler. Bu naiplik, Konrad'ın krallığı kadar kuramsaldır ve yetki aslında, kıta üzerinde ve Kıbrıs'ta önemli yurtluklara sahip ve Yüce Divan'a hâkim olan Ibelin ailesi *naiplerine* (Balian, sonra da kardeşi Jean) aittir. İmparatorluktan geri alınan Sur, bu ailenin bir yakını olan Philippe de Montfort'a verilir; Beyrut, Caesarea, Arsûf ve Hayfa senyörlükleri hâlâ Ibelinler'e aittir. Ülkenin geri kalanı, askeri tarikatların mülkiyetindeyken, Antiokheia ve özellikle Akkâ'da, bucağa bağlı otori-

KUDÜS TAHTINA ÇIKAN HÜKÜMRANLAR
Boulogne'lu II. Eustache
Godefroi de Bouillon (1099-1100)
Kuzen *I. Baudouin* (1100-1118)
II. Baudouin (1118-1131)
Mélisende x *Anjou'lu Foulque* (1131-1144)
Theodora Komnenos x *III. Baudouin* (1144-1162)
I. Amaury x (1162-1173)
1) Agnès de Courtenay x 2) Maria Komnenos
IV. Baudouin (1144-1185)
Sibylle x 1) Guillaume de Montferrat
x 2) *Guy de Lusignan* (1186-1192)
V. Baudouin (1185)
Isabelle x 1) Onfroi de Toron
x 2) *Conrad de Montferrat* (1191-1192)
x 3) *Henri de Champagne* (1192-1197)
x 4) *II. Amaury de Lusignan* (1197-1205)
Marie x *Jean de Brienne* (1210-1250)
Isabelle-Yolande x *II. Friedrich* (1225-1250)
IV. Konrad (1250-1254)
Konradin (1254-1268)
Alix x I. Kıbrıslı Hugues
I. Kıbrıslı Henri
Isabelle de Lusignan
III. Hugues (Kıbrıs 1267-1284) (1269-1284)
I. Jean
II. Henri (Kıbrıs 1285-1324) (1286-1291)
Mélisende x IV. Bohémond
Antakyalı Marie (1277, haklarını Anjou'lu Charles'a satar)
(Aksi belirtilmedikçe, parantez içindeki tarihler Kudüs krallarının tahtta kaldığı zaman aralığını işaret eder. Bu kralların isimleri italik olarak belirtilmiştir.)

teler, tam yetki sahibidir. Kutsal Topraklar'da, artık, Haçlı Devletleri'nin değil, rekabet yüzünden giderek zayıflayan ayrı ayrı "yerleşimler"in bulunduğunu söylemek mümkündür: XII. yüzyıldan farklı olarak, bu yerleşimlerin savunulması için Batı Haçlıları'nın yardımı gerekmektedir.

5. VII. Haçlı Seferi (1248-1249). – Avrupa'da, imparatorluk ile papalık arasındaki savaş, İtalya'yı ve Almanya'yı tüketmiş, Kral III. Henry'nin baronlarla olan savaşı da, İngiliz ordularını alıp götürmüştür. Dolayısıyla, Fransa'da koşullar uygun olmasa, Papa IV. Innocentius'un Lyon Konsili'nde (1245) yaptığı çağrının pek büyük bir etkisi olmayacaktır. 1244 yılından sonra, Kral IX. Louis, yakalandığı ağır bir hastalık sırasında, Haçlı Seferi'ne çıkmaya yemin eder: Krallığın barışı ve refahı, sefer için gerekli olan adam ve paranın sağlanmasıyla ilgili hazırlıkların titizlikle yerine getirilmesine olanak tanır. Mora, Kıbrıs ve Akkâ birlikleriyle birlikte, sefere, yaklaşık 3.000 şövalye katılır. Aigues-Mortes'den ve Marsilya'dan yola çıkan donanma, kışı Kıbrıs'ta geçirir ve Mısır'a ayak basar basmaz, terk edilmiş Dimyat'ı ele geçirir (6 Haziran 1249). Bu "VII. Haçlı Seferi",[1] daha sonra, V. Haçlı Seferi'nin hatalarını tekrarlayacaktır: Çekilmeleri karşılığında, Kudüs'ü, Aşkelon'u ve Doğu Celile'yi geri vermeyi öneren sultanın teklifini reddeden ordu, Kahire üzerine yürür ve çetin çarpışmalar pahasına, Nil ile Mansure

1) Fransız yazarların geleneksel numaralandırmasıyla... Bazıları Dimyat'a yapılan seferi saymaz, dahası II. Friedrich'in seferini de Haçlı Seferleri'ne dahil etmez. Bütün tercihler keyfidir yine de: XII. ve XIII. yüzyılda, bu numaralandırmanın düşünmemize izin verdiğinden çok daha fazla "geçiş" yapılmıştır.

arasında uzanan doğu kıyısına geçmeyi başarır. Çekilmeleri emredilir, ama bir salgın hastalık yüzünden zayıflamış, donanma ve Mısırlı birlikleri tarafından yıpranmış olan ordu, 6 Nisan 1250 tarihinde teslim olmak zorunda kalır. Dimyat'a karşılık, IX. Louis, kendi özgürlüğünü elde eder; sağ kalan diğer Haçlılar'ın fidyesi için de 400.000 Bizans sikkesi öder. Mısır seferi başarısızlıkla sonuçlanmıştır ve bu arada, Kahire'de gerçekleşen devrim, Yakındoğu'daki güçlerin dengesini kısa süre içinde Haçlılar aleyhine değiştirecektir.

IV. – Moğollar ile Memlûkler arasında: Suriye-Filistin'deki Haçlı yerleşimlerinin sonu (1250-1291)

Salih Eyyubi'nin ölümünden ve oğlunun öldürülmesinden (Mayıs 1250) sonra, iktidar Memlûkler'in eline geçer. Suriye prenslerinin büyüğü, Eyyubi Şam sultanı başlangıçta bu askeri rejime karşı çıkar. Kutsal Topraklar'da kalmış olan IX. Louis, bu anlaşmazlıklardan yararlanarak, 1258 yılında, son tutsakları serbest bırakan ve Suriye Eyyubileri'ne karşı ittifak kurmaları karşılığında, Kudüs'ün, Beytüllahim'in ve Ürdün'ün berisindeki eski krallığın neredeyse tamamını geri vermeyi vaat eden Memlûkler'le bir anlaşma imzalar. Bununla birlikte, Memlûkler, önemli hiçbir şey elde edemeyince, halifenin kışkırtmasıyla Suriyeliler'le barış yapar (1253). IX. Louis, Kutsal Topraklar'daki zamanının geri kalanını (1250-1254), Franklar'a kalan müstahkem kıyı bölgelerinin (Akkâ, Caesarea, Yafa, Sidon) surlarını onarmak, aile kavgalarıyla

bölünmüş Antiokheia Prensliği içinde birliği sağlamak ve son olarak, bu prensliği Ermeniler'le barıştırmakla geçirir.

Eyyubiler'le yeni bir ateşkes imzalamış olan (1256) Franklar'ın nispeten lehinde olan, Memlûkler'le Eyyubiler arasındaki geçici denge, Moğollar'ın gelmesiyle bozulur. XIII. yüzyılın başında başlamış olan *Moğol yayılması*, Cengiz Han döneminde (1206-1227) Çin'e, Horasan'a ve Güney Rusya'ya, oğullarının döneminde de, İran, Ukrayna, Polonya ve korunan devlet konumuna düşmüş Anadolu Selçuklu devletine ulaşır (1243). İran İlhanlı Devleti'nin kurucusu Hulagu, bu ilerleyişi Mezopotamya ve Suriye içinde de sürdürür. 1256 yılında, Alamut'a (Pers) yerleşmiş olan Haşhaşileri yener; 1258 yılında, Bağdat halifeliğine, 1260 yılında, Suriye Eyyubi prensliklerine son verir. Latin Hıristiyanlar, *Moğol ittifakının* yararının henüz farkında değillerdir; "Tatarlar"ın Orta Avrupa'daki yıkımları kimsenin aklından çıkmamaktadır. IX. Louis tarafından gönderilmiş olan elçi, hiçbir şey elde edemeden geri döner; papa, Ermeniler'in ardından Moğollar'ın etki alanına giren ve Cebele ile Lazkiye'yi geri alan Antiokheia prensini mahkûm eder. Dolayısıyla, 1260 yılında, Kudüs Frankları, yiyecek ve silah ihtiyaçlarını karşıladıkları Memlûkler lehinde bir tarafsızlığa bağlı kalırlar: Ayn Calut'ta (Celile) Moğollara karşı zafer kazanan Mısır sultanı, Suriye'nin hâkimi olur.

Haçlı yerleşimlerinin etrafı, artık, Memlûk saltanatının topraklarıyla çevrilidir. Üstelik Moğol tehdidi, *ıktâ* sahibi subayları üzerinde sıkı bir denetim uygulayan bu askeri diktatörlüğün *sertleşmesine* de yol açmıştır. Iktâ, artık, sultanın sürekli bir orduya sahip olmasına izin veren, feodal niteliği

olmayan basit bir vergi sistemidir. Moğollar'ın her olası müttefikine, Latinler'e olduğu kadar yerli Hıristiyanlar'a karşı da yönetim sertleşmiş ve *cihat* fikri yeniden ortaya çıkmıştır. Kahire'ye halifeliği getiren, devletini Yakındoğu'nun siyasi ve kültürel merkezi yapan Sultan Baybars, yaklaşık on yılda, ülke içinde hâlâ Franklar'ın işgali altında bulunan bütün müstahkem bölgeleri (Nasıra, Tabor, Beytüllahim, Safed, Beaufort, Sefita, Şövalyeler Kerak'ı (1271); kıyıda, Caesarea, Arsûf, Yafa ve Antiokheia (1268)) ele geçirmiş ve kimi zaman, bölünmelerin yoğunlaştığı Hıristiyanlar tarafından bizzat yardıma çağrılmıştır.

1256-1258 yılları arasında, Akkâ'da, gerçek bir *savaş* (tarafların paylaşamadığı bir manastırın adından, *Saint-Sabas* Savaşı), Cenovalılar'la Venedikliler'i karşı karşıya getirir; taraflardan biri, Philippe de Montfort ve Hospitalier Şövalyeleri, diğeri Yafa kontu ve Tapınak şövalyeleri tarafından desteklenmiştir. Venedikliler'in Sur'a, Cenovalılar'ın Akkâ'ya yaptığı saldırılarla süren deniz savaşı, 1270 yılında, IX. Louis aracılığıyla imzalanmış bir anlaşmayla sona erer. Ancak, Pisa ile Cenova arasındaki savaş, 1288 yılına kadar sürer. Trablusşam'da, VI. Bohémond, hem Tapınak Şövalyeleri, hem de onların Cenovalı vasalları olan Gibelet senyörleri, Embriaci'lerle savaşmak zorunda kalır. Aynı dönemde, Kudüs'ün meşru kralı Konradin'in (III. Konrad) ölümü, *hanedan kavgalarının* yeniden canlanmasına yol açar: 1264 yılından bu yana naiplik yapan Kıbrıs Kralı III. Hugues, tahtta hakkı olduğunu düşünür; baronlar tarafından kabul edilse de, Antiokheia'lı Marie buna karşı çıkar ve kendi haklarını Anjoulu Carlo'ya satar (1277). Anjoulu Carlo ölünce (1285),

taç yine Kıbrıs'a kalacaktır, ama Kutsal Topraklar'da var olan otoriteler sekiz yıl boyunca iki farklı eğilim arasında bölündüğünden, ortak bir siyaset yürütmek imkânsızdır.

Bu durumda, Filistin'deki yerleşimler, giderek, *Batı'nın yardımlarına* bağımlı hale gelmiştir, ancak IX. Louis'nin ordusu (VIII. Haçlı Seferi), Mısır'a saldırmak yerine, kralın öleceği yer olan (1270) Tunus'a gidecektir: 1268 yılından beri Sicilya kralı olan kardeşi Anjoulu Carlo, Sicilya'nın çıkarlarına uygun bir anlaşma imzaladıktan sonra seferden vazgeçer. Büyük Haçlı Seferleri'nin sonuncusu, böylece, yeni bir şaşırtma taktiği örneği sunar. Sadece, Edward, barış anlaşmasının imzalanmasından sonra, Tunus'a varmış olan bu İngiltere prensi Kutsal Topraklar'a gider ve orada, Baybars'tan ateşkeslerin yenilenmesini ister. Ne ki, Hıristiyan yerleşimleri, artık, sadece, Chateau-Pelerin ile Lazkiye arasında uzanan dar bir kıyı şeridini kaplamaktadır; hâlâ elde bulunan senyörlük toprakları bile, kimi zaman, sultanla paylaşılmıştır; kale yapımı ve onarımı yasaklanmış ve sultanın, her Haçlı Seferi'nden haberdar edileceğine söz verilmiştir. Akkâ'ya hac ziyareti sırasında papa seçilmiş olan X. Gregorius, Haçlı Seferi'ni yeniden canlandırmak için her yola başvurur; Anjoulu Carlo'nun Bizans karşıtı projelerini engelleyerek, Lyon Konsili'nde (1274), Yunan Kilisesi'nin Roma'yla birleşmesini, sonra da, büyük Batılı hükümdarların Haçlı Seferi'ne katılmasını sağlar; Bizans ve Moğol ittifakı sayesinde, Memlûkler'le etkili bir biçimde savaşmayı umar. Ancak, ondan sonra gelen ardılları, Anjoulu Carlo'nun Akdeniz hegemonyasıyla ilgili düşlerini destekler. Kutsal Topraklar'a yardım götürme hedefinden bir kez daha sapmış olan Bizans

karşıtı Haçlı Seferi, ancak Sicilya Ayaklanması'yla (Vespri Siciliani, 1282) durdurulabilecektir.

1281 yılında, Suriye'ye yapılan yeni bir Moğol akını, bazılarının kafasında, 1264 yılından bu yana birbirini izleyen Batılı ya da papalığa bağlı bir dizi elçi tarafından sürdürülmüş ittifak projelerini yeniden canlandırır. Ne ki, Akkâ'ya yerleşmiş olan Anjoulu *naip* tarafsız kalarak, Memlûkler'in Humus'taki zaferini kolaylaştırır. Akkâ ve Trablusşam'la ateşkes yenilenir. Ancak, Ermeniler ve Hospitalier Şövalyeleri açık açık Moğollar'ı desteklerler: Moğollar'a her zaman üs hizmeti görebilecek Hıristiyan yerleşimlerini yok etmeye karar veren Sultan Kalavun, bu yüzden, 1285 yılından sonra sistemli fetihlere girişir. Ateşkesin kapsamadığı topraklardan başlayarak, Hospitalier Şövalyeleri'nin elinden önce Merkab'ı (1285) ve Lazkiye'yi (1287), sonra ateşkesi bozarak, Venedikliler'in onu bizzat çağırdığı Trablusşam'ı (1289) alır. 1290 yılında, Aragon kralı ve Venedik, Akkâ'ya yardım gönderirken, Lombardlar'dan ve Toscana'lılardan oluşmuş disiplinsiz bir birlik de oraya gider; bu maceracı Haçlılar, Müslüman tüccarları katletmeye başlayarak, kesin bir müdahale için bahane yaratırlar. Askeri tarikatların, İngiliz askerlerin, Capet Hanedanı'na bağlı birliklerin ve Kıbrıs'tan gönderilmiş takviye kuvvetlerinin cesur direnişine rağmen, kırk gün süren bir kuşatmanın ardından, 18 Mayıs 1291 tarihinde, şehir alınır; kale ise, Tapınak Şövalyeleri tarafından bir süre daha korunduktan sonra, 28 Mayıs'ta düşer. Venedik gemilerine sığınamayanlar ya öldürülür ya da tutsak edilir. Son Frank bölgeleri (Tir, Sidon, Beyrut, Tartus ve Chateau-Pelerin) de yaz boyunca tek tek teslim olur ya da boşaltılır, sonra da

yerle bir edilir. Batı Hıristiyanları'nın elinde, artık, sadece, Memlûkler'e karşı direnecek ve ancak, 1571 yılında, Türkler tarafından fethedilecek olan Kıbrıs üssü ve Kilikya Ermenileri'nin (1375 yılında Mısır Memlûkler'i tarafından ortadan kaldırılmış) desteği kalmıştır. Kutsal Topraklar'a artık ayak basamayacaklardır; Haçlı Seferi ütopya çağına girmiştir.

V. – XIV.-XV. yüzyılda Haçlı Seferi tasarıları ve girişimleri

Kutsal Topraklar'daki son üslerin de kaybedilmesinden sonra, Haçlı Seferi'nden hiç olmadığı kadar çok söz edilecektir. XIII. yüzyılın sonunda, Padova piskoposu olan Fransisken Fidence, papalık "konseyi"nde, Mısır'a uluslararası bir donanmayla denetlenecek ticari bir abluka uygulanmasını ve bir ordunun Kuzey Suriye'ye gidip Moğollar'la birleşmesini önermiştir. O ana kadar, Haçlı Seferleri'nin kalbini oluşturmuş olan silahlı sefer, artık, daha büyük bir politikanın parçasından farksızdır. Daha sonraki dönemlere ait bir dizi projede de, yine aynı konulardan bahsedilir: Napoli Kralı II. Carlo (1291), Dominiken Misyoner Guillaume Adam, Kıbrıs Kralı II. Henri (1311) ve *Secreta fidelium crucis*'iyle Venedikli Marino Sanudo da, Mısır'ın bir donanma tarafından (Sanudo'ya göre Venedik'e ait, diğer yazarlara göreyse papalığa bağlı ve uluslararası bir donanma) abluka altına alınmasını önerirler. Rekabetleri, o ana kadar, Haçlı Seferi'ne çok zarar vermiş olan askeri tarikatların zorunlu olarak birleşmesi konusunda da anlaşırlar: Fransa kralının hukuk da-

nışmanları, Guillaume de Nogaret ve Pierre Dubois'da, bu art niyetsiz değildir; ama diğerleri sadece bir *nova religio*nun, Haçlı Seferi'ni yerine getirecek tek bir tarikatın hayalini kurar. Bu mit, Pierre de Lusignan'ın Kılıç tarikatından Philippe de Mézières'in Çile tarikatı ve Altın Post tarikatına kadar, pek çok şövalye tarikatının kurulmasını esinler. Ancak, şövalye yeminleri bir saray eğlencesinden başka bir şey değildir: Bourgogne şövalyelerinin, Türkler ya da Sarazenler aleyhinde söz düellolarına girdiği Lille'deki Faisan şöleninde (1454), Haçlı Seferi teması eğlenceli bir konu haline gelmiştir.

Bununla birlikte, XIV. yüzyılda, sözünü ettiğimiz temalar tamamen etkisiz kalmamış ve yeni Haçlı Seferleri'nin üç büyük teması (Mısır'ın abluka altına alınması, Moğol ittifakı ve tarikatların birleşmesi) zaman zaman gerçekliğin içinde yer almıştır. 1179 yılından sonra, papa, Müslüman ülkelerle ticareti zaten yasaklamıştı: XIV. yüzyılda, özellikle savaş gereçlerinin ihracı konusunda Mısır'a uygulanan ticaret yasağı sürekli yenilenmiş, ama kimi zaman, papalıktan alınan özel izinlerle alenen çiğnenmiştir.

Yeni Haçlı Seferi, önceki Haçlı Seferleri'nin hukuki biçimlerini koruyarak, kuramsal olarak hâlâ ezilmiş Doğu Hıristiyanları'nı savunmaya adanmış olsa da, gerçekte, artık, Hıristiyan devletlerinin, Akdeniz'deki ortak çıkarlarını savunmak için, geçici de olsa, bir koalisyon kurma fırsatından başka bir şey değildir. 1310 yılında, papa tarafından vaaz edilmiş ve maddi olarak desteklenmiş bir Haçlı Seferi, Rodos adasını –Kıbrıs kadar önemli stratejik üs– ele geçirerek Hospitalier Şövalyeleri'ne bırakır. Bu şövalye tarikatının donanması buradan Türk korsanlarla savaşır ve 1345 yılında, "ta-

kımadalara yapılan bir Haçlı Seferi'ne", Smyrna'yı ele geçiren bir İtalyan deniz birliğine yardımcı olur. 1365 yılında, Kıbrıs kralı I. Pierre, İskenderiye'yi almayı başarır, ama bu Haçlı Seferi, Avrupalı tüccarların ve özellikle Memlûk bölgesindeki yerli Hıristiyanlar'ın çıkarlarını tehlikeye sokmaktan başka bir işe yaramaz. Moğollar'la birlikte tasarlanmış bir eylemin başarı şansı belki daha yüksektir: İran'a yerleşmiş olan İlhanlı Hükümdarı Argun'la IV. Nicolaus (1288-1292) arasında bir sürü elçi gidip gelir; Ermeniler, Gürcüler, Kıbrıs kralı ve Hospitalier Şövalyeleri tarafından desteklenen ardılı, Suriye'ye karşı bir dizi sefere girişir (1299-1302), ancak sürekli bir başarı elde edemez. Suriye'yi ele geçirmekten umut kesilir. En sonunda, Fransız kilise mahkemeleri tarafından sapkınlığı ortaya çıkarılan Tapınak Şövalyeleri, Viyana Konsili tarafından ortadan kaldırılır (1311), ama tarikatın sahip olduğu zenginlikler, Haçlı Seferleri için Hospitalier Şövalyeleri'ne bırakılmak yerine, kraliyet hazinesine aktarılır.

XIV. yüzyılda, Haçlı Seferi, Fransa ve İngiltere kralları için bir vergi toplama bahanesi ve Germen imparatorların büyük tutkularını sürdüren Fransız monarşik ideolojisinin bir parçası haline gelir. Güzel Philippe'ten VI. Philippe'e, bütün Fransa kralları Haçlı giysilerini kuşanıp sefere hazırlanır, ama hiçbir zaman yola çıkmaz ve İngiltere'yle olan düşmanlıkların bütün seferleri gerçekten engellediği zamana kadar, Charles de Valois'nın Bizans karşıtı projelerini desteklemekle yetinirler. Osmanlılar'ın Küçük Asya'da ilerlemesi [1326 yılında Prusa (Bursa), 1328 yılında Nikomedeia (İzmit), 1330 yılında Nikaia'nın alınması], sonra Avrupa'ya geçmesi (1362 yılında Andrianopolis), Bizans karşıtı projele-

re son verir. XIV. yüzyılın sonundan itibaren, Haçlı Seferi artık Doğu Hıristiyan dünyasının bir kurtuluş savaşı olarak değil, Türkler tarafından tehdit edilen Avrupa Hıristiyan dünyasının bir savunma savaşı olarak görülür. 1396 yılında, Avrupa'nın her tarafından gelmiş askerlerden oluşan bir Haçlı ordusu, Macaristan kralının yardımına gider, ama kahramanlık peşinde koşan Batı şövalyelerinin bilinçsizliği, Nikopolis (Niğbolu) bozgununa yol açar. Boucicaut yönetimindeki küçük bir Fransız birliği, Gallipolis'i (Gelibolu) geri almayı ve Konstantinopolis'i ablukadan kurtarmayı başarır (1399), ama Türk fethini sadece Timurlenk'in Ankara'da Sultan Bayezid karşısındaki zaferi geciktirir. Bizans imparatorları, Batı'dan gerçek yardımlar alma umuduyla, Roma'yla birleşmeye çalışırlar. Floransa Konsili'nde (1439) nihayet ilan edilmiş olan bu birlik, Yunan ruhban sınıfı tarafından reddedilir, zaten, Konstantinopolis'in düşmesini de engelleyemez. Macaristan'ın yardımına gelen ve Niş'te Türkler'i yenilgiye uğratan (1443) son Haçlı ordusu, Varna'da ortadan kaldırılır (1444). Papalığın ve özellikle II. Pius'un (1458-1464) ya da X. Leo'nun (1512-1517) Türklere karşı "genel bir sefer" için yaptığı daha sonraki çağrılar hemen hemen etkisiz kalır. Haçlı ordusu, o dönemde, İspanya tarafından (Granada'nın alınması, 1492), sonra Şarlken ve Habsburglar tarafından (Viyana'nın savunulması (1529) ve Tunus'un kuşatılması (1535)) bir bakıma yeniden toplanır. Haçlı Seferi sözcüğü ve bazı mekanizmaları, İnebahtı (1571), Kandiye (1579) ya da Viyana kuşatmaları (1683) sırasında da hâlâ varlığını sürdürmektedir, ama başlarda olduğu gibi geniş bir halk desteği söz konusu değildir.

IV. Bölüm

HAÇLI SEFERİ'NİN YAPILARI

Her Haçlı, bir Haçlı ordusuna bağlı olmak zorunda değildir. Büyük seferlerin ve daha az bilinen diğer "genel geçişler"in yanında, iki yılda bir yapılan düzenli yolculuklar, tek başlarına ya da küçük gruplar halinde yeminlerini yerine getiren hacıları Kutsal Topraklar'a götürmektedir. Haçlı Seferi gerçekliği şu halde çok-biçimlidir ve yapısal sınırları güçlükle belirlenir. Biz, burada, konuyu sadece ana hatlarıyla inceleyeceğiz; bu sorunlar hakkında her şeyin söylenmiş olması da mümkün değildir zaten.[1]

I. – Hazırlık: Vaaz verme, örgütleme, finansman

İnisiyatif çoğu durumda papaya aittir. "Sefer"in tarihine o karar verir; bir Haçlı Seferi bulla'sıyla da katılanlara verilecek ayrıcalıkları belirler ya da hatırlatır. Kimi zaman bu

1) Haçlı Seferleri'nin kurumsal, siyasi ya da askeri yapısına adanmış pek çok çalışma bulunmaktadır. *History of the Crusades* (*The Impact of the Crusades on the Near East ... on Europe*) adlı yapıtın V. ve VI. ciltleri, bu sorunların çoğunu dağınık ve eşitsiz biçimde ele almaktadır.

inisiyatif tamamen biçimseldir ve temel rol, bulla'ya öncülük etmiş ya da onu istemiş olan hükümdara aittir –ilk yeminini, 1245 bulla'sından önce etmiş ve 1267 yılında, papaya niyetini bildirdikten sonra kendiliğinden Haçlı Seferi'ne çıkmış olan IX. Louis gibi.

Papa, Haçlı Seferleri'nin ruhani lideri olarak kalır: onu ya kendisi *vaaz* eder ya da bu işi, yetkili papazlara ve çoğu zaman, papalık temsilcilerine bırakır. XII. yüzyılda, I. Haçlı Seferi'nden sonra önemli bir rol oynamaya devam eden halktan gelen vaizlerin coşkusunu bastırmak gerekir: Aziz Bernard, Almanya'da, Clairvaux'lu eski keşiş, Aziz Raoul'un aşırılıklarıyla mücadele etmek zorunda kalır. II. Haçlı Seferi'nden IV. Haçlı Seferi'ne, Cîteaux keşişleri, yetkilerini onlara devreden papalık temsilcileri tarafından sık sık vaaz vermekle görevlendirilirler. Buna karşılık, XIII. yüzyıldan itibaren, bu yardımcı rol dilenci tarikatlara aittir. *De predicatione Crucis* adlı incelemesinde, Dominikenler'in eski büyük üstadı, IX. Louis'nin danışmanı, Humbert de Romans, söylevinin son bölümünün başlıca temalarını sıralar, hatta olası eleştirilere cevap verir. Gerçekten de, XIII. yüzyılda eleştiriler artar, çünkü Haçlı Seferi vaazlarına artık günah aflarının satılması eşlik etmektedir.

Haçlılara sadece manevi ayrıcalıklar (bkz. V. bölüm) verilmez; XII. yüzyıldan itibaren, papalık bir dizi maddi ayrıcalıkla *Haçlının statüsünü* de belirler. 1145 yılında saptanmış Haçlı ayrıcalığıyla (ilk Haçlı Seferi bulla'sı olan *Quantum praedecessores*'da), Haçlı, ailesi ve malları Kilise tarafından himaye altına alınır: Laik hukukun alanından çıkmış olan Haçlı, artık, Kilise mahkemesinin yetki alanındadır; senyör ya da kral, ondan ne yardım, ne de vergi isteyebilir. Yolcu-

luk boyunca, ona konukseverlik gösterilmeli ve ayakbastı parasından muaf tutulmalıdır. Sözleşmeye bağlanmış borçların faizlerinin ödenmesi sefer süresince askıya alınır ve bir moratoryumla, Haçlının, borçlarını seferden döndükten sonra ödemesine izin verilir. Şu halde, Haçlı Seferi, Kilise mahkemelerinin yetkilerini önemli ölçüde genişletir; söz konusu mahkemeler, resmi olarak ilan edilmiş yönetmeliklere uyulmasını sağlamak için, XIII. yüzyılda etkisi giderek azalacak olan ruhani silahları (aforoz etme, kısıtlama) kullanmakta ve yavaş yavaş, laik güce başvurmaktadır. Ancak, laik iktidar, Kilise'nin, kendisini, mali ve askeri kaynaklardan yoksun bırakan bu yetki aşımlarına itiraz eder; XIV. yüzyılda, Fransa kralının, Louis de Bourbon'un Mehdiye seferine (1390) belli sayıda şövalyenin katılmasına izin verdiği görülür. Başından beri bu güç savaşının bilincinde olan II. Urbanus, vasalın, efendisinin rızasını almak zorunda olduğunu özellikle belirtir. III. Eugenius, Kastilya ve Slav ülkelerine yapılacak ilk Avrupa Haçlı Seferleri'ne, Kutsal Topraklar yararına güçlerini kaybetmeme derdinde olan laik güçlerin isteği üzerine izin verir. Haçın ayrım gözetmeden herkese verilmesi söz konusu değildir: II. Haçlı Seferi'nin başarısızlığından sonra, onu, silah taşıyabilecek durumda olan adamlara verme eğilimi yaygındır. Buna karşılık, XIII. yüzyılda, haç, yeminlerini daha sonra geri almak zorunda kalan "çürüklere", kadınlara, sakatlara, yoksullara verilmiş, hatta zorla kabul ettirilmiştir. Yasamanın titizlikle uygulanması kazanç kaynağı haline gelmiştir.

Haçlı Seferi için gereken para, başlarda, Haçlılar'ın kendileri tarafından sağlanıyordu. Guibert de Nogent'ın betim-

lediği gibi, I. Haçlı Seferi sırasında, gitme arzusu o kadar büyüktü ki, Haçlılar, bütün mallarını satıyor ve böylece fiyatların korkunç derecede düşmesine yol açıyorlardı. Baronlar, para bulmak için topraklarını satıyor ya da kilise derneklerine rehin bırakıyorlardı. Birikmişlere varıncaya dek, bütün nakitleri seferber eden ve böylece dolaşımdaki para miktarını artıran I. Haçlı Seferi, büyük olasılıkla, aynı zamanda, bazı bölgelerde kilise mülklerinin artmasına da katkıda bulunmuştu. Bu durumda yine kilise ayrıcalıklarının genişlemesi söz konusudur: Feodal hukuka göre, derebeyi senyöre ait olması gerekirken, Haçlının, toprağını Kilise'ye rehin bırakmasına izin verilir. Ancak, satışlar sadece Kilise'nin işine yaramaz. Örneğin, 1101 yılında, Bourges Vikontu Eudes Arpin'in unvanını ve topraklarını, Kral I. Philippe'e sattığı, Capet Hanedanı'nın da böylece Loire'ın güneyine yerleştiği görülür.

Bu istisnai araçlara, XII. yüzyılda düzenli bir araç eklenir: senyör, Haçlı Seferi'ne çıkmak için sonunda vasallarından *yardım* (para yardımı) ister. Diğer üç *olgu*yla birlikte (senyörün fidyesi, oğlunun şövalyeliğe geçiş töreni, kızının çeyizi), Haçlı Seferi, parasal gelirlerin payının arttığı senyörlük hazinesinin zenginleşmesinin nedeni değilse de, bunun için iyi bir fırsattır. Aynı biçimde, krallar da, yardım toplarlar; 1166 yılından itibaren, sonra 1183 ve 1185 yıllarında, VII. Louis, sonra oğlu ve II. Henri, Kudüs'te Hıristiyanlığı savunmak için yarım kilo eşya karşılığında 1-2 dinar alırlar. Ancak, Haçlı Seferi için toplanan ilk vergi, 1188 yılında, Fransa'da ve İngiltere'de taşınır mallar ve gelirler üzerinden alınan *Salaheddin aşarı*dır. *Yardım*dan (1147 yılında, VII. Louis tarafından bazı vasallarından istenmiş olan yardım

gibi), Philippe Auguste'ün, Kutsal Topraklar'dan döndükten sonra da devam ettirmek isteyeceği vergiye geçilir.

Aynı biçimde, Kilise de, bağıştan vergiye geçer. Pek çok bakımdan ara sefer olan IV. Haçlı Seferi'nde, iki biçim aynı anda varolur: Neuilly Katolik Papazı Foulques, vaaz sırasında, Cîteaux keşişleri tarafından Kutsal Topraklar'a iletilecek bağışları toplarken, inançlıların Haçlı Seferi'ne yapacağı yardımlar için her bölge kilisesine için bir bağış kutusu konmasını isteyen III. Innocentius, o ana kadar ilk kez, bağımsız ve meşru papazlar sınıfını gelirlerinin kırkta biri (1199), kardinalleri ise onda biri oranında vergiye tabi tutar. *Decima* adı, artık, başından beri ruhban sınıfının düşmanlığıyla karşılaşan bu vergilerle birlikte anılır: Cîteaux keşişleri ve diğer tarikatlar, kendilerini bu vergilerden muaf tutturmayı başarır. Decima, XIII. yüzyılda yaygın bir uygulama haline gelir: Değişen oran ve süreler (1215 yılında, Fransa'da, üç yıllığına yirmide bir, beş yıllığına onda bir; 1225 yılında, İngiltere'de beş yıllığına on beşte bir, 1245 yılında yirmide bir, 1263 yılında yüzde bir, 1274 yılında altı yıllığına onda bir), mali işlerden sorumlu bir idarenin kurulmasına yol açar. Vergiler önceleri papalık temsilcilerinin denetimi altında, piskoposlar tarafından toplanmaktadır; bu temsilciler, daha sonra, genel tahsildarlar haline gelir, en sonunda da kendi tahsildarlarını atarlar. Papalık temsilcileri, aynı zamanda, başka kaynaklardan da yararlanmaya çalışırlar: miraslar, yeminin geri alınması, günahların belli oranda bağışlanmasını sağlayan hediyeler. Ruhban sınıfının vergilere olan düşmanlığı büyür: bunları toplamak için tehditler –kimi zaman laik güce başvuru– ya da X. Gregorius gibi, bir papanın yakarış-

ları gerekir; bununla birlikte, laikler, rahipleri, bu vergilerle zenginleşmekle suçlar:

Jakobenler ve Menular arasından
Vasiyetle aldıkları...
Ve büyük toplulukları olan,
Tanrı'nın ordusunu koruyan
Rahiplerden topladıkları
Dinarlara ne oldu?
Ama onlar bunları başka türlü kullanıyor
Ve Tanrı orada çıplak kalıyor.[2]

Aslında, bu şekilde toplanan paralar, genel olarak, Haçlı Seferi için kullanılır: 1215 yılında, yirmide bir oranında alınan vergi, Kutsal Topraklar'da, bunu Haçlılara dağıtmakla yükümlü olan papalık temsilcisine gönderilir. 1245 yılında, Fransa, Lorraine ile Bourgogne'dan yirmide bir, 1268 yılında onda bir oranında toplanan gelir vergisinin IX. Louis'ye verilmesi gibi, para, çoğu zaman, doğrudan Haçlı Seferi önderine teslim edilir. Ama, bazıları, bu paraları, kendi amaçları doğrultusunda kullanmayı başarır. Bizzat papalar, toplanmış olan paraları kimi zaman başka alanlara yöneltirler: Fransız ruhban sınıfının Albililer'e karşı Haçlı Seferi için ödemiş olduğu vergiden kalan para, IX. Gregorius tarafından, kısmen, II. Friedrich'e karşı açılan savaşı finanse etmek için kullanılmıştır. Böylece, papalık, gelir vergisini "siyasi Haçlı Seferlerine" ayırarak, kamuoyunda fonların hedefinden saptırılması fikrini uyandırmış değilse bile, doğrulamış ve Haçlı Seferleri'nin davasını o oranda zayıflatmıştır.

2) Rutebeuf, *Complainte de Constantinople.*

II. – Yolculuk: Yiyecek ihtiyacının karşılanması, paranın ve birliklerin taşınması

Uzak bir seferin ihtiyaçları, artan mali yükler getirir: İlk Haçlı Seferler'i, gerçekte, az güvenli, ama aynı zamanda, az da masraflı kara yolunu takip ediyordu; buna karşılık, XII. yüzyılın sonundan itibaren, çok daha pahalı bir yol olan deniz yolu tercih edildi. Hacıların o ana kadar kullanmış olduğu başlıca *kara yolu*, Tuna nehri boyunca Belgrat'a kadar iniyor ve Morava'yı takip ederek Niş'e çıkıyordu. Oradan Selanik'e gidiliyor, Trakya'ya kadar kıyı boyunca ilerleniyor ya da Rodop'un kuzeyinde kalıp, Sofya, Filibe ve Meriç üzerinden, iki yolun birleştiği Konstantinopolis'e ve Andrianopolis'e varılıyordu. Avrupa'nın güneyindeki Haçlılar da, Dyrrachium'u Selanik'e bağlayan Antikçağ'dan kalma Via Egnatia yoluyla, Balkanlar'ın içinden geçiyordu. İlk iki Haçlı Seferi'nin ve I. Friedrich'in orduları, böylece, imparatorun onlara bütün ihtiyaçlarını karşılayacak pazarlar sunmaya söz verdiği Bizans topraklarının içinden geçmişti. Söz verilmiş ve yerine getirilmemiş, ya da taşkınlıklar gerekçe gösterilerek vazgeçilmiş erzak ihtiyacını karşılama konusunda çıkan anlaşmazlıklar dışında, Haçlılar, kambiyo konusunda da sıkıntı çekiyorlardı. Batı paralarıyla gelen Haçlılar –Balkanlar'da, Haçlı ordularının geçtiği yollarda, gerçekten de, XI.-XII. yüzyıla ait Batı dinarlarıyla dolu küçük hazineler bulunur–, uygun olmayan fiyatlar öneriyor ve kimi zaman anlaşmalarla, makul bir kambiyo fiyatı saptamak zorunda kalınıyordu. Bizans donanması, boğazların diğer tarafındaki birlikleri taşımayı da güvence altına alıyordu. Küçük Asya'da, başlıca kara yolu, Dorylaion,

Amuriye (Amorion), Iconium hattını izleyerek Türk toprakları içinden geçiyordu; yiyecekleri yaklaşık yirmi gün taşımak gerekiyordu. Ancak, erzak, çoğu zaman yetersizdi, su bulunmuyordu, atlar ve yük hayvanları birbiri ardına ölüyordu. I. Haçlı Seferi ve I. Friedrich, kıtlıktan ve Türk saldırılarından ileri gelen büyük kayıplar pahasına, bu yolu izledi. II. Haçlı Seferi'nde, VII. Louis ve Otto von Freising, Bizans gemileri ve şehirlerinden hâlâ kısmen yiyecek yardımı alabildikleri, denize daha yakın ve daha dolaylı bir yol seçti, ancak Laodikeia ve Attaleia arasında, Türkler tarafından istila edilmiş dağlarda verilen kayıplar ve at eksikliği, VII. Louis'yi şövalyelerle birlikte Antiokheia'ya doğru yola çıkmak zorunda bıraktı.

Bir Haçlı Seferi'ni Kutsal Topraklar'a varamadan başarısızlığa uğratabilen bu güçlükler, XII. yüzyılın sonunda, deniz yolculuğunun birçok kişide uyandırdığı kaygıya rağmen, *deniz yolu*nun tercih edilmesine yol açtı. XI. yüzyılın sonunda, Kuzey Avrupalı hacılar ve Haçlılar, özellikle de İskandinavlar ve İngilizler, Kutsal Topraklar'a, gerektiğinde inip konakladıkları İber Yarımadası'nın etrafından dolaşarak, denizden gidiyorlardı: II. Haçlı Seferi'nin tek başarısı, İngiliz ve Flaman Haçlılar'dan oluşan bir donanmayla, Lizbon'un alınması olmuştu. XII. yüzyılın başında, İtalyan şehirlerine, önce Cenova, sonra Pisa ve Venedik'e ait donanmalar, Haçlılar'ın yiyecek ihtiyacını karşılamış, Filistin'in kıyı şehirlerinin alınmasına yardım etmiş, sonra da ilkbaharda ve sonbaharda olmak üzere yılda iki sefer halinde, hacıları, düzenli olarak, Kutsal Topraklar'a götürmüştü. Yüzyılın sonunda, bu donanmalar artık "genel seferlere" hizmet ediyordu: Anglonormanlar'a ve Bordeaux'ya ait gemiler, Aslan Yürekli Richard'a yetse

de, Philippe Auguste, 650 şövalye, 1.300 soylu süvari ve bir o kadar da atı taşımaya ve 5.850 gümüş mark (1,4 t), yani yaklaşık 1.800.000 dinar karşılığında sekiz ay boyunca onların yiyecek ihtiyacını karşılamaya söz veren Cenova'dan yardım istemek zorunda kalır. Venedik'te, Villehardouin tarafından imzalanmış olan anlaşma, atlarıyla birlikte 4.500 şövalye, 9.000 soylu süvari ve 20.000 yaya çavuşun taşınmasını ve at başına 4, adam başına 2 mark olmak üzere, toplam 85.000 mark (yaklaşık 20 gümüş t) karşılığında dokuz ay boyunca yiyecek ve araç gereç ihtiyacının karşılanmasını öngörür. Venedikliler, bu amaçla, içinde *dromonlar* (kürekli ve yelkenli savaş gemileri), *galealar* (kadırgalar), *nefler* ya da *navelerin* (yüzlerce yolcuyu taşıyabilen büyük yelkenli gemiler) bulunduğu bir donanma kurarlar. XIII. yüzyılda yapılan geçiş anlaşmalarının konusu, daha çok, belli sayıda geminin belli bir fiyata kiralanmasıyla ilgilidir: IX. Louis, 1246 yılında Cenova'dan on altı, Marsilya'dan yirmi gemi kiralar (1269 yılında da aynı biçimde). İlk durumda, donanma Cenovalı iki amiral, ikincisinde bir Fransız tarafından yönetilir ve anlaşma krala tam bir manevra serbestliği sağlar. Şu halde, önceki deneyimler, birliklerin taşınmasının organizasyonu ve özellikle genel seferlerin finansmanını yetkinleştirmiştir.

XII. yüzyıl da, gerçekten de, Haçlılar, yanlarında Batı parası getiriyor ve yol üstünde bunları güçlükle yerli paraya çeviriyorlardı XIII. yüzyılda, çoğunlukla askeri tarikatlar tarafından Doğu'ya hâlâ büyük meblağlar taşınıyor, tarikatlar, bu paraları, Haçlılar'ın emanet ettiği fonlarla birlikte muhafaza ediyorlardı. 1250 yılında, Joinville, Tapınak'ın hazinecisini, ordunun rehinden kurtarılması için gereken tutarın geri kala-

nını bu paralarla ödemeye zorlamak mecburiyetinde kaldı. Aynı Haçlı Seferi, banka işlemlerine de vesile olmuştu: IX. Louis'nin Kutsal Topraklar'da kaldığı dönemde, Cenovalılar, ona, 100.000 küsur kraliyet lirası borç vermişlerdi; kral da, bunu, daha sonra, Paris'teki hazinesinden havaleyle ödemişti. Cenova'ya gönderilen havaleler, Piacenza'ya ait bir şirkete teslim ediliyor, bu şirket de Champagne fuarlarındaki temsilcileri aracılığıyla, Paris'te bunları tahsil ediyordu. Piacenzalılar makbuz karşılığında Cenovalılar'a hemen paralarını ödüyorlardı: Bu, bilinen ilk avans örneğiydi. Kambiyoya, borç paranın getirdiği kâr ekleniyordu; Cenovalılar'ın bu işlemlerden yaklaşık yüzde 20 kâr ettiği söylenebilirdi. Daha önce de, II. Haçlı Seferi'nde, Tapınak, Suriye'de bulunan VII. Louis'ye borç vermiş ve bu, daha sonra, Paris'te ona geri ödenmişti; XII. yüzyılın ortasında, "hacılar" da, Tapınak'ın Kutsal Topraklar'da kendilerine verdiği paraları Avrupa'da bankaya yatırıyordu. Askeri tarikatın denizin iki yakasındaki zenginliği, paraların ayni transferini önlemesine izin veriyordu. Şu halde, Haçlı Seferleri, banka işlemlerinin gelişiminde, kuşkusuz, önemli bir rol oynamış ve özellikle, uluslararası ödemeler yönetmeliğinde takas kullanımını, ilk kez, büyük ölçüde yaygınlaştırmıştı.

III. – Haçlı Seferleri'nin askeri örgütlenmesi (sayısal büyüklüklerine göre birlikler, komutanlık, strateji, taktik)

Büyük Haçlı senyörleri tarafından götürülmüş birkaç yüz adamdan oluşan küçük birlikleri, on binlerce şövalyeyi

ve piyadeyi bir araya getiren daha büyük seferlerle kıyaslayamayız. I. Haçlı Seferi vakanüvislerinin çalışması, Konstantinopolis'e ulaşan birliklerin 100.000 savaşçı (çavuş ya da piyade) ve 15.000 sivile eşlik eden 12.000 şövalyeden, Kudüs'e ulaştıklarında üçte iki oranında azalmış, büyük bir birlikten oluştuğunu düşündürmektedir. Daha sonra, birliklerin taşınması için imzalanmış olan anlaşmalar, hizmete alınmış askerlerin sayısı hakkında daha iyi bilgi verirler. Philippe Auguste, 650 şövalye ve 1.300 soylu süvari götürür, Richard da aynı biçimde. 1248 yılında, IX. Louis'nin Haçlı Seferi'nde yaklaşık 15.000 kişi vardır ve bunların 2.500'ü şövalyedir. En büyük Haçlı Seferleri, ender olarak, on binin üstünde savaşçı içerir. İlk iki Haçlı Seferi'nin bıraktığı "sayısız kalabalık" izlenimi, savaşçılara ayak bağı olan, ilerlemelerini geciktiren ya da taşkınlıklarıyla onları tehlikeye atan sivillerin (Ribaud'lar ya da Tafurlar gibi düzensiz, yoksul, silahsız ya da donanımsız hacılar) oranının büyüklüğünden kaynaklanır.

II. Haçlı Seferi'nden sonra, otoriteler, bu sivillerin sefere çıkmasını engellemeye çalışırlar. XIII. yüzyılda, Haçlı Seferleri, büyük oranda, tanrısal esinli –"soylu adamlar"dan Robert de Clari gibi "yoksul şövalyelere", her sınıftan şövalyeler– ya da profesyonel askerlerden, yaya ya da atlı çavuşlar, kundaklı yaylarla donatılmış okçular ve diğer paralı piyadelerden oluşmuştur. Halktan kimseler, Haçlı Seferi'ne, artık ancak paralı askerlik yoluyla katılabilirler; XIII.-XIV. yüzyıldaki "halk" seferleri, 1212 yılında, Fransa'daki ve Almanya'daki *Çocuk Haçlı Seferleri* gibi, 1250 ve 1320 yıllarında ortaya çıkan Fransız köylü birlikleri gibi ve Kutsal Topraklar'ı kurtarmaktan çok, İsa'yla birlikte yaşayıp onunla birlik-

te ölmek isteyen güçsüz ve silahsız kitleleri "Tanrı'ya" götüren diğer "coşkular" gibi "ilkel" ve denetimsiz hareketlerdir.

Haçlı Seferi ordusu, özgün bir yapıya sahip değildir. Savaşa kadar bireyselliklerini koruyan bir senyörlük, prenslik ya da belli bir monarşiden gelmiş askerleri bir araya getiren feodal bir ordu olarak kalır hep.[3] Hatta, XIII. yüzyılda, olaylarla birlikte açığa çıkmak için bu tarihi beklememiş olan bir karşıtlığın sembolü olarak, bir papalık temsilcisinin uyruğa göre değişen renklerde haçlar önerdiği görülür. Hükümdarların katılmasıyla körüklenen kavgalar nedeniyle, 1149 yılında Fransızlar'la Almanlar, 1190 yılında ise Fransızlar'la İngilizler şimdiden ayrılmış, Zara'da Fransızlar'la Venedikliler karşı karşıya gelmiş ve V. Haçlı Seferi'nde, birbirine girmiş olan farklı uyruklu askerler Dimyat'ta ayrı karargahlarda konaklamak zorunda kalmışlardır. Haçlı krallar ya da imparatorlar, kendilerini bağımsız orduların komutanları gibi görmekte, ancak, özel bir anlaşma ortak operasyonlara izin vermektedir. I. Haçlı Seferi'nde, ordunun yönetimi baronlar konseyine aittir. Bu konsey, manevi otoritesi, papanın kendisine vermiş olduğu ruhani yetkileri aşan Papalık Temsilcisi Adhémar de Monteil'in ölümünden sonra özellikle, Bohémond ve Raimond de Saint-Gilles'in karşıt görüşlerini uzlaştırmayı güçlükle başarır. Baronlar konseyi, IV. Haçlı Seferi'nde olduğu gibi, seçilmiş bir komutan söz konusu olduğunda bile, karar mekanizmasının merkezi olarak kalır; IX. Louis, daha sonra, sadece, küçük bir azınlığın öğüdünü dinlemek zorunda kalsa da (1250 yılında, Joinville

3) Bkz. Harita 4, s. 58.

ve Hayfa kontu ona "kalmasını öğütlediği"nde örneğin), konseyinin görüşlerini alır. V. Haçlı Seferi'nde, birlikleri birbirini izleyen bütün ülkelerin Haçlı temsilcilerinden oluşmuş olan konsey, önce, Kudüs kralının otoritesini tanır; daha sonra, papalık temsilcisi Pelagius ona karşı Kilise'nin tam yetkisini ileri sürer. Uzlaşmaz tavrı, haklı olarak Haçlı Seferleri'nin başarısızlığının sorumlusu olarak görülmesine yol açar. Gerçekte, seferlere eşlik eden genel olarak iki papalık temsilcisi, ruhani görevlerinin sınırını hiç bu kadar aşmamış ve Haçlı Seferleri'nin yönetimi laiklerin işi olarak kalmıştır.

Haçlı Seferleri'nin *askeri amaçları*, başta, hayli basitti: "Yoksul hacılar" tarafından cesaretlendirilmiş, hatta zorlanmış olan I. Haçlı Seferi'nin baronları, Antiokheia'yla iletişimlerini güvence altına alma kaygısı duymadan, ne pahasına olursa olsun Kudüs'e yürümüş olmalıdır. O dönemde, geçmelerine izin veren Arap emirlerin iyi niyeti, ve özellikle, İtalyan gemilerinin getirdiği yardımlar sayesinde ilerleyebiliyor ve yiyecek ihtiyaçlarını giderebiliyorlardı. Ancak, Kudüs'ün fethinden sonra, adamları orada tutmak zorlaştı; hac ziyaretini tamamlamış olan Haçlılar, yeminlerini yerine getirdiklerini düşünüyorlardı. XII. yüzyılın başında, bir yıl boyunca Kutsal Topraklar'ın hizmetinde kalacak olanlara günahlarının bağışlanmasıyla ilgili özel bir ayrıcalık tanımak gerekiyordu.

Haçlılar, genelde, Kudüs kralına ya da diğer hükümdarlara itaat ederler: Norveç kralı Sigurd, Sidon'un alınmasına böyle yardım etmiştir. II. Haçlı Seferi'nin hükümdarlarıyla işbirliği yapmak daha zordur: Antiokheia prensinin istediği gibi, Halep'e saldırmak yerine, Haçlılar, kentin muhtemelen

bir Haçlı'ya ya da Suriyeli bir barona verilmesi konusunda yeni anlaşmazlıkların çıktığı Şam'a yürürler. XIII. yüzyılda, Doğu'da hüküm süren siyasi koşullar daha iyi bilindiği için, Haçlı Seferleri, artık, basit birer silahlı hac yolculuğu değil, amaçları önceden kararlaştırılmış askeri seferlerdir. 1201 yılında, Haçlılar ve Venedikliler, "Babiloine'e* (Mısır) gidilmesi, çünkü Türkler'in, Babiloine'de, başka bir yere kıyasla daha iyi ortadan kaldırılabileceği" konusunda anlaşırlar. Gerçekten de, Dimyat'ı alan Haçlılar'ın, karşılığında, Kudüs'ü geri vermeyi önerdikleri görülür; bu sağlam strateji, Kahire'nin çok güç fethiyle ilgili müzakere yarım bırakıldığı için başarısız olur. XIII. yüzyılda elde edilmiş başlıca sonuçlar, gerçekte, 1229 yılında, II. Friedrich'in, 1241 yılında, Cornwall'lı Richard'ın müzakerelerine bağlıdır: Filistin'e yapılan Haçlı Seferi, o dönemde, bir diplomasinin hizmetinde, bir cayma aracıdır. Daha sonra, yüzyılın sonundaki Haçlı Seferleri projelerinde, Moğol ittifakı büyük bir rol oynar; pek çok Moğol elçisi (1267-1338 yılları arasında), boş yere de olsa, Memlûkler'e karşı ortak kampanyalar düzenlemeye çalışır.

Papalar, III. Innocentius'tan itibaren, "Sarazenler'in gelenekleri ve güçleri" hakkında bilgi ve Haçlı Seferi için belli tavsiyeler isterler; pek çok raporda, Mısır'ın üstesinden kolaylıkla gelebilecek ve onu bir ambargoya tabi tutacak Hıristiyan dünyasının denizlerdeki üstünlüğü üzerinde durulur. XIV. yüzyılda, pek çok Haçlı Seferi, Memlûkler ya da Küçük Asya'daki Türkmen emirlikleri üzerindeki bu üstünlüğü kullanmış ve kanıtlamıştır (Aydın Emirliği, Smyrna'yı

* Ortaçağ'da, Mısır'ın başkenti Kahire'nin adı. (ç.n.)

böyle kaybeder; Hospitalier Şövalyeleri 1344 yılından 1402 yılına kadar burayı ellerinde tutacaklardır). Ne ki, bu deniz stratejisi, sadece kısmen, Batı'nın ekonomik çıkarlarını savunmaya yardımcı olduğu ender durumlarda uygulanmıştır.

Doğu'da, Haçlı orduları, Batı *taktiğini* uyarlamak zorunda kaldıkları yeni sorunlar ve düşmanlarla karşılaşır. Yolda sıkça saldırıya uğramış olan Haçlılar, I. Haçlı Seferi'nden itibaren, kendilerine, kanatları koruyup silahsız hacıları ortada topladıkları bir yürüyüş düzeni belirlerler; bu düz sıra şeklinden, bir anda, saldırganların üstüne başarıyla saldırmaya uygun (Arsûf zaferi buna en iyi örnektir, bkz. harita 4), savaş düzeninde sıralanmış "merdiven" biçimine geçmeyi öğrenmişlerdir.

Ağır zırhlarla ve mızraklarla donatılmış Frank süvari birliğinin saldırısı, yine zırhlı, ama daha hafif silahlarla donatılmış süvarilerden oluşmuş Mısır ve Arap birliklere uygulanan ve, çoğu zaman, önemli sonuçları olan bir taktiğin temel öğesi olarak kalır. Buna karşılık, XII. yüzyılın ortasından itibaren, Haçlılar'a karşı birliklerin çoğunluğunu oluşturan Türkler, daha çok, düşmanlarına saldıran ve yalandan bir kaçış taktiğiyle onları uzaklara sürüklemeye çalışan çok çevik, atlı okçulardır. Mansure Savaşı'ndaki Artois Kontu Robert gibi, başarıdan çok kahramanlığa düşkün olan Batılı Haçlılar bu tuzağa düşerler. Filistin Frankları'nın orduları, kısa süre sonra, Bizanslılar gibi, hafif bir süvari birliğini, Bizans'ta Türk kökenli, Haçlı Krallıkları'nda Suriye ya da Batı kökenli paralı askerlerden oluşan Türk menşeilileri kullanarak, bu savaşa kendini uyarlar. Son olarak, özellikle III. Haçlı Seferi'nden sonra, şövalyelere, kalabalık bir piyade sınıfı –"yayalar" genel olarak atlılardan iki kat fazladır–

ve onları koruyan, kimi zaman da, Mansure'de olduğu gibi zafer kazanan okçular eşlik eder. Haçlılar'ın askeri çarpışması, bazı batı tekniklerinin (özellikle kuşatma araçları) ve teknisyenlerin (paralı Frank okçular ya da şövalyeler) Doğu'ya ihracına muhtemelen yardımcı olmuşsa da, iki tarafın geleneksel yöntemlerini değiştirmemiş ya da çok az değiştirmiştir.

IV. – Askeri gereksinimlerin Haçlı Devletleri'nin siyasi yapıları üzerindeki etkisi (feodal rejim, Kutsal Topraklar'ın askeri tarikatlar tarafından savunulması)

I. Haçlı Seferi, Kutsal Topraklar'da, ayakta kalmaları ya da yeniden fethedilmeleri XIV. yüzyıla kadar çoğu Haçlı Seferleri'nin amacı olmuş, birkaç devletin kurulmasına yol açmıştı. Bu durumun, söz konusu devletlerin *siyasi* yapıları üzerinde bir etkisi olmuş muydu? Eskiden buna inanılıyor ve *Kudüs Yasaları*[4] aracılığıyla değerlendirildiğinde, Kudüs Krallığı'nda, hatta daha da genişletirsek, diğer prensliklerde, fethedilmiş toprağın *tabula rasa*'sı üzerine kurulmuş ve egemenliğin basit *primus inter pares*tan, yani *kral*dan çok, soylu sınıfa ait olduğu, kusursuz bir feodal devlet görülüyordu. Vasalları tarafından değil de, Haçlı baronlar tarafından Kudüs'ü koruması için seçilmiş ve *Kutsal Kabrin Koruyucusu*

4) Kralın ve saray erkânının kararlarının, daha sonra, en önemlisi (*Le livre de Jean d'Ibelin*, 1265) gerçeğin yansımasından çok, soylu sınıfın haklarının bir kuramı olan XIII. yüzyıla ait pek çok eseri bir araya getiren kurallar bütününün sıralanması.

unvanını almış olan Godefroi de Bouillon, imparatorluk toprakları içinde, Kilise ve mallarını korumakla görevlendirilmişti. Pisa Başpiskoposu, Kudüs Latin Patriği Daimberto, buradan yola çıkarak Kudüs'te Kilise'ye bağlı bir senyörlük kurmak istedi. Ancak, 1100 yılında Beytüllahim'de Kudüs krallık tacını giymiş olan I. Baudouin, bu istekleri reddederek monarşiyi kurdu. Kutsal Kabir rahipleri tarafından sunulan listeden seçtikleri patriklerden bağımsız olan Kudüs kralları, Batı'dan farklı olarak, kız çocuklarını da hesaba katarak büyük evlat hakkını uyguluyor ve tacı miras yoluyla birbirine aktarıyordu.[5]

Aynı kalıtsal hak, Foulques ya da III. Baudouin gibi Kudüs krallarının belli bir otorite kurmaya ve kimi zaman naiplik yapmaya çalıştığı diğer Haçlı devletlerinde güçlükle uygulanmıştır, ama Kudüs kralı, diğer bağımsız prensler üzerinde kuramsal bir egemenliğe sahip değildir. Bu prenslerin erki, Haçlılar tarafından kurulmuş ve onların karşılıklı geleneklerinden etkilenmiş olan devletlere göre değişir: Normanlar tarafından işgal edilmiş Güney İtalya'da olduğu gibi, Antiokheia'da da, feodal rejim, daha merkezi ve vasallar daha az özerktir. Edessa'da ve Trablusşam'da ise, iktidarlar ve kontluk arazisi pek önemli değildir.

Kudüs kralları, XII. yüzyılda, dört baronluğa (Kudüs, Nablus, Akkâ ve Sur) ve bu derebeylik toprakları içindeki pek çok köye sahiptir. Zenginlik kaynaklarının çoğunu *ticaret vergileri*nden elde ederler: satış (pazarlarda –fonduk*– "yer vergisi") ve geçiş vergileri (Mısır'dan ya da Arabis-

5) Bkz. soyağacı tablosu, s. 78.
* Arap ülkelerinde, pazarın kurulduğu yer (ç.n.)

tan'dan gelip, Maverai Ürdün toprakları üzerinden Suriye'ye giden kervanlardan alınan, yirmi dörtte bir oranındaki *ad valorem* –bir malın değeri üzerinden hesaplanan– vergi), ithalat ve ihracat vergileri (limana giriş çıkışı engelleyen "zincir" Akkâ gümrüğüne adını verir). Ayrıca, endüstriyel tekellerin (kumaş boyacılığı, sepicilik, sabunculuk...) gelirine ve para basma hakkına da sahiptirler; üstünde Arapça yazıların bulunduğu altın paraları ("Sarazenler'e ait Bizans sikkeleri") –ve Batı tarzı gümüş dinarları– basma hakkı, Batı'dan farklı olarak, o dönemde krala aittir.[6]

Bu kaynaklar, kralın, bir senyörlük içinde Haçlı Devletleri'nin en özgün yapılarını oluşturan *Bizans sikkesi* ya da *soudée* (bir şövalye için yılda 500 Bizans sikkesi) *halinde fiefleri*, kimi zaman toprak halinde fieflerden daha fazla vermesine olanak tanır. Gerçekten de, Haçlılar, Doğu'da, Batı'dakinden çok daha gelişmiş bir para ekonomisiyle karşılaşmışlardır. Bu da, Latin Devletler'in büyük dolaylı vergilerle, gelir-fieflerle ve altın paranın basılmasıyla Batı'dan çok daha önce tanışmış olmasını açıklar.

Şu halde, bu konuda, Haçlılar'ın gelişinden *önceki yapıların etkisi* ortadadır. Kuşkusuz, Haçlılar Doğu'ya özellikle XI. yüzyıl Avrupa'sında gördükleri örgütlenmeyi, örneğin yetkileri, Batı'daki gibi değişmeyip, olduğu gibi kalan yüksek kraliyet görevlilerinin basit yönetimini getirmiştir. Ama aynı zamanda Doğu Bizans'tan da etkilenmişlerdir: Antiokheia'da, şehri (thema'yı değil) bir *dük*, polisi bir yargıç yönetir. Kudüs'te, bazı idari, özellikle de mali organlar Müslüman kö-

6) XIII. yüzyılda, kralın iktidarının zayıflamasıyla birlikte, dinarları basma hakkını senyörler alacaktır.

kenlidir: örneğin *Secrète* (Yun. *sékrèton*, mali büro) gerçekte *divan*a karşılık gelir ve hem hazine, hem muhasebe bürosu, hem de bağış belgelerinin, kadastro kayıtlarının ve tahvilleriyle birlikte fief listesinin saklandığı arşiv olarak hizmet görür.

Bazı adli kurumlar, yerel alışkanlıklara saygı gösterir: *Reis*in (köy başkanı) yönettiği mahkeme, yerlileri ilgilendiren küçük davalara bakabilir; *Fonde* mahkemesi, ticari davalara ya da Suriyeliler'i ilgilendiren davalara bakan karma bir mahkemedir. Buna karşılık, denizle ilgili davalara bakan *Zincir* mahkemesi, Burjuva mahkemesi ve dahası, soyluların davalarına bakma yetkisi olan tek mahkeme ya da Yüce Divan, yalnızca Franklardan oluşmaktadır. Doğu etkileri, şu halde, hayli sınırlıdır ve sadece *askeri gereksinimler*, Kutsal Topraklar'daki devletlerin *feodal* yapısına orijinal özelliklerini vermektedir.

Adam kıtlığı, bu devletlerin tarihini etkilemiştir: Gerçekten de, Haçlılar'ın çoğu, yeminlerini yerine getirir getirmez Avrupa'ya geri dönmektedir. Sadece, Bohémond, Bourglu Baudouin, Renaud de Châtillon, Lusignan ailesi ve daha da belirsiz soyları olan "denizaşırı sülaleler"in (kesin kökenleri bilinmeyen (İtalyan ya da İtalyalı Norman) Ibelin'ler örneğin) kurucuları gibi, şansını denemek isteyen küçük şövalyeler ya da soylu çocukları, Kutsal Topraklar'a gelmekte ya da orada kalmaktadır. XII. yüzyılın başında, I. Baudouin, atı olan her çavuşa şövalyelik unvanı bile verir. Çoğu, XII. yüzyılda göç eden bütün bu adamlar için, Haçlı Seferi ve Kutsal Topraklar'a yerleşmek, apaçık bir toplumsal terfiyi temsil eder. Ancak, Kutsal Topraklar'ın savunulması, Batı'dakinden çok daha ağır bir hizmet gerektirir; 15 ile 60 yaş arasındaki her vasal, kral her istediğinde silahlarını kuşanıp gel-

mek ve zaman ya da mekân kısıtlaması olmaksızın ona hizmet etmek zorundadır. Buna karşılık, Doğu'daki at kıtlığı, XII. yüzyıldan itibaren (Avrupa'dan daha önce) *geri dönüş* hareketine yol açar ve kral, sefer sırasında kaybedilmiş atların bedelini geri öder. Hizmetin ne pahasına olursa olsun sürdürülebilmesi için, özellikle katı kurallarla, fief borçları ve devredilme koşulları belirlenir (kralın hain, kaçak ya da dönek bir vasalı mirastan yoksun bırakmasına izin veren *Yıl ve Gün Kongresi, Kral (II. ya da III.) Baudouin'in Kurumu*; dul kadının, kralın onayıyla yeniden evlenme zorunluluğu; hizmetin hedef aldığı fiefin merkezinin, yani *caballaria*nın bölünmesinin yasaklanması, fiefin dini kurumlar yararına devredilmesini yasaklayan erken mevzuat). XII. yüzyılda, Kudüs'te ve Antiokheia'da, her birinde yaklaşık 500 şövalye ve 5.000 çavuş bulunur ve bunlara bazen paralı askerler de eklenir. Ancak, savunma, özellikle, yüzyılın sonunda vergi toplamak için uyruklarının rızasını alan krala aittir.

XIII. yüzyılda, yoksullaşmış ve dahası, çoğunlukla, yabancı olmayan bir hükümdar (II. Friedrich, Anjoulu Carlo ve sık sık "Kudüs krallığının senyörleri" olan Kıbrıs kralları) tarafından yönetilen krallık, idari işlevini kaybetmiş, toprakları giderek azalan soylular da, kıyı şehirlerine ya da Kıbrıs'a sığınmışlardır. Yüzyılın ikinci yarısında, siyasi savaşlarla meşgul olan bu soylu sınıfın Kutsal Topraklar'ın savunulmasındaki rolü çok küçüktür; dolayısıyla Batılı hükümdarlar tarafından tutulmuş askerlere (Geoffroi de Sergines yönetiminde, 1254 yılından 1291 yılına kadar Suriye'de kalan Fransızlar, İngilizler ve papa tarafından gönderilmiş askerler) ya da askeri tarikatlara güvenmek gerekecektir. XII. yüzyılda,

Suriye'deki Frank prenslikleri, askeri rolleri nedeniyle Haçlı Devletleri adını gerçekten hak etmişlerse de, XIII. yüzyılda inisiyatif, Batı'dan gelen yardımlara ve bu sürekli Haçlı rolünde onların yerini alan askeri tarikatlara aittir.

Askeri tarikatlar, XII. yüzyılın başında, hâlâ, pek tekin olmayan Hayfa-Kudüs yolu üzerindeki hacıları koruma ihtiyacından doğmuştur. 1050 yılından beri, Kudüs'te, Saint-Jean düşkünlerevinde "yoksullara hizmet eden" tarikat, başkan Raimond du Puy (1120-1154) yönetiminde, yavaş yavaş, askeri bir nitelik kazanır, ancak başlangıçtaki hayır işlerini yapmaya ve *Hospitalier* adını taşımaya devam eder. *Tapınak* Şövalyeleri'yse, başlangıçta hacıları koruyan (1118) ve sarayın, Tapınak'ın bulunduğu yerdeki bir bölümüne yerleştirilmiş olan –adları buradan gelir– Champagne Şövalyeleri'nden oluşmuş küçük bir grupken, 1128 yılında, Aziz Bernard'ın hakkında övgüler düzeceği (*De laude novae militae*) "İsa'nın Askerleri"ni meydana getiren bir disipline erişir. Bu iki tarikat, hiyerarşileriyle, diğer dini tarikatlardan ayrılır: Papazlar, salt şövalye sınıfı içinden seçilmiş şövalyeler ve özgür adamlar arasından seçilmiş çavuşlar, yüksek rütbeli subayların eşlik ettiği bir genel başkanın emri altında toplanır. 1130 yılından itibaren, tarikatların nüfusu ve gücü önemli ölçüde artar: Sadece papanın otoritesini tanıyan bu tarikatlara, Doğu'da ve Batı'da pek çok bağış yapılır. Manastır ya da "dil" (taşra ağızları) grupları halinde kümelenmiş evlerde (şövalye konutları), mülki yönetimin yanı sıra, Kutsal Topraklar'a yardım için para ve adam toplanır. Denizin şu ya da bu tarafında mülkleri olan tarikatlar, XII. yüzyıldan itibaren, paranın ayni transferi (örneğin II. Henry

Plantagenet tarafından krallığın savunulması için devredilmiş paralar için –1182) ya da takas uygulamasını gerçekleştiren Haçlı bankacıları rolünü oynar (Bkz. IV. bölüm, II. madde). Batı, onlara bir hareket alanı da sağlar: Kutsal Topraklar'a gitmeden önce, İspanya'da, murabıtların *ribatlarını* (din uğruna savaşan gönüllü savaşçıların, *gazilerin* yaşadığı kaleler) andıran şatoları korurlar. Almanya'da, Yalın Kılıçlı Şövalyeler ve özellikle, Hospitalier modeline göre örgütlenmiş, III. Haçlı Seferi'nden itibaren Hohenstaufen Hanedanı tarafından desteklenmiş Töton Şövalyeleri, XIII. yüzyılda Kutsal Topraklar'ı yavaş yavaş terk eder ve Baltık denizi kıyısındaki pagan halkları, Prusyalılar'ı ve Litvanyalılar'ı Hıristiyanlaştırıp, fethedilmiş topraklarda inançlı ve savaşçı bir Devlet kurmak için bir dizi Haçlı Seferi düzenlerler.

Kutsal Topraklar'da, bu tarikatlar, XII. yüzyılda, beş yüz şövalyeyle bir o kadar Türkopol'den oluşan ve her an savaşa girmeye hazır bir ordu sağlayabiliyor ve özellikle *kalelerin* korunması, bakımı ya da yapımında giderek artan bir rol oynuyorlardı. XII. yüzyılın ilk yarısında, eski Bizans tarzı yapılar (etkin bir savunmanın temeli olan kulelerle desteklenmiş kare biçimli duvarlar) taklit ediliyor ya da onlardan yararlanılıyordu. 1160 yılından itibaren, tarikatlar, şimdiden, Kudüs Krallığı'ndaki müstahkem bölgelerin üçte birine ve Kuzey Suriye'de de, Saone, Antiokheia'nın kuzeyindeki Bagras, Sefita ve Humus ile Trablusşam arasındaki yolu denetleyen Şövalyeler Kerak'ı gibi kilit konumlara sahipti. O dönemde yapılmış ya da güçlendirilmiş olan kaleler, uzun süren kuşatmalara direnmeye izin verecek biçimde daha iyi tasarlanmıştı: araziyi daha iyi kullanan, yuvarlak kule-

lerle desteklenmiş, Margat ve Şövalyeler Kerak'ının en iyi örneklerini verdiği ileri istihkâm yapılarıyla korunmuş surlar. Bunlar, Haçlı Seferi dönüşünde Aslan Yürekli Richard tarafından yapılmış Château-Gaillard gibi bazı Batı yapılarını da büyük olasılıkla etkilemişti.

XIII. yüzyılda, tarikatlar, iç bölgelerdeki müstahkem mevkilerin çoğunu kaybeder, ama yoksullaşan sahiplerinden satın alınmış kentlerde yeni senyörlükler kurup (Margat ve Sidon örneğin) Haçlılar tarafından yapılmış kaleleri korumayı üstlenirler: Château-Pèlerin (1217) Tapınak Şövalyeleri'ne, Montfort (1228) Töton Şövalyeleri'ne bırakılır. Anlaşmazlıkları, özel politikaları ve zenginlikleri (özellikle Tapınak Şövalyeleri söz konusu olduğunda) kızgınlığa yol açan "Devlet içinde Devlet" haline gelse de, tarikatlar, bir ordu ve bir donanmayı sürekli olarak Kutsal Topraklar'ın hizmetine sunabilen tek etkili yapıyı oluşturmuştur.

V. – Haçlı Devletleri'nin "koloni" rejimi

Haçlı Devletleri'ne atfedilmiş "Frank kolonisi" terimi sizi yanıltmasın: *Frank nüfusu* (en azından XII. yüzyılda çoğunluğu Fransızlar'dan oluşan) hiçbir zaman, doruğa ulaştığında bile yüz bin kişiyi aşmamıştır. Söz konusu olan, dörtte üçü şehirde oturan (XIII. yüzyılda, Sur nüfusu 25.000-30.000 arasındayken, köyünde ancak 10.000 kişi vardır) sınırlı bir göçmen topluluğudur. XII. yüzyılın başında, insan kıtlığı öyle bir boyuttadır ki, I. Baudouin, Kudüs'ü şeneltmek için Maverai Ürdün'deki Hıristiyanlar'ı getirtmiştir. Hospitalier

Şövalyeleri'nin, 1168 yılında, Fransa'nın güneyinden gelen ve her biri *burjuvazi fiefi* olarak bir parça toprak alan 32 aileyi yerleştirdiği Bethgibelin gibi ya da Kutsal Kabir rahiplerinin, 1156 yılında, 90'ın üstünde kentsoylusu olan Grande Mahomerie tarzındaki 21 vakfı gibi, bazı "Frank şehirleri"ne yerleşmiş kırsal Latin nüfusunun[7] büyüklüğünü tahmin etmek zordur. Foucher de Chartres'ın ünlü metni kısmen bu göçmen topluluklarıyla ilgilidir:

"Aramızdan bazıları, bu ülkede, şimdiden, evlere ve hizmetkârlara sahiptir... Eskiden yabancı olan kişi, şimdi yerlidir; hacı, buranın sakini olmuştur... Kendi ülkelerinde yoksul olanları, Tanrı burada zengin kılmıştır..."

Arkeolojik kazılar, Kudüs'ün kuzeyine kurulmuş bu köylerin bazılarını gün ışığına çıkarmıştır. Batı'ya ait *villeneuves*'in (*yeni kentler*) tipik özelliği olan lineer planları, ayrıca 1120-1160 yıllarının nispi güvenliğini de yansıtmaktadır.

Kırsal nüfusun çoğunluğu Hıristiyan ya da Müslüman Suriyeliler'den oluşmuştur. Müslümanlar, Latin Hıristiyanlar'ın ödediği *dime*leri değil, bir Bizans sikkesinden ibaret olan kişisel bir vergi öder. Bütün köylüler, senyöre, ürünlerinden belli bir yüzdelik vermek zorundadır; bu oran, ürünün niteliğine ve toprağın kalitesine göre değişir (çeyrekle yarım arası) ve buna *terrage* (ekin vergisi) adı verilir. Ayrıca, yılda üç kez ayni bağış (*exenia*) yapmaları gerekir. Müslüman toprak sahiplerini bertaraf eden Haçlılar, yönetici sınıfı yoksullaştırmış, ama bu efendi değişimine kayıtsız kalmış gibi görünen köylünün statüsünü değiştirmemiştir. Franklar, tarım işlet-

7) J. Prawer, Kudüs Krallığı'ndaki Frank topluluklarının sayısını, toplam 1.200 üzerinden, 60 olarak hesaplar.

mesini de değiştirmemiştir: Köyün ekime elverişli toprakları, yine, vergi birimlerine (*charruées*) bölünmüştür; Batı'nın ünlü senyörlük rezervi, burada, işçi eksikliğinden dolayı neredeyse yoktur ve Bizans geleneğine göre, ayni vergilerden elde edilen gelirin taşınmasında ya da kamu yararını ilgilendiren işlerde, özellikle, az bulunan angarya işçileri kullanılır. Geleneksel tarımlar ve yöntemler korunur; Franklar, sadece bağcılığı, kıyı bölgelerinde de, zeytin, şekerkamışı ve ihracata yönelik diğer ticari ürünlerin tarımını desteklemişlerdir.

Haçlı Seferleri, *Levant ticareti* için gerçekten de yeni bir yol açmıştır, ama yine de, XII. yüzyıldan itibaren Yakındoğu'nun gelişmesini bu seferlere atfetmek mümkün değildir. Daha önceleri, özellikle, Bizans ve İskenderiye ile ticari ilişkileri olan İtalyan limanlarında, Haçlı yerleşimleriyle birlikte alışverişlerin arttığı görülür: Haçlılar, bu limanlar aracılığıyla, XII. yüzyılın sonunda giderek daha fazla yiyecek (Kıbrıs, Sicilya ya da daha da uzaklardan), araç gereç (Avrupa'dan silah, Lübnan'dan ve Kilikya'dan kereste) ve yünlü kumaş (Champagne'dan ya da Flandre'dan) ithal ederler. Bunun karşılığında da, Latin Devletleri, Sur'dan sabun, şeker ve yağ ile İtalyanlar'ın daha sonra tekniğini de alacakları yerel sanayi (ipekçilik, camcılık) ürünleri, Suriye'nin iç bölgelerinden lüks eşya (Bağdat'tan brokarlar, Şam'dan kumaşlar (damasko), Musul'dan hafif pamuklular (muslin)... ve Uzakdoğu'dan baharat ihraç ederler. Ancak, baharat daha çok, Moğollar zamanında birleştirilmiş olan Orta Asya'nın içinden geçtikten sonra, İskenderiye (Kızıldeniz'den geçmek, Şam, Halep ve Latin limanlarına çıkan kervan yollarından daha ucuzdur), Konstantinopolis ve XIII. yüzyılda Trabzon ya da Lajazzo yolunu izler.

Asya yollarını, Hıristiyan ticaretine, Haçlı Seferleri açmamıştır: Venedik, XI. yüzyılın sonunda Bizans İmparatorluğu'na şimdiden yerleşmiş durumdadır; İtalyan kentleri, Haçlı Seferleri'nin başlamasını ticari nedenlerle desteklememiştir; Haçlılar, tam tersine, çoğu zaman, onların Mısır'la olan ilişkilerine zarar vermiştir.[8] Ancak, Haçlı yerleşimlerinin varlığı ve Kutsal Topraklar'a sürekli bir yolcu akını, kârlı bir iş alanı yaratmıştır: Hacıların ya da orduların taşınması,[9] Pisa, Cenova ya da Marsilya donanmalarının gelişmesine yol açmış ve tüccarlara Doğu'dan ürün satın almalarını sağlayacak büyük paralar kazandırmıştır. Şu halde, Haçlı Seferleri, Batı'nın Suriye'yle olan ve eskiden Akdeniz ticaretinde ikincil bir yer tutan alışverişlerinin payını artırmıştır. Bununla birlikte, Hıristiyan yerleşimlerinin sonunun, Doğu'yla Batı arasındaki ticaret üzerinde bir etkisi olmamış ve bu ticaret, diğer kentlere yönelmiştir. İtalyanlar ve Provence'lılar, XIII. yüzyılda, Batı'daki ekonomik gelişmenin Haçlı Seferleri ve hac ziyaretlerine büyük kaynaklar ayırmaya izin verdiği dönemde sayıları artan bu dini ve askeri yolculukların yol açtığı trafikten (yolcu ve mal trafiği) yararlanmaktan başka bir şey yapmamışlardır. XIII. yüzyılda, "Haçlı Seferleri'nin ticaret merkezi" haline gelen Suriye limanları, ayrıca, muafiyetlerle donatılmış yabancı tecim acentalarının desteklediği transit ticaretten de payını almıştır.

8) Bununla birlikte, Haçlı Seferleri'nin Mısır üzerindeki askeri tehdidinin, kentin donanım ve malzeme (ağaç, demir, silahlar ve köleler) ithalatını artırmaya ve ticari dengeleri Batı'nın işine yarayacak biçimde değiştirmeye katkıda bulunmuş olması mümkündür.

9) Bkz. IV. bölüm, II. madde.

XII. yüzyılda, donanmalarıyla Suriye limanlarının fethine yardım etmiş olan *İtalyan kentleri*, bunun karşılığında bazı adli ve ekonomik ayrıcalıklar elde etmişti. Ancak, monarşi, bu ayrıcalıkları, yine de elinde tutuyor ve kimi zaman, bunları kısıtlamayı başarıyordu. Cenova ve Venedik gibi şehirler de, bu yüzden, bu yerleşimleri seve seve bırakıyordu: Embriaci ailesi, Cenova'dan Akkâ'ya, Antiokheia'ya ve Lazkiye'ye kadar, komünün mülki yönetimini böyle ele almış ve Trablus Kontluğu'ndaki Gibelet Senyörlüğü'nü bu biçimde elinde tutmuştu. 1187 yılından sonra, İtalyanlar'ın, Provence'lıların ya da Katalanlar'ın yardımı, kıyı kentlerinin yeniden fethi için zorunlu hale gelir; zayıflamış olan krallık, eski yabancı tecim acentalarını bağımsız gerçek koloniler haline getiren ayrıcalıklar vermek zorunda kalır. Krallığın her yerinde vergiden muaf olan ayrıcalıklı topluluklar, büyük liman kentlerinde, kilisesi, hamamları, mağazaları (*fonda, fondaco*), değirmeni, kasabı, vs olan, duvarlarla çevrilmiş bir mahalleye sahiptir ve bu bölgede, adaleti ve güvenliği kendileri sağlamaktadır. Bu yerleşimleri denetlemek amacıyla, ana-komünler "bütün Suriye"'yi kapsayan merkezi bir yönetim (Cenova ve Pisa'nın genel konsülleri, Venediklilerin *naipliği*) kurar ve Akdeniz'in geri kalanında birbirlerini karşı karşıya getiren anlaşmazlıkları buraya taşır.

XIII. yüzyıldaki komünler arası kavgalar, önce ayaklanmalara, sonra da savaşlara dönüşen bu mahalle kavgaları, dönemin ayırt edici özelliklerindendir; ekonomik çıkarlar, savunma zorunluluğuna üstün gelir, Haçlı yerleşimlerinin ayakta kalması için gerekli koşullar ihmal edilir. Haçlı Seferi ideali, Kutsal Topraklar'da yok olup gitmiştir.

V. Bölüm

ORTAÇAĞ DÜNYASINDA HAÇLI SEFERLERİ

Ortaçağ, Batı dünyasının ekonomik gelişmesiyle olanaklı kılınmış olsalar da, Haçlı Seferleri bu gelişimin doğrudan bir ifadesi değildir. Bu seferlere eşlik eden düşünceler, ortaya konulan Hıristiyan dünyasının durumu, Kutsal Topraklar'da kurulması sağlanan uygarlık ve Hıristiyan Batı'nın Doğu'yla karşı karşıya gelmesindeki rolleri, bu nedenle, yakın dönem araştırmalarının başlıca konularını oluşturmuştur.[1]

I. – Batı Hıristiyan dünyasının zihnindeki Haçlı Seferleri

1. Kilise öğretisi. – Haçlı Seferleri'nin ilkeleri, II. Urbanus'un Clermont Konsili'ndeki vaazında ve daha sonraki mektuplarında ortaya konmuş ve XII. yüzyıl papalık bulla'la-

1) Bkz. kaynakça.

rında geliştirilmiştir: En başta ileri sürülen, Türkler tarafından ezilmiş Doğu Hıristiyanları'na yardım etme amacı, yerini, hızla, İsa'nın Mezarı'nın kurtarılması, savunulması ya da yeniden fethedilmesi temasına bırakmıştır. Bu "savunma" savaşı[2] hayırlı bir iştir. Papa, yolda ya da savaşta ölecek olan Haçlı'nın günahlarının silineceğini, yeminini yerine getiren Haçlı'nın günahları nedeniyle çarptırılmış olduğu dünyevi cezanın affedileceğini vaat eder. Haçlı Seferleri'nin en büyük kuramcısı III. Innocentius'tan sonra, kilise hukukçuları konuya dört elle sarılırlar, sayıları giderek artan papalık ya da konsil kararlarını yorumlar ve tutarlı bir öğreti hazırlarlar. İncil ülküsüne ters düştüğü için kutsal savaşın yasallığını tartışan eleştirilere, dinsizlerin, İsa'nın hayatı ve ölümüyle kutsanmış toprakları işgal ettikleri ve Hıristiyan halklara zulmettikleri yanıtını verirler. Bir fetih savaşının haksız, din değiştirmeye zorlamanın ise kınanacak bir şey olduğu ileri sürülse de, hukukçular, Sarazenler'in, misyonerlerin Kutsal Topraklar'a girmelerine izin vermediklerini ve Tanrı'nın Sözü'nü özgürce yayabilmek için, onların egemenlik altına alınması gerektiğini söylerler.

Bundan böyle, metinler, XII. yüzyılın sonundan itibaren, "hiyerarşik biçimde düzenlenen" günah aflarını elde etme koşullarını belirler: Haçlı Seferi'ne verilmiş hizmetlerle orantılı olarak, Kutsal Topraklar'da ya da başka ayrıcalıklı bir seferde geçirilmiş iki yıl karşılığında, bütün günahlar bağışlanır. Kutsal Topraklar'dakiyle aynı affın vaat edildiği

2) Çünkü eskiden Bizans'a ait olan, Herakleios tarafından Persler'den geri alınmış (630) ve sonra Charlemagne "protektora"sına tabi tutulmuş olan Kudüs'ün, hukuken Hıristiyanlar'a ait olduğuna inanılır.

seferlerin sayısı artar. Haçlı Seferi, bütün Hıristiyan dünyasını ahret mutluluğu peşindeki papanın yönetimi altında birleştirir. XIII. yüzyılın başından itibaren, bütün inançlılara dualarla, tören alaylarıyla, gidenler için maddi yardımlarla ve bağışlarla Haçlı Seferleri'ne katılmayı öneren papalık, XIV. yüzyılda, *iter hierosolymitanum*un (Kudüs yolu) yerini haç yolunun almasıyla sonuçlanan Haçlı Seferi'ni tinselleştirme hareketini başlatır.

Ancak, zorlayıcı Haçlı Seferi yemininden bağışık tutma konusunda yapılan suistimaller ve bu yeminin aşırı hoşgörülü biçimde hafifletilmesi, XIII. yüzyıldan itibaren, onu, mali ve siyasi bir önleme indirger.

2. Haçlı Seferi'nde "şövalyelik" ruhu. – Haçlı Seferi, başından beri feodal bir girişim, XI. yüzyılın sonunda, pek çok kişiyi Kutsal Topraklar'a gönderecek olan Avrupa ülkelerinde (özellikle Fransa'da) kurulmuş toplumsal bir sınıfa, şövalyeliğe özgü bir eylemdir. Hıristiyan dünyası, Haçlı Seferi'yle, nasıl zayıf da olsa bir birlik ortaya koyan, hatta XII. yüzyılda ortak bir eyleme giriştiyse, şövalyeler de, bu seferlerle, pagan kökenli savaşçı yeteneklerini bir Hıristiyan ülküsünün hizmetine sunan kutsal bir görevi yerine getirirler. Haçlı Seferi, şu halde, din ile feodal askeri sınıfın buluştuğu yerdir ve bu buluşmanın sonunda, bunlardan biri "feodalleşirken", diğeri Hıristiyanlaşır. Hareket, Haçlı Seferi'yle birlikte doğmaz; o ondan önce de vardır –ki, bu da, Clermont Konsili'ndeki çağrının uyandırdığı yankıyı kısmen açıklar–, ama en açık ifadesini Haçlı Seferi'nde bulur; "haç yemini"nin (*votum crucis*) yerine getirilmesi, kusursuz şövalye

için kaçınılmaz hale gelir. Tanrı ve daha özel biçimde İsa, o dönemde, şövalyenin, uğruna her şeyini feda etmek zorunda olduğu, en üstün Efendi'dir.[3] Bu düşüncenin etkisiyle, Haçlı hikâyelerinde Eski Ahit imgeleri ağır basar ve I. Haçlı Seferi'nin anonim *Gestalar*'ı (kahramanlık destanları) pek çok kez "tüm-erkli ve savaşçı" bir Tanrı'dan bahseder. Vakanüvisler de, Haçlılar'ı seçilmiş halkla (Yahudi kavmi) kıyaslamaktan geri kalmaz ve buna paralel olarak, yeni bir kutsal tarih kaleme alırlar.[4] Tanrı, onun hakkını ve "mirasını" savunan askerlere bekledikleri yardımı verir: İsa'nın ermişleri (özellikle Bizans geleneğindeki savaşçı azizler) ve melekler, Haçlılar'la birlikte savaşır. Antiokheia'da (1098):

"Beyaz atlara binmiş sayısız savaşçıdan oluşan birliklerin dağlardan indiklerini gördüler... Bizimkiler bu savaşçıların kim olduklarını... anlamıyorlardı, ama sonunda, bunun İsa tarafından gönderilmiş ve Aziz Georgius, Aziz Mercurius ve Aziz Demetrius tarafından yönetilmiş bir ordu olduğuna inandılar."[5]

Senyör, bunu, vasalına borçlu olduğundan (bir Haçlı şarkısı, gerçekten de, şövalyenin ona "sığındığını" söyler), İsa, Haçlılar'ın himayesini güvence altına almıştır.

Her Haçlı şövalyesi, şu halde, İsa'nın bir askeridir (*miles Christi*); omzunda taşıdığı haç, Tanrı'nın, onu, göklerin kral-

3) Walther von der Vogelweide'e göre, imparatorun kendisi, en yüce hükümdarın, Tanrı'nın baş vasalından başka bir şey değildir.

4) Bu olaylara gösterilen ilgi, halkın, XII. yüzyılda, halk dilindeki çevirileri artan Eski Ahit'e gösterdiği ilgiyi de kısmen açıklar.

5) *Histoire anonyme de la Ire Croisade*, ed. Bréhier, s. 155.

lığıyla *kuşattığının* işaretidir. Günahların bağışlanması ve tanrısal ödül gibi teolojik kavramlar, fief, aylık ve ücret terimleriyle yer değiştirmiştir: ölecek olanlara sonsuz yaşam, sağ kalanlara mutluluk vaat edilir. Vaizler ve özellikle II. Urbanus'un kendisi, Kutsal Topraklar'da Haçlılar'ı bekleyen zenginliklere anıştırmada bulunmakta tereddüt etmez. IV. Haçlı Seferi için çağrıda bulunan Rahip Martin de Pairis, Göklerin krallığından "sağlam bir ücret", "vatanımızdan daha zengin ve daha verimli" bir topraktaki "dünyevi mutluluk"tan "zengin bir umut" gibi bahseder.

Genellikle, doğrudan dini vaazlardan esinlenerek yazılmış Haçlı şarkıları, bu temalara saray aşkı temasını da ekler. III. ve IV. Haçlı Seferleri'ne katılmış olan Conon de Béthune, Suriye hakkında şunları yazar:

Cennetin ve şerefin
Ödülün ve nişanın
Ve sevilen kadının aşkının kazanıldığı yerde
Şövalye olmak gerek.

XII. yüzyıldan itibaren, ama özellikle, XIII. yüzyılda, gerçekten de, kadın sevgisiyle Tanrı sevgisi arasındaki çatışma, özellikle şövalyeler için ya da onlar tarafından yazılmış Haçlı şarkılarının çoğunun en önemli öğesini oluşturur. "Ayrım yapmak" zordur ve çatışmanın, Tanrı hizmeti yararına çözülmesi kolay değildir. En iyi durumlarda, haçı almanın etkisiyle, saray aşkı Tanrı aşkına dönüşse bile,[6] bazıları, zamanla,

6) Bu ideal, en kusursuz ifadesini *Graal'ın Aranmasına* ilişkin öykülerde bulur.

Rutebeuf'ün *haçsızının* gerçekçi bir biçimde açıkladığı gibi, maddi şeylerin (mal mülk, aile, rahatlık) şiirsel sembolü olan insan aşkı adına Haçlı Seferi'ni reddetmekte tereddüt etmez.

3. Haçlı Seferi'nde "halk" ruhu. – Bu bağlılıklardan zorunlu olarak kurtulmuş olan "yoksullar", ilk Haçlı Seferi çağrılarına, diğer toplumsal gruplardan daha da fazla coşkuyla karşılık vermiş ve üst sınıflarda giderek daha az yankı bulan bir ideali, XIV. yüzyılın başına kadar canlı tutmuş gibi görünmektedirler. "Baronlar" ile "yoksul askerler" –toplumsal kökenleri kimi zaman grup şefi seçilmelerini sağlayan yoksul şövalyelerle sık sık karıştırılan– arasındaki ayrımı abartmadan, Haçlı Seferi'nin, bir "halk" ruhunun bazı ayırt edici özelliklerini taşıdığını kabul edebiliriz. Bu anlayış, belli bir toplumsal sınıfın tekelinde ortaya çıkmaz, ancak en yoksullar, yaşam koşulları nedeniyle, mucizeye karşı, kuşkusuz, daha özel bir duyarlılığa sahiplerdir. Sonunda, Haçlı Seferleri'nin dini ve feodal yapısı onları kenara ittikçe, hatta seferlerin dışında tuttukça, yoksulların, bu yeni seçilmiş topluluğun silahsız olarak gerçekleştirdikleri Haçlı Seferleri'nin "nova religio" ideali ortaya çıkar.

Başından beri, öncü ya da eşlik edici alametler ve mucizeler, yığınları sürükleme konusunda, çağrılardan ve resmi vaazlardan daha fazla işe yaramıştır. Öyle ki, Clairvaux'lu Bernard, Almanya'da vaaz verdiğinde, yığınlar arasındaki başarısı, onun hitap yeteneğinden çok, mucizelerinden ileri gelir. Kuşkusuz, içinde, Tanrı iradesini gördüğünü sandığı olaylar, Ortaçağ insanının her zaman dikkatini çekmiştir, ama Haçlı Seferleri'nin özel alametleri vardır: yıldız yağmur-

ları, kuyrukluyıldızlar, hayvan göçleri, çekirge sürüleri (Anna Komnenos'un yazdığı gibi, Doğu'da da görülmüş olan kehanet) gibi göçü haber veren, yola çıkmaya çağıran alametler, gökten düşen yüreklendirici mektuplar ve seçime, özellikle de ölen ya da sağ kalan Haçlılar'ın vücudundaki haça işaret eden alametler. Her Haçlı Seferi –ama özellikle I., II. ve V. Haçlı Seferleri– öncesinde ya da sırasında, lehte ya da –başarısızlığın nedeni olan günahları cezalandırmak söz konusu olduğunda– aleyhte bir Tanrı iradesinin aynı öncü alametleri görülür. Bu mucizeler kehanetlere eklenip dünyanın sonunun yaklaştığı fikrini sürdürür. I. Haçlı Seferi sırasında, binyılcı gelenek ağır basar: Pek çok kişi, belirlenen zaman dolup Yahudiler din değiştirdiklerinde, Mesih'ten önce kurtarıcı bir kralın gelip insanları bir araya getireceği, sınırları tam belli olmayan –vardıkları her köyde "burası Kudüs mü?" diye soran yoksul Haçlılar'ın çocukları buna tanıktır– bir yeryüzü Kudüsü'ne doğru yola çıkmaktadır. İsa'nın gelişini beklemek, siyasi geleneklerle renklenir: Golgota'da tacını giyecek Son Günlerin Kralı kuşkusuz bir Frank'tır; Karolenj esinli efsaneler, bu tahta, dirilmiş bir Charlemagne'ı, bir Godefroi de Bouillon'u, bir Friedrich Barbarossa'yı oturtur. XII. yüzyılın sonunda, Konstantinopolis'e girecek ve Vaat Edilmiş Toprakları yeniden kuracak olan "Batı'nın kumral kralı" hakkında kehanetler dolaşır. Yunan kralının boyun eğmesi, her gelenekte (Charlemagne'ın Hac ziyareti, kâhin kadınların kehanetleri, vs) Hıristiyan İmparatorluğu'nun birliğine dönmenin koşulunun ve zamanın dolduğunun ilk belirtisidir. 1219 yılında, Dimyat'ta, hem Batı kralının, hem de Kral Davud'un ya da efsanevi figürü, XIII. yüzyıldan itibaren

muzaffer İslam dinine karşı intikam umutlarını temsil eden, Hindistan'dan yola çıkmış rahip Jean'ın gelişi haber verilir.

Bu inanışlar, muhtemelen, ordunun büyük kısmını harekete geçirir. Buna karşılık, herkese tavsiye edilmiş olan yoksulluk ve günahsızlık ideali, soylulara zorla kabul ettirilmiş olmalı. Halk yığınları, Antiokheia ve Kudüs önlerinde günah çıkarma ayini yapılmasını ister, çünkü şehir, ancak, bu biçimde alınabilecektir; III. Haçlı Seferi'nden sonra da, yönetmeliklerle, soyluların lüksü engellenmeye çalışılır; ancak IX. Louis, erkek kardeşlerinin kumar masalarını, kendisi devirmek zorunda kalır. Bu nedenle, II. Haçlı Seferi'nden sonra, her başarısızlıkta, kamuoyu bunun suçunu, doğal olarak, soyluların günahlarına yükler (geçimsizlikler, lüks, kibir) ve yavaş yavaş yoksullara ayrılmış barışçı bir Haçlı Seferi fikri doğar. Neuilly Katolik Papazı Foulques, seçim yoluyla İsa'ya öykünmeye çağrılmış olan yoksullara vaazlar verir ve paranın ele geçirdiği bir toplumun iki kötü alışkanlığını kınar: tefecilik ve sefahat.

Yoksulluk erdemi yüceltildikçe, seferlerin yönetimi için para zorunlu hale gelir: Günahsızlık ve duadan başka silahları olmayan yoksulların Haçlı Seferleri, resmi Haçlı Seferleri'nden ayrı tutulmalıdır. Çünkü, zenginlerin, bu seferlere faydası yoktur, sadece yoksullar, özellikle de yoksul *çocuklar* sefere katılırlar. 1212 yılında, Vendômois çobanları ve Kölnlü çocuklar, İbraniler gibi, denizi, ayakları bile ıslanmadan geçeceklerini ileri sürerek, İsa'nın Kabri'ni ve Çarmıhı'nı kurtarmak üzere, Kudüs'e doğru yola çıkarlar. Kutsal Topraklar, 1251 yılında, Kral IX. Louis'nin özgürlüğe kavuşmasıyla birlikte, Macaristan kralı yönetimindeki çobanların

ya da 1320 yılında, Fransa'yı baştan sona kateden, Yahudiler'i soyan ve katleden Küçük Çobanlar'ın hedefi olmayı sürdürür. Bu çocuk Haçlı Seferleri'nin sonuncusu, köylü ayaklanmasına* dönüşür, ancak halk tarafından iyi karşılanmış olan ilk seferler, yerleşik toplumun vazgeçtiği bir idealin hâlâ ayakta olduğunu göstermektedir.

4. Haçlı Seferleri'nin eleştirisi. – Voltaire'den ve *Essai sur les mœurs*'den çok önce, Haçlı Seferleri'ni eleştirmek, hatta gerekliliklerini tartışmak amacıyla sesler yükselir. I. Haçlı Seferi'nden itibaren, Almanya'da, bazılarının, sefere çıkanlara deli muamelesi yaptığı anlatılır. XII. yüzyılın metinlerinde, bunun kadar basit bile olsa, çok az itiraza rastlanır. Ancak, XIII. yüzyılda, sapkınlara, sapmacılara ve papalığın siyasi düşmanlarına yönelen "hedefinden sapmış" Haçlı Seferleri'nin ortaya çıkmasıyla eleştiriler artar.[7] Languedoc'a ulaşan Haçlılar, Guillaume Figueira'nın "hain ve aldatıcı Roma" aleyhinde yazdığı *sirventès*inde görüldüğü gibi, trubadurlarda düşmanlığa yol açar. II. Friedrich'in hizmetine geçmiş olan bu Toulouslu şair, özellikle Ghibellino ruhundan ileri gelen bir Kutsal Topraklar kaygısı adına, Avrupa Haçlı Seferleri'ni kınayan tek trubadur değildir. "Gerçek" Haçlı Seferleri'nin savunulması, gerçekten de, siyasi

* 1358'de senyörlere karşı yapılan Fransız köylü ayaklanması. (ç.n.)

7) Manfred'e karşı Haçlı Seferi'nin vaaz edildiğini duyan İngiliz halkı, diye yazıyor Mathieu Paris, "kendilerine dinsizlerin kanı kadar Hıristiyanlar'ın kanını da dökmeleri için vaatlerde bulunulmasına şaşıyordu. Vaizlerin ince uslamlamaları alaylara ve gülüşlere yol açıyordu." (*Cron. Maiora*, ed. Luard, V, s. 521).

propaganda konusu olmuştur; şairler, papayı, IX. Louis'nin Haçlı Seferi'ni, imparator aleyhindeki girişimlerine feda etmekle suçlarlar.

Siyasi kuramcılar, Kutsal Topraklar konusunda, papalığın cismani gücüne itiraz eder ve Kilise'nin, Haçlı Seferleri'nin yönetimini ele alacak olan devlet içinde erimesini isterler.[8]

Özellikle de, Kutsal Topraklar'a yapılan sefer de dahil olmak üzere, bütün Haçlı Seferleri'nin finansmanı, Rutebeuf'ün *haçsızının* ölçülü bir biçimde ifade ettiği, genel bir Kilise karşıtçılığına yol açar:

Papazlar ve çömezleri almak zorunda intikamını
Gelirini aldıkları (için) Tanrı'nın utancının
Sadece yağmur ya da rüzgâr ilgilendirse de onları
Eksik değildir yiyecekleri ve içecekleri

Sonunda, Hıristiyanlar'ın, Kilise'nin ve özellikle askeri tarikatların günahlarıyla açıklanmış da olsa, denizaşırı Haçlı Seferleri'nin yinelenen başarısızlıkları ve Kutsal Topraklar'ın kaybedilmesi, bir kuşkuculuğa yol açar: Tanrı onlara yardımcı olmuyorsa, Haçlı Seferi yararlı mıdır? Salimbene, Haçlı Seferi için para toplayan Fransiskenler'in önünde, halkın, "İsa'dan daha güçlü" olan Muhammed adına dilenen bir başka dilenciye sadaka verdiğini anlatır.

Daha radikal bir eleştiri, Haçlı Seferleri'nin örgütlenmesinin yol açtığı suistimallerin laikler kadar farkında olan,[9]

8) Pierre Dubois'ya göre Capet hanedanı; bkz. s. 73.

9) Lyon Konsili'nden önce, Fransisken Gilbert de Tournai'nin X. Gregorius'a gönderdiği inceleme yazısı, *Collectio de scandalis*'in ortaya koyduğu gibi.

ancak özellikle, şiddet kullanılmasının Hıristiyan inancına verdiği zarardan kaygı duyan papazların kendisinden gelir:

"Onlara (inançsızlar) karşı savaş hiçbir işe yaramaz... Bu şekilde dinlerini değiştirmeyeceklerdir... Savaştan sağ kurtulan oğulları Hıristiyan inancına karşı daha fazla ayaklanacak... özellikle denizaşırı ülkelerde ve Prusya'da... din değiştirmeler imkânsız hale gelecektir..."[10]

Aynı biçimde, Dominiken Guillaume de Tripoli de, Sarazenler'i ortadan kaldırmak yerine onların dinlerini değiştirmeyi, Kutsal Topraklar'a asker yerine misyoner göndermeyi önerir. XIII. yüzyılın başından itibaren ve Aziz François'nın Dimyat'ta Sultan el-Kâmil'in dinini değiştirme girişiminden sonra, Kilise içinde barışçı misyon düşüncesi gelişir. Ne ki, yine de, bunu önerenlerin kafasında bile, bu düşünce Haçlı Seferi'yle çelişkili değildir: Aziz François, Haçlı Seferi'ni kınamaz; Raimundo de Peñafort zorla din değiştirmeyi onaylamasa da, IX. Gregorius ve Hıristiyan dünyasını sürekli bir misyon haline sokmayı düşleyen Raimond Lulle döneminde (1232-1315), İspanya'ya karşı bir Haçlı Seferi vaaz eder, 1309 yılında da, en geleneksel incelemelerden birini, *De acquisitione terrae sanctae*'yi kaleme alır. Bu gelenek devam eder: Aynı tarihte, Fransiskenler kalıcı olarak Filistin'e yerleşir ve sultanın izniyle Kutsal Topraklar'ı korumaya başlarlar (1333). Hac yolculuğu tekrar Haçlı Seferleri'nin yerini alırken, küçük kardeşler Haçlı Seferi'ni "tinselleştirir": İsa'nın Askerleri olma görevi (*militia Christi*), dünya nimetlerine sırt çevirme ve İncil'i uygulama yoluyla her gün yerine getirilebilir. Haçlı Seferi fikri varlığını sürdürür.

10) Roger Bacon, *Opus majus*.

5. Haçlı Devletleri uygarlığı. – Suriye'deki ve Filistin'deki Frank Devletleri, Haçlı Seferi ülküsüyle ilişkilerini kesmiştir. Tutarlı tanıklıklar olmadığından, bu konudaki tutumlarını anlamak zordur. Ne ki, Avrupa Haçlıları ile siyasi çıkarlarına daha düşkün olan "*poulain*ler"[11] arasındaki karşıtlık, pek çok kez kendini göstermiştir. Akkâ piskoposu Jacques de Vitry, Haçlı Seferi vaazının orada düşmanlıkla karşılandığını anlatır. Bunun nedenini de, Batı'dan gelen bir yığın katilin sığındığı kentin töretanımazlığıyla açıklar. XIII. yüzyılda, laik otorite, gerçekten de, suçluları, çoğu zaman, Kutsal Topraklar'a sürekli ya da geçici sürgüne mahkûm etmektedir[12] ve York başpiskoposunun 1274 ile 1276 yılları arasındaki kayıtlarında, üç yüz Haçlı Seferi yemininden sadece on bir tanesi gönüllüdür.

Peki Haçlı Seferi'ne karşı nispi kayıtsızlık, Franklar'la birçok yerli topluluk arasındaki ilişkileri kolaylaştırmış mıdır? Bu konuyu en iyi kilise düzleminde değerlendirebiliriz. Latin hiyerarşisi, başlangıçta, daha çok, yüksek rütbeli Yunan papazların eksikliğini kapatmak için kurulmuş, ancak kısa süre sonra, kendini, Ortodoks hiyerarşisiyle rekabet halinde bulmuştur. Latinler'in Yunan Kilisesi karşısındaki tutumu da, hızla, Haçlı Devletleri'nin Bizans İmparatorluğu'yla olan siyasi ilişkileri tarafından belirlenmeye başlamış-

11) Bu terim, daha sonra, sadece Suriyeliler'le yapılmış karma evliliklerden doğan çocukları değil, Kutsal Topraklar'da doğmuş bütün çocukları belirtmek için kullanılır.

12) Haçlı Seferi sayesinde günahkârlara sunulmuş özgürlüğü düşündüğünde, bu önlemin pratik yararı Aziz Bernard'ın gözünden kaçmaz: "Yakıp yıkan zalimleri kaybetmek bizim için ne büyük zevk, koruyucu dindarları kabul etmek de Kudüs için ne büyük zevk!" (*De laude novae militae*, V, 10).

tır. Yunan ruhban sınıfı, kuramsal olarak Latin piskoposun otoritesi altında olsa da, gerçekte, daha çok, XIII. yüzyılda Filistin'de yeniden ortaya çıkan yüksek rütbeli Yunan papazlara boyun eğiyor gibi görünmektedir. Şu halde, Kutsal Topraklar'da, Yunanlılar'la Latinler, Romanya'da ve Kıbrıs'ta olduğundan daha sıkıntısız biçimde bir arada yaşamaktadırlar. Ortodoks olmayan topluluklara daha fazla saygı gösterilmektedir: Süryaniler ve Ermeniler (monofizitler), Nesturiler ve Lübnanlı Maruniler hiyerarşilerini sürdürüp mallarını korumuş ve Bizans otoriteleriyle daha önce yapılmış kavgalara kıyasla, Franklar'ın hoşgörülü tutumunu takdirle karşılamışlardır. Sonunda, Roma'yla yapılan bazı görüşmelerin sonunda, az çok kabul edilen bir birliğe varılmıştır: Maruniler'in en uzun süreli birliği (y. 1179), Yakubiler'in (Suriyeli) (1246) ve Ermeniler'in (1197) birleşmesi. Kesin olmayan sonuçlarına rağmen, bu diyaloglar, Roma kilisesini Hıristiyan Doğu'yu daha iyi tanımaya götürmüştür.

Dini düzlemde olduğu gibi, toplumsal düzlemde de, birçok topluluk birbiriyle birleşmekten çok, bir arada yaşamıştır.[13] Birleşmeden yana görüş bildiren tek tanıklık, Foucher de Chartres'a aittir (XII. yüzyılın ilk yarısı): "Aramızdan bazıları, kendi ülkesinden olmayan bir kadınla, bir Suriyeli ya da Ermeni ya da hatta vaftiz duasını kabul etmiş bir Sarazen'le evlendi... önceden yabancı olanlar, şimdi, yerli ol-

13) İlk on yılın katliamlarından sonra, Haçlılar, Müslümanlar'a ve Yahudiler'e hoşgörülü davranmış ve onlara, Frank olmayan Hıristiyanlar'la aynı statüyü vermiştir. Batı'da sık sık başlarına gelen şeyden farklı olarak, Yahudiler, burada, artık soykırıma uğramazlar ve rotella (Ortaçağ'da Yahudiler'in taşımak zorunda oldukları renkli kumaş) gibi, alçaltıcı işaretler taşımak zorunda değillerdir.

dular..." Ancak, bu, yeterli değildir. Usame'nin tanıklığı bunun aksini ileri sürer: "Franklar, sadece, kendi ırklarından kişilerle evlenirler." Foucher de Chartres, belki alt tabakadaki Franklar konusunda, Usame de, sadece Yunan ve özellikle Ermeni çevrelerle birleşen soylu sınıf hakkında doğruyu söylemiştir. Müslümanlar'la olan ilişkiler duruma göre değişir: Şehrizor emirlerinin, Usame'nin ailesinin, Frank ya da Ermeni senyörlerle iyi komşuluğu, Usame'nin, aralarında bir Tapınak Şövalyesi'nin de bulunduğu pek çok Frank'la olan dostça ilişkileri, Amaury tarafından IV. Baudouin'in tedavisi için Kahire'den getirilmiş Müslüman doktor... Sık sık verilen bu örnekler birer istisnadır. Aynı biçimde, Franklar'ın hoşgörüsü örnek olarak gösterildiğinde, Arap gezgin İbni Cübeyr'in (1183), Akkâ'da bulunan ve Müslümanlar'ın Hıristiyanlar'la paylaştıkları iki mescit hakkındaki yazısının, "camiler kilise oldu" diye başladığı ve Frank bölgesindeki Müslümanlar'ın, Müslüman bölgelerdeki Latin olmayan Hıristiyanlar'dan daha aşağı konumda olduğu da unutulur.

Peki Doğu'yla olan ilişkiler, Haçlı Devletleri'nde özgün bir uygarlığın doğmasına yardımcı olmuş mudur? Alışkanlıklar üzerinde yüzeysel etkiler görülmüştür: Doğu giysileri ve modası, halk hamamlarının kullanımı, vs. Ne ki, görünüşe rağmen, gerçekte söz konusu olan, ortama ve daha gelişmiş bir şehir hayatına basit bir uyum sağlama durumudur; yaşam çevresi, özellikle adli ve idari örgütlenmelerde görüldüğü gibi, temelde hâlâ Batı'ya özgüdür. Aynı durum, Frank Suriyesi'ndeki düşünsel ve sanatsal yaratımlar için de geçerlidir. Suriyeli ya da Bizanslı sanatçılara kuşkusuz sık sık başvurulmuştur: Beytüllahim'deki Nativitas kilisesi, Manuel Kom-

nenos tarafından gönderilmiş sanatçılar tarafından dekore edilmiş; Kraliçe Mélisende'nin (1143-1151) Mezmur kitabındaki minyatürler Bizans modellerinden esinlenilerek yapılmış; çeşmeler, heykeller ve mermer döşemelerle kaplanmış Ibelinler'in sarayının (bugün yok olmuş) dekorasyonunda da Yunanlı, Arap ve Suriyeli sanatçılar çalışmıştır. Bununla birlikte, Filistin'de yaratılmış eserlerin çoğu (gerek Tartus, Gibelet ve Beyrut katedralleri, Kutsal Kabir ve Nasıra'daki Notre-Dame Kilisesi gibi dini, gerekse Foucher de Chartres, Surli Guillaume ve Philippe de Novare'nin tarih kitapları ve *La chanson des chétifs* gibi yazılı eserler), Batı üslubuna sadık kalır. Çoğu Roman üslubunda yapılmış yapılar da, Fransızlar'ın, Kutsal Topraklar'daki devletlerin toplumu ve uygarlığı üzerindeki –XII. yüzyılda doruğa ulaşan– baskın etkisini gösterir.

II. Doğu ile Batı arasındaki karşılaştırmada Haçlı Seferleri

1. Bizans ve Haçlı Seferi. – Müslüman Yakındoğu'ya karşı yöneltilmiş Haçlı Seferleri Bizans İmparatorluğu'nun çıkarlarına özellikle terstir. Bu nedenle, siyasi düşüncelerin Bizanslılar'ın Haçlı Seferleri karşısındaki tutumunu belirlemiş olması çok normaldir. Bu kadar kalabalık birliklerin imparatorluğun içinden geçişi ve kaçınılmaz taşkınlıklarının yarattığı haklı güvensizlik, XI. yüzyılın ortasından bu yana Bizans'ın düşmanı olan ve Yunanlılar tarafından diğer Batılı "barbarlar"la karıştırılan Normanlar'ın katılımıyla, daha da

artar. Normanlar, başka zamanlarda (örneğin 1147 yılında), Haçlı Seferi'ne katılmaktan ziyade, ordunun büyük kısmı Haçlı birliklerini gözetlemekle meşgulken, durumdan yararlanıp imparatorluğa saldırırlar. Hatta, çoğunlukla, Haçlı Seferleri'yle Bizans'a karşı yürütülen Norman girişimleri arasında kasıtlı bir bağ vardır: örneğin 1106 yılında, Bohémond Batı'da Bizans karşıtı bir Haçlı Seferi için vaaz verdiğinde ya da II. Haçlı Seferi'nin başarısızlığından sonra, Suger, Bizans'a karşı bir Frank-Norman seferi tasarladığında ya da son olarak VI. Heinrich'in Haçlı Seferi sırasında.[14] Haçlı Seferleri'yle Norman saldırıları arasındaki bu basit rastlantı, Bizans'ın güvensizliğini fazlasıyla haklı kılmaktadır.

Bu güvensizlik karşısında İmparatorluğu korumak için alınan önlemler (Haçlı ordularının askeri denetimi, Manuel Komnenos'un Selçuklular'la, İsaakios Angelos'un Salaheddin'le ittifakı) ihanet suçlamalarına yol açar. I. Haçlı Seferi'nden itibaren ve özellikle, 1101 yılındaki artçı seferlerin başarısızlığından sonra, Aleksios Komnenos'a kalleş, yalancı ve hain gözüyle bakılır. Norman propagandasıyla şişirilmiş "Yunan kalleşliği" teması, bundan böyle, bütün Haçlı Seferi hikâyelerinde tekrarlanır ve soyluların günahları ve tanrısal iradeyle, aynı biçimde, pek çok seferin başarısızlığının nedeni olarak görülür. 1204 yılında, Yunan kıyısında, Haçlı Seferi, intikam arzusu içindeki Venedikliler'in, Latinler'in Bizans zenginlikleri karşısındaki açgözlülüklerinden yararlanmalarına izin veren "bir korsan seferi"nin bahanesi olarak görülüp kesin olarak yasaklanırken, aynı suçlama, Haçlı

14) Bkz. III. bölüm, I. madde.

Seferi'ne ve meşru hükümdarlarına ihanet eden bir kentin fethini iki nedenle haklı kılacaktır. Siyasi açıdan, XII. yüzyılın Haçlı Seferleri, Latinler'in Bizans İmparatorluğu'na karşı düşmanlığının bir ifadesinden, dini hedefleriyse bir göz boyamadan başka bir şey değildir.

Haçlı Seferi kavramının kendisi, bir Bizanslı için anlaşılmazdır: İmparatorluğun Persler ve İslam dünyasına karşı yürüttüğü savaşlar, hiçbir zaman bir kutsal savaş karakterine bürünmemiştir. Herakleios'un Persler'le olan savaşları, hiçbir zaman Batı'nın Ortaçağ'dan beri orada görmek istediği "Haçlı Seferleri" olmamıştır.[15] X. yüzyılın sonunda, Nikephòros Phokas, Kuzey Suriye'de, ardılı İoannes Tzimiskes'in Filistin'e kadar yürüteceği seferlere giriştiğinde, patrik, imparatorun isteğini yerine getirmeyi ve dinsizlerle savaşırken ölen askerleri şehit unvanıyla onurlandırmayı reddeder. Erken dönem Hıristiyanlığa bağlı kalan Bizans Kilisesi, laikler ve *özellikle* rahipler tarafından silah kullanılmasına karşıdır – Aziz Basileios'un kanonu, "savaşta birini öldürmüş" olan kişileri üç yıl boyunca Kudas ayininden yoksun bırakır. Rahipler ya da keşişler, Türkler'e karşı silah kullandıkları için birçok kez görevden alınmış ya da mahkûm edilmişlerdir. Bizzat savaşlara katılmış olan Latin rahipleri görmek, bu nedenle Anna Komnenos'u öfkelendirir. Latin gelenekleri tarafından da kınanmış olan bu olay, onun sandığından daha az görülüyor olsa da, Latin ve Yunan anlayışları arasındaki fark, hâlâ, çok büyük ve anlamlıdır.

15) Surli Guillaume'un, Ortaçağ Fransız çevirisi *Estoire de Eracles empereurs* adını taşıyan *Historia*'sı bu seferlerin hikâyesiyle başlar.

Bu farklara rağmen, dini cemaat bilinci XII. yüzyıl boyunca canlı kalır. İki tarafta da, anlaşmazlıkları çözmek ya da düşmanlıklara karşı çıkmak için buna başvurulur: Fransızlar, 1147 yılında, Langres piskoposunun önerisiyle, Konstantinopolis'e saldırmayı reddederler. Zara'da da, Simon de Montfort ve Vaux-de-Cernay başpapazının yönetimi altındaki bir grup, bu "Hıristiyan kenti"ne saldırmayı reddedip, Genç Aleksios'la anlaşma imzalanmasına karşı çıkar, çünkü "bu, Hıristiyanlar'a karşı yürümek demektir ve onlar bunun için yola çıkmamışlardır." Dinin aslından sapmış bir ülkeyle savaşmanın meşruluğunu savunan resmi tez, Villehardouin'in yazısında bile, ikincil bir yer tutmaktadır ve Robert de Clari'ye bakılırsa, pek çok Haçlı'ya pek ikna edici görünmemiş olmalı. Dinin aslından sapma düşüncesi, şu halde, kilise çevrelerinin ötesine geçmemiştir. Ne ki, 1204 yılındaki olaylar, dini ve siyasi etkenlerin birleşmesine yol açmış ve tam bir ayrılığa sebep olmuştur. Türk düşmanlığından daha büyük olan Latin düşmanlığı, Ortodoksluktan ayrılmayan ulusal Bizans bilincinin temel öğesi haline gelmiştir.

2. İslam ve Haçlı Seferi. – Gerçekte, Haçlı Seferi, Müslümanlar'ın kutsal savaşına bir yanıt değildir: XI. yüzyılın sonunda, *cihad* ülküsü, çekim gücünü kaybetmiştir ve artık sadece, Sahra'da Murabıtlar, doğu sınırları ve Küçük Asya'da da Türkmenler tarafından *gazve* (gaza) şekliyle sürdürülmektedir. Buna karşılık, Batı Latinleri, İslam dünyası zararına, Sicilya'da ve İspanya'da bir yayılma evresine girmiştir. Teoride durum tam tersidir: Haçlı Seferi söz konusu olduğunda, Katolikler'in kutsal savaşı ancak ezilmiş Hıristiyanlar'ın ve

Kutsal Topraklar'ın savunulması ve kurtarılması amacını taşıyabilir – bu gerekçeler fetihleri haklı kılmaya hizmet etse bile; buna karşılık, gelenek içinde daha az savaşçı diğer seferlere oranla önemi hızla artacak olan *cihad*, Kuran'ın bazı ayetlerinin yorumuna göre (örneğin Tevbe suresi, 29; Muhammed suresi, 4-5), kâfirleri, İslam dinini kabul edinceye dek egemenlik altına almak amacıyla girişilmiş bir saldırı savaşıdır. Uygulamada, bünyesindeki inançsız toplulukların, Yahudiler'in ve özellikle Hıristiyanlar'ın varlığını tanıyan Ortaçağ Müslüman toplumu, onları diğerlerinden ayıran, düşük statülerini gösteren vergiyi (*cizye*) ödedikleri ve yerleşik otoriteyi tanıdıkları takdirde, bu topluluklara konukseverlik göstererek onları himaye altına alır. Diğer yandan, Doğu'nun ya da Sicilya'nın birçok Hıristiyan devleti de, Müslüman topluluklara özel kurumlarıyla (kadılar, müftüler) birlikte belli bir ibadet özgürlüğü verir. Franklar'ın ve Araplar'ın birbirlerinin toprağındaki göreli durumu, şu halde, birbirine, sanıldığından daha yakındır. İlk Haçlı Seferleri'nin Maaretünnuman'ın ya da Kudüs'ün alınması sırasındaki taşkınlıklarını–saldırganlar kim olursa olsun, her saldırının klasik özelliği–, kabul edilebilir bir ortak yaşam izlemiştir. Dolayısıyla, tarihçilerin olaylar hakkında anakronik yargılarda bulunmaktan sakınmaları gerekmektedir.

Haçlı Seferleri, Müslüman dünyasında, yine de, büyük bir etki yaratmış mıdır? Müslümanlar, bu seferlerin dini gerekçelerinden habersizlerdir –Haçlıları belirten özel bir terim yoktur ve onlar, "Franklar" olarak kalırlar– ve Suriye'ye vardıklarında zaten bir hayli azalmış olan bu ordular, İslam ülkelerini, X. yüzyılın sonundaki Bizans saldırılarından daha

fazla tehdit ediyor gibi görünmemektedir. Ancak, Bizans saldırılarından farklı olarak, Haçlı Seferleri, Müslüman Yakındoğu'nun sınırlarında kalıcı Hıristiyan yerleşimleri kurmuştur. Bu Frank yerleşiminin sürekliliği, belli bir Müslüman tepkisine yol açar. Ancak, bunun büyüklüğünü abartmamak gerekir: Haçlı saldırılarıyla ilgili hikâyeler, Franklar'ın komşu ülkelerinden gelen yazarlar, örneğin İbni el-Kalanisi ve İbni el-Athir dışında, Arap vakanüvislerde önemsiz bir yer tutar. Sadece tehdit edilmiş ya da zarar verilmiş ülkelerin —en başta da, en zengin kıyı topraklarını kaybeden ve Mısır'la kara ve deniz ilişkileri bozulan Kuzey Suriye'nin— kamuoyu, onlara karşı, tam anlamıyla bir düşmanlık duyar. Diğer İslam ülkeleri, Franklar'a karşı yürütülen savaşa adam ve para göndererek katkıda bulunmuş, halifelerin ya da valilerin eylemsizliği, Bağdat'ta ya da Şam'da Zelotlar'ın gösterilerine yol açmış olsa da, İslam birliği Batı Hıristiyan dünyasının birliğiyle kıyaslanamaz. Franklar'a karşı savaş, esas olarak Eyyubiler, sonra da Memlûkler tarafından yürütülmüştür. Haçlı Seferleri'nin "karşı-Haçlı Seferleri"ne yol açtığını düşünmek yanlış olacaktır: *Cihat* ve Müslümanlar'ın kutsal yerleri arasında Kudüs'ün önemi gibi eski temalar, XII. yüzyılda yeniden ilgi görmeye başlamış ve kutsal savaş, bundan böyle siyasi ve dini birleşme nedeninden çok, Cezire'yle Suriye'yi, Araplar'la Kürtleri, Suriye'yle Mısır'ı birleştirip Şiiler'i eleme aracı olmuştur. Buna karşılık, XIII. yüzyılda, Mısır'da askeri bir devletin kurulması Haçlı Seferleri'nin dolaysız bir sonucu gibi görülebilir; bu devletin, *dhimmis*lere (azınlıklar), özellikle Franklar'la ve Moğollar'la birlikte kendilerini tehlikeye atmış gruplara (kıyı kentlerinden Lübnan'ın

içlerine doğru püskürtülmüş olan Maruniler; XIV. yüzyılda katledilmiş Kilikya Ermenileri) karşı hoşgörüsüzlüğünün nedeni de, Moğol istilasının, Franklar'ın yardımıyla, dönemin en zengin Müslüman devletini ortadan kaldırabileceği korkusuyla açıklanabilir.

Buna karşılık, ne Haçlı Seferleri, ne de Doğu'daki Haçlı yerleşimleri, iki uygarlığın birbirini tanımasına yardımcı olmuştur. İspanya'da ve Sicilya'da ilişkiler çok daha yoğundur. Örneğin, Kuran'ın ilk çevirisi, Petrus Venerabilis'in (1143) isteği üzerine Kastilya'da yapılmış, Aristoteles'in yapıtları da, özellikle İspanya aracılığıyla Batı'ya ulaşmıştır. Filistin'deki Franklar, dilini bildikleri Arap dünyasıyla zaman zaman ilgilenmiştir kuşkusuz: Renaud de Sidon, Arapça eserleri kendisi için yorumlatmış, Surli Guillaume, Doğu prenslerinin bir hikâyesini yazmak istemiştir, ancak bu durum, Batı'da herhangi bir yankı uyandırmadan, sadece birkaç kişinin tekelinde kalmıştır.

Doğruyu söylemek gerekirse, Haçlı Seferleri'nin etkisi daha çok olumsuz olmuştur; her propaganda gibi, Haçlı Seferleri'nin propagandası da (*excitatoria*lardan daha resmi anlaşmalara), düşman imgesini saptırmaya çalışmıştır. I. Haçlı Seferi'nden itibaren yaygın olan ve Roger Bacon'a kadar çeşitli biçimler altında tekrarlanan putperestlik suçlamasına –Müslümanlar'ın Mekke'de bir Venüs putuna ya da Kudüs'te bir Muhammed putuna taptığını söylemeye dek götürülmüştür iş!– töretanımazlık ve, tuhaf bir biçimde, şiddeti öven ve haklı gösteren din suçlamaları eklenmiştir.

Bu son suçlamanın, özellikle, Ricoldo de Monte Croce (XIII. yüzyıl sonu) ve Jean de Ségovie (XV. yüzyıl) gibi Hıris-

tiyanlığın şiddetle bağdaşmadığına ve sadece rasyonel kanıtların Müslümanlar'ın dinini değiştirmeye izin vereceğine inanınış misyonerlerin işi olduğu doğrudur. Haçlı Seferleri, Batı Hıristiyan dünyasını, gerçekten de, o ana kadar pek tahayyül edilmemiş büyük bir inançsız kitlesinin varlığı sorunuyla karşı karşıya bırakmıştır. Petrus Venerabilis, şimdiden, dünya nüfusunun üçte birini ya da yarısını Müslümanlar'ın oluşturduğunu düşünmekte ve onlara parlak sözlerle şöyle seslenmektedir:

"Size, bizimkilerin çoğu zaman yaptığı gibi, silahla değil, sözle, kaba kuvvetle değil, akılla, kinle değil, sevgiyle saldırıyorum... Sizi seviyorum, sizi sevdiğim için size yazıyorum, size yazarak sizi kurtuluşa davet ediyorum."

Ancak, yine de, böyle "rasyonel tartışmalara" az rastlanır. Müslüman ülkelerdeki Fransisken misyonerler ya da diğerleri, ruhları fethetmekten çok şehit olma peşindedirler. Guillaume de Tripoli, Filistin'de pek çok Müslüman'ı Hıristiyanlaştırdığını ileri sürer, ancak öyle görünüyor ki, aslında, Latin olsun olmasın, İslam dinine geçen Hıristiyanlar'ın sayısı çok daha fazla olmuştur. Ne ki, bazı misyonerler, hiç değilse, Batı'ya daha gerçeğe yakın bir İslam imgesi sunmuştur: Ricoldo, İslam dininde ibadetin içselliğini, Tanrı adının kutsallığını, sadaka ve konukseverlik geleneğini övmektedir. Haçlı Seferleri'nin başlangıç dönemindeki çarpıtılmış imgeden uzaklaşılmıştır. Haçlı Seferi, XII. yüzyıl Hıristiyan dünyasının coğrafi ve zihinsel ufkunun genişlemesine katkıda bulunarak, gerilemesinin nedenlerinden birini kendi hazırlamıştır.

SONSÖZ

Pek az tarihi olay Haçlı Seferleri kadar ilgi ve coşku uyandırmıştır; genel olarak kutsal savaş kavramı ya da az çok bu biçime bürünmüş Doğu-Batı çatışmaları söz konusu olduğunda, sık sık Haçlı Seferleri'ne başvurulur. Bu seferlerin "etkilerini" değerlendirmek ya da bilançosunu çıkarmak, bu yüzden, daha da zordur, ama bu açıdan, birkaç açıklamanın yararı olacaktır.

Kısa vadede, Haçlı Seferleri, Avrupa'da, Hıristiyanlar arasında hüküm süren karışıklıkların yatışmasına yardım etmiş, fakat aynı zamanda, Yahudi düşmanlığının yeniden şiddetlenmesine katkıda bulunmuştur. Doğu'da, Türkler'in ilerleyişini bir süreliğine durdurmuş, belli bir merkezi olmayan özgün bir "koloni"nin kurulmasına yol açmış ve Akkâ'nın düşüşünden sonra, Suriye'den uzaklaşmış olsa da, yüzyıllar boyunca canlı kalacak bir Doğu ticaretinin gelişmesine, en azından kısmen, katkıda bulunmuştur.

Uzun vadede, Kutsal Topraklar'ı koruma konusundaki son başarısızlığının dışında, Doğu'da, Hıristiyanlar'la Müslümanlar arasındaki düşmanlığı artırmış, Arap ülkelerindeki Hıristiyanlar'ı bu güvensizliğin içine sürüklemiş ve özellikle

Latinler'le Ortodokslar arasında kapanmaz bir uçurum açmıştır. İki kültürün, İspanya ve Sicilya "sınırları"nda çok daha aktif ve yoğun olan entelektüel ilişkilerinde, Haçlı Seferleri'nin rolü pek büyük olmasa da, yöntem, teknik (örneğin denizcilik) ve daha önceden bilinmeyen ürünlerin Batı'ya aktarılması ya da geliştirilmesindeki dolaylı ya da dolaysız etkilerini fazla küçümsememek gerekir.

Özellikle, evrensel bir kutsal savaş değil de, Kutsal Kabir'in kurtarılmasıyla sınırlı, haklı bir savaş olan Haçlı Seferleri'nin özel ülküsü, anlaşmazlıkları ve bölünmeleri aşabilecek ortak bir girişimin hizmetinde yerine getirilmiş bu "haç yolculuğu"nun, inançlının kefaret ve sürekli bir din değiştirme aracı olduğu, kısacası Batı Hıristiyan dünyasının kurulması ve tinselliğinin oluşmasına kesin bir katkıda bulunduğu inancıyla birlikte, varlığını sürdürmektedir.

KAYNAKÇA[1]

I. BELLİ BAŞLI YAPITLAR

R. Grousset, *Histoire des croisades et du royaume franc de Jérusalem*, Paris, 1934-1936, 3 cilt.
S. Runciman, *A History of the Crusades*, Cambridge, 1951-1954, 3 cilt.
K. M. Setton (yön.), *A History of the Crusades*, University of Wisconsin Press, 1969-1989, 6 cilt.
H. E. Mayer, *The Crusades*, Oxford, 1972, 2. baskı, 1988.
J. Richard, *Histoire des croisades*, Paris, 1996.
J. Riley-Smith (yay. haz.), *The Oxford Illustrated History of the Crusades*, Oxford, 1995.
J. Riley-Smith, *Atlas des Croisades*, Paris, 1996.
P. Alphandéry, A. Dupront, *La chrétienté et l'idée de croisade*, Paris, 1954-1959, 2 cilt, 1995'te yeniden basılmış.
A. Dupront, *Le mythe de la croisade*, Paris, 1997, 4 cilt.
M. Balard, *Les croisades*, Paris, MA yay., 1988.
M. Balard (yay. haz.), *Autour de la Première Croisade*, Paris, 1996.

1) H. E. Mayer (*Bibliographie der Kreuzzüge*, Hannover), bu konuya ayrılmış 5.000'den fazla kitap ve makale sayar. *Historische Zeitschrift*'te (1969) ve özellikle, 511 ila 664 sayfaları arasında bir dizinle birlikte tematik bir "Select Bibliography"nin yer aldığı *History of the Crusades*'ın (1989) VI. cildinde, konu aynı yazar tarafından tekrar gündeme getirilir. Ayrıca, *Society for the Study of the Crusades and the Latin East* da, her yıl, yayımlanmış ya da yayımlanacak olan çalışmaları bildiren bir bülten yayımlar.

N. J. Housley, *The Later Crusades from Lyons to Alcazar, 1274-1580*, Oxford, 1992.
E. Sivan, *L'Islam et la croisade*, Paris, 1968.
C. Hillenbrand, *The Crusades: An Islamic Perspective*, Edinburgh University Press, 1999.
C. Erdmann, *The Origin of the Idea of Crusade*, Princeton, 1977 (1935 tarihli Almanca baskının çevirisi).
E. Delaruelle, *L'idée de croisade au Moyen Âge*, Torino, 1980.
J. Flori, *Guerre sainte, jihad, croisade*, Paris, 2002.
E. Siberry, *Criticism of Crusading 1095-1274*, Oxford, 1985.
M. Villey, *La croisade, essai sur la formation d'une théorie juridique*, Paris, 1942.
J. A. Brundage, *Medieval Canon Law and the Crusader*, Madison, 1969.
C. Cahen, *Orient et Occident au temps des croisades*, Paris, 1983.
J. Richard, *Le royaume latin de Jérusalem*, Paris, 1953.
J. Flori, *Pierre l'Ermite et la Première Croisade*, Paris, 1999.
J. Prawer, *Histoire du royaume latin de Jérusalem*, Paris, CNRS, 1969-1971, 2 cilt.
— *The Latin Kingdom of Jerusalem. European Colonialism in the Middle Ages*, Londra, 1972.
J. Prawer, *Crusader Institutions*, Oxford, 1980.
J. Richard, *La papauté et les missions d'Orient au Moyen Age (XIIIe-XVe s.)*, Roma, 1977.
K. M. Setton, *The Papacy and the Levant*, Philadelphia, 1974-1984, 4 cilt.
B. Z. Kedar, *Crusade and Mission. European approaches toward the Muslims*, Princeton, 1984.
C. Enlart, *Les monuments des croisés dans le royaume de Jérusalem*, Paris, 1925-1928.
P. Deschamps, *Les châteaux des croisés en Terre sainte. Le crac des chevaliers*, Paris, 1934.
— *La défense du royaume de Jérusalem*, Paris, 1939.
R. C. Smail, *Crusading Warfare (1097-1193)*, Cambridge, 1956.
H. Buchtal, *Miniature painting in the Latin Kingdom of Jerusalem*, 1957.
A. Boas, *Crusader Archaeology*, Londra-New York, Routledge, 1999.

G. Tate, *L'Orient des Croisades*, Paris, Gallimard, "Keşifler" kol., 1991 (zengin ikonografi ve metin seçimi).

"Variorum Reprints"* koleksiyonu (Aldershot, G.-B.), B. Arbel, E. Ashtor, D. Ayalon, M. Balard, J. A. Brundage, C. Cahen, G. Constable, P. W. Edbury, B. W. Hamilton, D. Jacoby, B. Kedar, P. Lemerle, A. Luttrell, H. E. Mayer, D. Pringle, D. E. Queller, J. Richard, W. H. Rudt de Collenberg, K. M. Setton ve E. Siberry gibi yazarların yazılarını bir araya getirir.

II. BAZI METİNLER

Haçlı Seferleri'nin tarihi üzerine yazılmış Batı ve Doğu metinlerinin (Doğu metinleri bir çeviriyle birlikte) çoğu, XIX. yüzyılda, 5 cildi Latince ve Fransızca metinler, 2 cildi "Yasalar", 2 cildi Yunanca metinler, 2 cildi Ermenice ve 5 cildi Arapça metinlerden oluşan *Recueil des historiens des croisades*'da bir araya toplanmıştır. Farklı bir niteliği olan ve sık sık başvurulan bu koleksiyon daha sonra yeniden basılır (Gregg Press, Farnborough, 1969. Bkz. Cl. Cahen, *Journal des savants*, Nisan-Haziran 1970, s. 94-104). Surli Guillaume için, bundan böyle bkz. R. B. Huyghens'in eleştiri ve yorumlar içeren yeni baskısı, Turnhout, 1986. Ben burada daha kolay elde edilebilecek birkaç metin aktaracağım: *Histoire anonyme de la Ire Croisade*, ed. L. Brehier, Paris, 1924. *La chanson d'Antioche*, ed. P. Paris, Paris, 1848. *Itinera Hierosolymitana crucesignatorum*, ed. S. de Sandoli, Kudüs, 1978-1984, yolculuk sırasındaki olayları ve hac hikâyelerini anlatan 4 ciltlik *Croisades et Pélerinages* adıyla yayımlanmış, tam metinlerin çevirilerini içeren büyük bir derleme (Haçlı şarkıları, aralarında Surli Guillaume ve Haython'unkilerin de bulunduğu vakanüvisler, Hıristiyan ya da Yahudi hacıların hikâyeleri), Paris, Laffont, "Eski eserler" kol., 1997.

Odon de Deuil, *La croisade de Louis VII, roi de France*, Paris, ed. H. Waquet, 1949.

* Notlar ve yorumlarla birlikte yeniden basılmış olan yapıtlar. (ç.n.)

Villehardouin, *La conquête de Constantinople*, ed. E. Faral, Paris, 1938-1939.
Robert de Clari, *La conquête de Constantinople*, ed. Ph. Lauer, Paris, 1924.
Philippe de Novare, *Mémoires*, ed. Ch. Kohler, Paris, 1913.
Joinville, *Histoire de Saint Louis*, ed. J. Monfrin, Paris, Garnier, 1995.

(Villehardouin, Robert de Clari ve Joinville'in metinleri, *Ortaçağ tarihçileri ve vakanüvisleri*'ne (*Historiens et chroniqueurs du Moyen Âge*) ayrılmış "Pléiade Kitaplığı" cildine de konmuştur.)

J. Bédier, *Les chansons de croisade*, Paris, 1909.
Ricoldo de Monte Croce, *Pérégrination en Terre sainte et au Proche-Orient* (Lat. metin ve çev.), *Lettres sur la chute de Saint-Jean d'Acre* (tek metin), ed. R. Kappler, Paris, 1997.
Jacques de Vitry, çev. G. Duchet-Suchaux, Brepols, 1988.

İngilizce olarak, L. ve J. Riley-Smith (*The Crusades. Idea and Reality, 1095-1274*, Londra, 1981) ve P. W. Edbury tarafından (*The Conquest of Jerusalem and the Third Crusade*, Ashgate, 1996) hazırlanmış derlemeler ve aynı biçimde, Fransızca'ya çevrilmemiş ya da ulaşılması zor olan pek çok eserin İngilizce çevirileri (*The Chronicle of Fulcher of Chartres and Other Sources*, Pennsylvania University Press, 1998; Günther de Pairis, Pennsylvania University Press, 1997; *Iter peregrinorum* ve *Gestas regis Ricardi*, notlar ve yorumlarla birlikte, 1997).

Anna Comnène, *Alexiade*, G. Budé kol., ed. B. Leib, Paris, 1937-1945.
Usâme ibn Munqidh, *Des enseignements de la vie* (Haçlı Seferleri sırasında Suriyeli bir soylunun anıları), A. Miquel'in sunuş yazısı ve çevirisiyle, Paris, 1983.
Ibn-al-Qalanisi, *Chronique (Damas de 1075 à 1154)*, ed. R. Le Tourneau, Paris, 1952.
Michel le Syrien, ed. B. Chabot, Paris, III. cilt, 1904.

Son olarak, J. Richard'ın *L'esprit de la croisade*'ı (Paris, 1969; 2000 yılında yeniden basılmış) ve F. Gabrieli'nin *Chroniques arabes des croisades*'ında (Paris, 1977) da seçme yazılar bulunabilir.